David Ricardo

PRINCIPIILE DE ECONOMIE POLITICĂ ŞI DE IMPUNERE

Traducere de
Zoe Gheţu

ANTET XX PRESS

CUVÂNT ÎNAINTE

Înscriem astăzi în biblioteca noastră una dintre paginile cele mai strălucite ale economiei teoretice: Principiile lui David Ricardo.

Au trecut 122 ani de la prima tipărire a lucrării de faţă. Pentru ştiinţa economică, efervescentă ca şi materia pe care o analizează, şi in care consacrările sunt tot atât de repezi ca şi uitările ce se aştern peste nume şi peste opere, o asemenea perioadă înseamnă o grea încercare. Ricardo şi opera lui au învins însă timpul: astăzi, Principiile *au aceeaşi prospeţime ca în ziua când au venit să completeze construcţia doctrinară a lui Adam Smith, precursorul.*

Faptul este cu atât mai semnificativ, cu cât Ricardo a fost reprezentantul autentic al epocii în care a trăit. Ca atare, opera lui, închegată într-un climat spiritual deosebit de cel de astăzi, ar fi putut căpăta o nuanţă de anacronism, bună cel mult pentru rezervarea unui loc onorabil în cimitirul istoriei doctrinelor economice, însă nu pentru circulaţia largă şi fecundă a ideilor în cadrul viu al ştiinţei economice.

Ricardo a fost un individualist; ca om de ştiinţă, el a profesat fără întrerupere credinţa în virtuţile libertăţii, în omnipotenţa jocului nestânjenit al factorilor economici. Astăzi, liberul arbitru este înlocuit din ce în ce mai mult cu comandamentele statului; tot mai des se cere intervenţia oficialităţii în cele mai mărunte aspecte ale activităţii

acestor factori, tinzându-se, ca la un ideal, la dirijarea centrală, unitară şi autoritară a economiei naţionale. Ricardo a crezut în caracterul sacrosanct al legilor economice, considerând că scopul cel mai înalt al economiei politice este descoperirea şi formularea lor. Astăzi, legile sunt dezbrăcate de haina axiomatică şi coborâte la rangul de simple instrumente de lucru.

Cu tot acest contrast între condiţiile vieţii economice de atunci şi de astăzi, între marile principii ale doctrinei sau modalităţile cercetării, Ricardo rămâne actual. Faptul se datoreşte, credem, poziţiei iniţiale pe care a adoptat-o marele economist englez.

Într-adevăr, obiectul analizei pe care o întreprinde în Principiile *sale este repartiţia bogăţiilor, continuând astfel opera lui Adam Smith, cercetătorul naturii şi cauzelor acestora. Dacă Ricardo ar fi căutat să dea soluţii pentru împărţirea bogăţiilor între diverşi factori de producţie, atunci opera lui nu ar fi rezistat anilor, deoarece soluţiile au o viaţă dintre cele mai efemere. El însă a căutat să-şi explice fenomenele rentei, ale salariului, ale dobânzii, ale profitului, iar aceste fenomene sunt în societatea noastră, atât cât putem întrevedea, eterne. Explicaţia pe care Ricardo o dă procesului de împărţire a bunurilor, atât de delicat în multitudinea lui de aspecte şi de influenţe reciproce, poate să nu fi fost totdeauna justă. Însă ea este atât de lucidă şi de logică, încât a format şi va forma şi de aici înainte punctul de plecare al tuturor cercetărilor în această materie.*

Un alt considerent care face actualitatea lui Ricardo să rămână neştirbită este accentul pus pe instituţia proprietăţii particulare. Această categorie necesară a vieţii economice a fost între timp criticată, combătută, desfiinţată. Însă după vicisitudinile îndurate în anii de frământări, atât de numeroşi în ultimul veac, am ajuns astăzi la afirmarea hotărâtă a proprietăţii particulare, ca punct de reazem al societăţii omeneşti în lupta ei către dreptate şi către progres.

Tinerei şcoli economice româneşti îi dedicăm

traducerea de faţă a Principiilor *ricardiene. Fie ca paginile scrise de cel mai de seamă economist al secolului XIX să dea un nou imbold către cercetarea atentă şi constructivă a realităţilor noastre, pentru ca ştiinţa să-şi poată da şi ea partea ei de contribuţie la opera românească de ridicare a ţării, la care sub regala priveghere muncim cu toţii.*

MITIŢA CONSTANTINESCU
Guvernatorul Băncii Naţionale a României
Ministrul Finanţelor

prefaţa

DAVID RICARDO: omul, viaţa, opera

David Ricardo (1772-1803) este unul dintre economiştii cu mare contribuţie la fundamentarea economiei ca ştiinţă. Trăind într-o perioadă de mari prefaceri economice şi sociale – prefaceri determinate, înainte de toate, de prima revoluţie industrială cunoscută de omenire şi care avea să transforme Anglia în prima ţară industrială şi atelierul lumii – el a fost, fără îndoială, „reprezentantul autentic" al epocii în care a trăit

Fără a fi cunoscut mai întâi lucrările lui Adam Smith şi David Ricardo, cei doi stâlpi ai gândirii economice clasice şi ai economiei politice, nu pot fi înţelese fundamentele teoretice ale economiei de piaţă contemporane şi îndeosebi ale multor lucrări de teorie economică ulterioare lui Ricardo, mai vechi sau mai noi.

Dacă Adam Smith şi-a axat cercetarea sa îndeosebi asupra naturii şi cauzelor (factorilor) avuţiei – fără a ignora celelalte momente –, David Ricardo a continuat opera lui Smith, orientându-şi analiza în mod special asupra repartiţiei bogăţiilor.

Edificarea unei economii de piaţă şi antrenarea României în procesul de integrare europeană pun în faţa practicii şi ştiinţei economice numeroase probleme, simple şi complexe, microeconomice şi macroeconomice, economice şi social-politice, toate vizând, pe de o parte, relaţiile de proprietate, producţia, repartiţia, schimbul şi funcţionarea mecanismului economic, iar pe de altă parte, ridicarea nivelului de dezvoltare economică şi accesul la bunăstare. Aşa cum se subliniază în literatura economică internaţională, „simpla respingere a comunismului nu este suficientă pentru a putea intra într-o epocă a creşterii economice şi a prosperităţii".

Peste tot în lume prosperitatea şi „sănătatea

economică a popoarelor şi naţiunilor” sunt legate de creşterea producţiei şi venitului naţional, iar aceasta este condiţionată în mod hotărâtor de funcţionalitatea pieţelor, de competitivitatea economiei, precum şi de încrederea pe care populaţia o are că mecanismele economico-sociale îi permit accesul la roadele muncii sale.

La baza competitivităţii şi funcţionalităţii economiei naţionale se află promovarea consecventă şi îndeosebi corectă a principiilor economice, la a căror fundamentare a contribuit, indiscutabil, şi David Ricardo.

1. Pe scurt despre viaţa şi activitatea lui David Ricardo

David Ricardo s-a născut la Londra la 18 aprilie 1772, dintr-o familie originară din Spania, care părăsise această ţară la începutul secolului al XVIII-lea, din cauza persecuţiilor religioase şi se stabilise în Olanda, din care Abraham Israel – tatăl lui David Ricardo – agent de bursă la Amsterdam, se va stabili, nu mai târziu de 1760, la Londra pentru a se ocupa de interesele pe care familia sa, ca şi alţi oameni de afaceri olandezi, le avea în Anglia

În aprilie 1769 Abraham se căsătoreşte cu Abigail Delvalle, care provenea dintr-o familie de negustori şi agenţi de bursă originari, de asemenea, din Peninsula Iberică. Ei vor avea şaptesprezece copii, David fiind al treilea dintre aceştia.

După încheierea războiului anglo-olandez dintre 1780-1783, el a fost trimis, la 11 ani, să-şi continue studiile la şcoala Talmud Tora, de pe lângă sinagoga portugheză din Amsterdam. După unii autori, la Amsterdam el ar fi primit şi „sănătoase teorii ale schimbului şi arta perfectului negustor”. Se reîntoarce la Londra după doi ani. După încă un an de lecţii particulare, în 1786 el începe să lucreze în biroul de schimb al tatălui său.

La 20 de ani intervine o schimbare majoră în viaţa sa. Întrucât tatăl său se opune căsătoriei cu o fată creştină (căsătoria a avut loc la 20 decembrie 1793), dintr-o familie

de quakeri[1], D. Ricardo, al cărui spirit independent şi liberal se mai făcuse cunoscut, se rupe de familie, părăseşte comunitatea evreiască (sau religia iudaică) şi aderă la biserica unitariană. Abia după moartea mamei sale, în octombrie 1801, la câteva luni (în februarie 1802), Abraham Ricardo, tatăl său, va face un gest de clemenţă menţionându-l în testament şi pe David.

Prima tranzacţie făcută de el în nume propriu a avut loc, conform consemnărilor scrise găsite, la 29 ianuarie 1793, şi a constat în cumpărarea unor titluri la un împrumut de stat cu dobândă de 3%.

Va activa ca agent de bursă mai bine de un sfert de secol, până în 1819, când, la 47 de ani, va înceta să mai fie membru al Bursei din Londra.

Datorită calităţilor sale deosebite pentru viaţa de afaceri– Robert Heilbraner menţionează că Ricardo a debutat în afaceri cu un capital de 800 de lire sterline si a ajuns ca în 1814, la vârsta de 42 de ani, să aibă o avere evaluată între 500.000 şi 1. 600.000 de lire[2].

La sfârşitul primului deceniu al secolului al XIX-lea, Ricardo începuse să fie îngrijorat de dimensiunile şi implicaţiile fenomenelor inflaţioniste, ceea ce a făcut ca pe de o parte să ia atitudine în presă, iar pe de altă parte să-şi orienteze atenţia spre proprietăţile funciare. Totodată, Ricardo a început să acorde importante împrumuturi ipotecare şi să facă investiţii în rente la Paris (circa 3 milioane franci francezi), de la care primea dividende. Se apreciază că în ultimii ani de viaţă, valoarea reală a investiţiilor sale se cifra la 675.000-775.000 de lire sterline, care-i aduceau un venit anual de circa 28.000 de

---

1 quaker adept al sectei protestante „Societatea păcii", fondată în secolul al XVII-lea în Anglia de puritanul G. Fox; fiind persecutaţi, deoarece refuzau să presteze jurământul şi serviciul militar, mulţi dintre ei au emigrat în America. Cf. *Micul Dicţionar Enciclopedic,* Ed. Ştiinţifică si Enciclopedică, Bucureşti, 1978, pag. 794.

2 Robert L Heilbraner. *Filosofii lucrurilor pământeşti. Vieţile si epocile marilor economişti,* Humanitas, 1994, pag. 88.

lire sterline[3].

2. Deschiderea spre economia politică

Bogat, cu reputaţie de om prosper şi cu situaţie socială solidă, Ricardo începe să se preocupe, îndeosebi la îndemnurile unui prieten, economist cunoscut – James Mill – dar şi printr-un complex de împrejurări, de pregătirea sa şi de problemele ştiinţifice, iar în final şi de intrarea în viaţa publică (politică). Revoluţia industrială declanşată în Anglia şi implicaţiile ei l-au îndemnat spre dobândirea de cunoştinţe, îndeosebi prin autoinstruire, în domeniile mecanicii, fizicii, chimiei, mineralogiei, biologiei, economiei.

La vârsta de 27 de ani face cunoştinţă cu lucrarea lui Adam Smith, „Avuţia naţiunilor", care i-a trezit mare interes şi la care ulterior va reveni şi va face multe referiri. „Era atunci pentru el începutul perioadei deplasării centrului de greutate al studiului spre ştiinţele sociale, cu deosebire cele economice. Pentru ştiinţa economică era momentul consolidării paradigmei gândirii liberale – cu căutări şi controverse între continuatorii lui A Smith – dar şi al reacţiilor faţă de ea, care pregăteau terenul pentru o economie politică a muncii"[4].

Pentru a înţelege această orientare, în care s-a încadrat şi David Ricardo, este necesară o foarte scurtă şi concisă caracterizare a întregului complex de factori de ordin tehnic, economic, social şi politic în care el a trăit şi a acţionat.

Înţelegerea acestor factori şi condiţii pune în evidenţă faptul că era vorba de o lume economică în plină transformare şi face posibil „să se precizeze caracteristicile principale care permit apropierea – fără însă a-i confunda – între A Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), J.B. Say (1767-1832) şi Thomas

3 Costin Murgescu, *op. cit.,* pag. 96.

4 Ivancu Nicolae-Văleanu, *Tratat de doctrine economice.* RAMO (Regia Autonomă „Monitorul Oficial"), Bucureşti, 1996, pag. 69.

Malthus (1766-1834), ale căror lucrări se întind pe aproape jumătate de secol şi îi marchează profund atât pe succesori, cât şi pe critici”[5].

Populaţia Angliei, care stagnase şi chiar scăzuse în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, sporeşte relativ rapid în a doua jumătate prin reducerea importantă a mortalităţii, de la 35-40‰ la mai puţin de 30‰, în condiţiile în care natalitatea se menţinea ridicată (35-40‰). Ca urmare, populaţia Angliei se dublează de la 7,4 milioane, la 15 milioane (în intervalul 1750-1800), ceea ce constituia un stimulent important pentru creşterea economică, dar şi sursă de preocupări şi tensiuni pe plan social.

Invenţiile şi creaţiile tehnice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (maşina de tors – 1765, primul război de ţesut – 1785, perfecţionările importante din domeniul producţiei de fontă şi al prelucrării fierului) au fost încununate şi ridicate pe un plan superior prin maşina cu aburi, invenţie a lui James Watt, pusă în funcţiune în 1784. Aşa cum s-a subliniat în literatura economică, noutatea nu o reprezentau maşinile, – deoarece maşini mă fuseseră produse şi utilizate, ci mecanizarea. Maşina cu aburi a stat la baza locomotivei lui Stephanson, din 1814, urmată de primul tren regulat care lega Liverpool de Manchester, şi apoi de vaporul lui Foulton.

În această perioadă au avut loc şi importante evenimente şi transformări politice, care au influenţat structurile economice şi sociale, şi au produs efecte în mecanismele de funcţionare a economiilor diferitelor ţări.

Între acestea, pe primul plan s-au situat revoluţia franceză din 1789 şi principiile promovate de ea, războaiele purtate de Napoleon, modificările instituţionale şi juridice produse în Franţa prin Codul Civil ş.a.

Secolul al XVIII-lea s-a caracterizat şi prin importante „inovaţii” sau modificări în domeniul monetar-bancar. Dintr-un instrument subordonat puterii regale,

5 Gilbert Abraham-Frois, *Economia politică,* Humanitas, Bucureşti, 1994, pag. 26.

singura care putea bate monedă şi, după voia ei, să schimbe valoarea acesteia, moneda devine independentă, statul stabilind, însă, reguli precise privind emisiunea, circulaţia şi valoarea banilor. Încă din prima jumătate a secolului, la un interval de câţiva ani, cele două mari puteri comerciale ale epocii, Marea Britanie (în 1717) şi Franţa (în 1726), hotărâseră să fixeze valoarea aur a monedei lor. Dar războaiele dintre puterile europene, din perioada 1793-1815, au creat dificultăţi în funcţionarea principiilor stabilite. Marea Britanie este obligată să suspende aplicarea legilor sale monetare între 1797 şi 1816.

Treptat încep a se produce modificări şi în principiile promovate prin teoria filosofică, morală şi economică, precum şi în mentalităţi. Prin „filosofia luminilor" se dezvoltă principiul libertăţilor individuale şi cultul muncii, triumfă reacţia împotriva mercantilismului şi a intervenţionismului, se formează, treptat, o clasă a întreprinzătorilor. „Apariţia acestei noi clase va marca profund dezvoltarea economică a Angliei şi a ansamblului lumii occidentale. Iar această sacralizare a muncii nu este, fără îndoială, străină de fundamentele date teoriei preţurilor de către clasicii englezi."[6]

3. „Controversa aurului" şi lupta pentru noii principii

Activitatea publicistică şi ştiinţifică în domeniul economiei începe, însă, în anii 1809-1810, când Ricardo intră, la 37 de ani, în „controversa aurului" („bullion controversy") declanşată în urma suspendării convertibilităţii şi a introducerii cursului forţat al biletelor Băncii Angliei.

Debutul l-a constituit un scurt articol publicat (dar nesemnat) în cotidianul *Morning Chronicle*, din 29 august 1809, cu titlul „Preţul aurului", urmat apoi de alte două articole, scrise ca răspuns la articolul publicat de un cunoscut al lui D. Ricardo din activitatea la bursă, Hutches

6 G. Abraham-Frois, *op. cit*, pag. 34.

Trower.[7] Deşi acest articol nu conţine abstractizări ştiinţifice deosebite, aşa cum caracteriza profesorul Costin Murgescu, el conţine „într-o formulare de o limpezime pe care rareori o va egala în scrierile ştiinţifice, esenţa concepţiei monetare pe care o va apăra, o va fundamenta ştiinţific şi o va dezvolta în întreaga activitate şi în toate lucrările sale ulterioare”[8].

Pe de o parte, el afirmă foarte răspicat ideea că deprecierea hârtiei monedă şi creşterea preţurilor îşi au originea în suspendarea convertibilităţii, în posibilitatea pe care o avea Banca Angliei de a efectua supraemisiuni necontrolate de bilete fără acoperire. „Toate neajunsurile din circulaţia monetară – afirma Ricardo – trebuie atribuite excesului emisiunii băncii, puterii primejdioase ce i s-a încredinţat acesteia de a micşora, după voinţa sa, valoarea proprietăţii oricărui om bogat în bani şi de a scumpi preţul alimentelor şi al oricăror obiecte de primă necesitate, nedreptăţind pe rentierul statului şi toate acele persoane care au venit fix, şi care, prin urmare, nu vor fi capabile să se debaraseze de o parte din sarcinile care le apasă pe umeri.”[9]

Pe de altă parte, este deosebit de importantă şi soluţia sugerată pentru depăşirea stării de criză, care constă, după Ricardo, în reluarea plăţilor în monedă metalică, pregătită printr-o politică deflaţionistă.

Stimulat de replicile şi controversa iscate, Ricardo studiază lucrările de notorietate în epocă (James Stuart, Adam Smith, Henry Thornton) şi îşi fundamentează solid tezele enunţate anterior, publicând, la începutul anului 1810, broşura „Preţul urcat al aurului, o dovadă de depreciere a bancnotelor” (Price of Bullion, a Proof of the Depreciation of Bank Notes).

De această dată Ricardo a caracterizat mai clar

---

7 „Preţul aurului”, Trei contribuţii publicate în *Morning Chronicle,* au fost publicate în limba română, în ediţia din 1962.

8 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluţiei industriale,* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pag. 100.

9 David Ricardo, *Opere alese,* vol. II, Editura Academiei, 1962, pag. 11.

implicaţiile negative ale politicii inflaţioniste. „Dacă directorii băncii ar fi păstrat suma biletelor în limite rezonabile; *dacă ar fi acţionat după principiul pe care l-au declarat ca fiind acela care reglementează emisiunile băncii pe timpul când era obligată să convertească biletele în monedă metalică, şi anume principiul de a-şi limita biletele la acea sumă care să fi împiedicat excesul urcării pe piaţă a preţului aurului peste cel al monetăriei, nu am fi fost expuşi acum la toate neajunsurile unei monede in circulaţie depreciate şi veşnic variabile*."

Soluţia era tot aşa de tranşant formulată: „*Remediul pe care-l propun pentru toate neajunsurile monedei noastre în circulaţie constă în aceea ca banca să reducă treptat suma biletelor sale in circulaţie până când ceea ce rămâne va avea aceeaşi valoare ca şi monedele metalice pe care le reprezintă, sau cu alte cuvinte, până când preţul lingourilor de aur şi de argint vor scădea la preţul lor la monetărie*."[10]

Anii 1810 şi 1811 au fost deosebit de agitaţi pentru Ricardo. Articolul despre preţul ridicat al aurului, înteţeşte furtuna din lumea financiară şi parlamentară, atât prin conţinutul său, cât şi prin caracterul pamfletar al criticii la adresa Băncii Angliei şi a celor ce apărau metoda promovată de aceasta. La o lună după apariţia pamfletului, la 1 februarie 1810, Francis Horner cere în Camera Comunelor instituirea unei comisii parlamentare pentru lămurirea problemei. Acesta era punctul de pornire al cunoscutului „Bullion Comittee", instituit la 19 februarie 1810, cu sarcina de a cerceta, sub preşedinţia lui Horner, cauzele preţului urcat al aurului. Raportul „Comitetului aurului" este depus la 8 iunie 1810 şi publicat în august, stârnind furtuna dezbaterilor dintre adversarii inflaţiei (printre care se numărau Ricardo şi autorii Raportului) şi adepţii politicii promovate de Banca Angliei.

Pentru realizarea unei sinteze a discuţiei, Edinburgh Review apelează la Thomas Malthus, cunoscut profesor de economie politică la Colegiul lui „East India Company",

10 David Ricardo. *Opere alese,* vol. II, Bucureşti, 1962, pag. 47.

care a publicat în februarie 1811 o recenzie a articolelor şi lucrărilor scrise. Ricardo dă o replică usturătoare, formulând idei care anunţau viitorul „etalon-aur”, dar câştigând, în perspectivă, şi un partener de dezbateri, şi un prieten.

După 1813, Ricardo dezvoltă discuţiile sale cu Malthus asupra profitului, astfel că, în februarie 1815, tipăreşte o lucrare cu privire la influenţa preţului scăzut al cerealelor asupra profitului, polemizând public cu Malthus. În mai-iunie acelaşi an, în Camera Comunelor, se iniţiază o nouă acţiune împotriva Băncii Anglia, dar pe tema profiturilor mari realizate în urma tranzacţiilor cu guvernul. Iniţiatorul, parlamentarul Grenfell, îi cere lui Ricardo o broşură de analiză critică a Băncii Angliei Lucrarea este elaborată prin consultări cu Malthus şi Mill şi se publică în februarie 1816 sub titlul: *„Propuneri cu privire la o circulaţie bănească economicoasă şi sigură, cu observaţii asupra profiturilor Băncii Angliei interesând statul şi proprietarii capitalului băncii”*. Prin această lucrare se deschidea drumul pentru ideea ricardiană a etalonului-aur, atacând direct prejudecata monedei metalice, dar explicând, totodată, necesitatea ca dreptul de emisiune să fie rezervat exclusiv statului (Banca Angliei era o companie particulară).

Ducând mai departe fundamentarea sistemului propus de el, „gold-bullion standard”, Ricardo subliniază că a pune în siguranţă publicul împotriva altor variaţiuni de valoare a banilor decât aceea la care este supus etalonul însuşi şi a efectua, totodată, circulaţia bănească cu un mijlocitor „din cei mai puţin costisitori, *înseamnă a atinge stadiul cel mai perfecţionat la care pot ajunge banii în circulaţie*; toate aceste avantaje le vom poseda obligând Banca, ca în loc de a elibera guinee în schimbul biletelor sale, să le convertească în aur sau argint nemonetizat, la titlul şi preţul monetăriei; prin acest mijloc banii de hârtie nu vor mai scădea niciodată sub valoarea lingoului, fără ca aceasta să fie urmată de o scădere a cantităţii sale.

Pentru a împiedica urcarea banilor de hârtie peste

valoarea lingoului, Banca va trebui de asemenea să fie obligată să dea biletele ei în schimbul aurului cu titlul standard de 3l.17s. uncia”[11]

.

Toată această construcţie se încheie cu o idee care va intra în conştiinţa opiniei publice mult mai târziu, devenind un principiu de bază al circulaţiei monetare: „Moneda de hârtie poate fi considerată ca implicând un drept regalian[12], egal cu întreaga ei valoare de schimb – dreptul regalian, însă, aparţine în toate ţările statului, şi cu garanţia convertibilităţii, aşa cum a fost propusă în prima parte a acestei lucrări, şi cu numirea unor comisari răspunzători numai faţă de Parlament; statul devenind unicul emiţător de monedă de hârtie…”

Am stăruit ceva mai mult asupra preocupărilor şi ideilor lui Ricardo din domeniul monedei, întrucât în primul rând, ele au exercitat o influenţă considerabilă timp de un secol asupra doctrinelor monetare şi a sistemului monetar englez şi nu numai din această ţară. Ideea „etalonului aur” a devenit, în cursul secolului al XIX-lea, baza sistemului monetar din ţările dezvoltate, până în timpul primului război mondial, când „gold bullion standard” a făcut loc sistemului „gold-exchange standard”.

În al doilea rând, în cursul dezbaterilor cu privire la aceste probleme, Ricardo s-a afirmat ca un aprig critic al teoriei nominaliste a banilor, dominantă până la el în gândirea economica, contribuind, totodată la relevarea unor aspecte importante ale legilor circulaţiei monetare, pornind de la teoria obiectivă a valorii-muncă.

4. Principiile economiei politice

11 David Ricardo, *Opere alese,* vol. II, Ed. Academiei Române, pag. 166. Ricardo menţionează că preţul de 3 lire şi 17 schilingi este arbitrar, el servind doar pentru a explica principiul. Preţul ar trebui astfel stabilit încât vânzătorul de aur să fie stimulat să-l vândă mai curând băncii decât să-l ducă pentru monetizare.

12 Dreptul de a bate şi emite monedă şi semne monetare, era denumit „dreptul regalian”. Taxa ce se percepea la transformarea lingoului de metal în monedă, se numea *Seignorage.*

Se poate spune, fără rezerve, că lucrarea fundamentală a lui Ricardo, intitulată. Principiile de economie politică şi de impunere", a fost produsul frământărilor şi dezbaterilor în care autorul ei a fost antrenat în cel de-al doilea deceniu al secolului al XIX-lea. Dorinţa lui de a „scrie o carte" – cum îi mărturisea lui James Mill –, „... nu numai în scopul de a stabili ceea ce consider că sunt principii corecte, dar pentru a trage din ele deducţii importante", dorinţă nu de puţine ori frânată de ezitări şi frământări, a fost susţinută şi întărită de acelaşi reputat economist din epocă. Ea a apărut la Londra, în aprilie 1817, în chiar ziua în care Ricardo împlinea 45 de ani.

a. Metoda lui Ricardo

S-a spus, nu fără temei, că, deşi Ricardo a fost foarte preocupat să scrie o carte cât mai accesibilă, „Principiile" reprezintă una dintre lucrările din gândirea economică mondială, a cărei studiere ridică destule probleme cititorului.

Dificultăţile rezultă, înainte de toate, din structura mai puţin obişnuită, din stilul şi formulările complexe şi uneori contradictorii, precum şi din calculele şi exemplele adesea laborioase. De aceea, economişti renumiţi, începând cu K. Marx şi continuând cu Josef Schumpeter, iar în timpul din urmă cu Mark Blaug, au simţit nevoia să elaboreze „ghiduri" pentru înţelegerea „Principiilor". Cu toate dificultăţile respective, care uneori au fost prilej pentru aprecieri nedrepte, „Principiile" reprezintă o lucrare de căpătâi a oricărui actual şi viitor specialist care nu se mulţumeşte cu comentarii, ci doreşte să se apropie de capodoperele originale ale marilor economişti. Suntem tentaţi să credem că dificultăţile de parcurgere a lucrării se află, nu în ceea ce unii au denumit „stilul obscur" al autorului, ci în metoda de analiză utilizată, sau în ceea ce Robert L. Heilbraner denumeşte „universul lui David

Ricardo", înfăţişat în ale sale Principii ale economiei politice din 1817, care „este rece, sobru şi condensat; nimic din viaţa, din detaliul viu ale lui Adam Smith. Numai principii, principii abstracte, expuse de un intelect centrat pe lucruri mai permanente decât era fluxul schimbător al vieţii cotidiene. Totul e la fel de important, de nud, de pur şi de arhitectural ca la Euclid, dar, spre deosebire de un ansamblu de propoziţii pur geometrice, acest sistem are tonalităţi umane: e un sistem tragic".[13]

„Tragismul" de care vorbeşte Heilbraner este expresia viziunii pesimiste atribuite de exegeţi lui Ricardo, în primul rând, pentru modul realist în care el a pus în evidenţă mecanismul contradicţiilor de interese ale întreprinzătorilor-industriaşi şi muncitorilor care primeau pentru marile lor eforturi profitul şi, respectiv, salariul, şi societăţii în ansamblul ei, pe de o parte, şi interesele landlorzilor, ca proprietari funciari, care încasau renta şi beneficiau de privilegiile legilor care interziceau sau îngrădeau importurile de cereale, pe de altă parte. Viziunea similară a lui Ricardo asupra societăţii era legată, în al doilea rând, de concluzia desprinsă din modelul de analiză, potrivit căreia rata profitului înregistrează o tendinţă de reducere, costul producţiei de cereale va creşte ca urmare a măririi populaţiei, iar creşterea industriei va intra inevitabil într-un stadiu stagnant datorită sărăciei de resurse naturale.

b. Teoria valorii

În conformitate cu esenţa acestei metode, deşi Ricardo afirma în prefaţa lucrării sale, că multe adevăruri esenţiale „nu pot fi descoperite decât după ce s-a înţeles temeinic subiectul rentei", „Principiile" se deschid, aşa cum se vede din structura lucrării, nu cu renta, ci cu capitolul despre valoare. În procesul de elaborare a lucrării el era foarte preocupat de rolul structurant al

13 Robert L. Heilbranner, *Filosofii lucrurilor pământeşti. Vieţile, epocile şi ideile marilor economişti*, Humanitas, 1994, pag. 101.

noţiunii respective, aşa cum o dovedeşte scrisoare sa către Thomas Malthus din 7 februarie 1816: „Dacă aş putea învinge obstacolele care se pun în calea lămuririi originii şi legii valorii relative sau a valorii de schimb, aş câştiga jumătate din bătălie”.

Pornind de la dublul sens atribuit de Smith noţiunii de valoare – valoarea de utilitate sau de întrebuinţare şi valoarea de schimb – Ricardo precizează că măsura valorii de schimb nu este utilitatea – deşi aceasta este o premisă esenţială pentru existenţa valorii –, ci cantitatea de muncă şi raritatea bunurilor. Cu alte cuvinte, pentru ca bunurile-marfă să poată fi schimbate sau vândute pe piaţă, ele trebuie să fie utile pentru cumpărător, dar mărimea valorii lor de schimb nu este dată de utilitatea, ci de raritatea şi de cantitatea de muncă necesară pentru producerea/obţinerea lor. Totodată, el înlătura ambiguitatea lui Adam Smith, care determina valoarea unei mărfi, fie prin munca depusă pentru producerea ei, fie prin munca cuprinsă în marfa cu care se schimbă subliniind: „Valoarea unui bun, sau partea dintr-un alt bun cu care el poate fi schimbat, depinde de cantitatea relativă de muncă necesară pentru a-l produce, şi nu de suma mai mare sau mai mică plătită pentru acea muncă.”

Aderând la teoria obiectivă a valorii şi ducând-o mai departe, Ricardo a împărţit bunurile în două categorii: **a)** *bunuri rare*, a căror cantitate depinde de împrejurări esenţiale fiind unicate sau foarte limitate şi **b)** *bunuri reproductibile*, al căror volum poate fi mărit prin activitate umană. La primele, valoarea este dată de puterea de cumpărare a consumatorului, la cea de-a doua categorie, de cantitatea de muncă necesară; în determinarea timpului de muncă necesar, Ricardo ia în seamă timpul cel mai îndelungat, marginal.[14]

În cele şapte secţiuni ale capitolului despre valoare (cap. I) abordează într-o concepţie unitară multiple aspecte ale valorii, care cuprinde nu numai munca depusă

14 Sultana Sută-Selejan, Doctrine economice, „Independenţa economică”, 2000, pag. 53.

direct pentru producerea bunurilor, ci şi pe cea prestată pentru obţinerea instrumentelor, uneltelor etc. necesare, dar nu este influenţată de proporţia împărţirii ei între salariu şi profit Aceste secţiuni trebuie corelate şi cu cele spuse în capitolul XX, în care Ricardo se ocupă de relaţia dintre valoare şi bogăţie. Analiza din acest capitol este deosebit de importantă şi actuală, întrucât confundarea valorii cu bogăţia a generat multe confuzii în ştiinţa economică. Delimitându-le clar, Ricardo afirmă; „Valoarea, prin urmare, se deosebeşte esenţialmente de bogăţie, fiindcă valoarea nu depinde de abundenţă, ci de greutatea sau uşurinţa cu care se produc bunurile. Munca unui milion de oameni în fabrici va produce întotdeauna aceeaşi valoare, dar nu va produce întotdeauna aceeaşi bogăţie…”

Polemizând cu J. B. Say, care acuza pe Adam Smith de a fi neglijat valoarea care este dată mărfurilor de către agenţii naturali şi de către maşini, Ricardo susţine că aceşti agenţi sporesc valoarea de întrebuinţare, dar nu sporesc valoarea de schimb.

„Supoziţia că singura cauză a modificării valorii constă în cantitatea mai mare sau mai mică de muncă încorporată în mărfuri, rămâne întru totul demonstrată, de îndată ce suntem de acord că toate mărfurile sunt produsul muncii şi că nu au o altă valoare decât a muncii cheltuite pentru ele.”[15]

În acelaşi timp, el afirma că pentru ca o măsură de valoare „să fie perfectă, trebuie ca ea însăşi să aibă valoare, şi ca acea valoare să fie invariabilă, la fel cum o măsură perfectă de lungime trebuie să aibă ea însăşi lungime, şi ca acea lungime să nu fie niciodată supusă creşterii sau descreşterii…”

Ricardo făcea constatarea că „aurul” este marfa care exprimă cel mai bine necesitatea unei unităţi de măsură invariabile.

c. Teoria rentei

15 D. Ricardo, Opere alese, vol. II, Ed. Academiei, pag. 275.

S-a apreciat, pe bună dreptate că, dacă în ansamblul lor, „Principiile” sunt – pe planul ştiinţelor economice – o expresie ideologică a cerinţelor dezvoltării în epoca revoluţiei industriale, „teoria rentei nu poate fi privită decât ca o sinteză teoretico-economică în care se oglindeşte lupta burgheziei industriale împotriva aristocraţiei latifundiare”.[16]

Tocmai contextul acestei lupte şi actualitatea problemelor implicate de această luptă explică amploarea polemicii-dezbatere dintre Ricardo şi Malthus –, precum şi faptul că. Principiile” situează problema rentei pe primul plan al analizei, consacrându-i cel de-al doilea capitol, după valoare, numai după aceea ocupându-se de salariu şi de profit Această dezbatere şi locul acordat rentei în construcţia „Principiilor” reprezintă, credem, argumente suficiente în sprijinul ideii, afirmate mai înainte, potrivit căreia angajarea lui Ricardo pe terenul teoriei economice a fost determinată şi stimulată, în fond, de problemele vieţii reale din epocă şi din Anglia, iar poziţiile de pe care le-a analizat Ricardo – poziţiile industriaşilor – erau cele ale progresului economico-social. Tot aici se găseşte şi explicaţia situaţiei paradoxale pe care o evoca Malthus atunci când, într-o notă de subsol, se mira că Ricardo care este (devenise n.n.) landlord şi „încasează multă rentă”, ia poziţie împotriva landlordului, în timp ce el însuşi, Malthus, care „nu încasez nici o rentă şi nu voi încasa desigur niciodată, voi fi acuzat fără îndoială că-i exagerez importanţa”.

Ricardo defineşte renta ca „acea parte din produsul pământului care se plăteşte landlordului pentru folosirea forţelor naturale şi indestructibile ale solului”, subliniind că ea nu trebuie confundată nici cu dobânda şi profitul la capital şi nici cu salariul, deşi se află în legătură cu ele. Ea se plăteşte, conform principiilor comune ale ofertei şi cererii, „numai pentru că pământul nu este nelimitat în cantitate şi uniform în calitate şi pentru că, o dată cu dezvoltarea populaţiei se cultivă pământ de calitate

16 Costin Murgescu, op. cit, pag. 148.

inferioară sau situat mai puţin avantajos… Cu fiecare spor de populaţie, care va obliga o ţară să recurgă la pământ de o calitate mai slabă pentru a fi în stare să mărească oferta de alimente, renta tuturor pământurilor mai fertile va creşte”.

Ricardo consideră că pe terenurile cel mai puţin fertile aflate în cultură nu se plăteşte nici o rentă, întreprinzătorul realizând numai rata generală a profitului; prin introducerea în cultură de terenuri care determină cheltuieli mereu mai mari, profitul capitalului scade, iar renta, creşte.

În „Principiile…”, Ricardo a dat rentei o fundamentare teoretică largă, care se va impune în lumea ştiinţifică.

d. Salariul, profitul şi impozitele

Capitolul V despre salarii şi capitolul VI despre profituri, conţin, împreună, „esenţa sistemului lui Ricardo”, afirmă Mark Blang.

În analiza salariului ca venit cuvenit muncitorului pentru munca prestată, Ricardo distinge *un preţ natural* şi un *preţ de piaţă* (sau *preţul curent*) al muncii. Primul reprezintă acel preţ care este necesar pentru a da posibilitatea muncitorilor să se întreţină şi să întreţină o familie „fără nici o creştere sau scădere”; el variază „la diferitele epoci, în aceeaşi ţară, şi diferă mai ales de la ţară la ţară. Aceasta depinde în mod esenţial de obiceiurile şi tradiţiile poporului.”

Capacitatea muncitorului de a se întreţine pe sine şi familia sa nu depinde de cantitatea de bani sau monedă pe care o primeşte drept salariu, ci de cantitatea de alimente şi alte bunuri de primă necesitate şi de confort *„devenite esenţiale prin obişnuinţă şi pe care şi le poate cumpăra cu aceşti bani”*.

Preţul de piaţă (sau preţul curent) al muncii este „preţul care se plăteşte în mod real” pentru ea, pe baza proporţiei dintre ofertă şi cerere; munca e scumpă când

este rară şi ieftină când este abundentă. „Oricât de mult ar devia preţul de piaţă (sau preţul curent n.n.) al muncii faţă de preţul ei natural, el are, ca şi la mărfuri, tendinţa de a se conforma acestuia.”

Evoluţia salariilor (preţurilor de piaţă) şi corelaţia acestora cu „preţul natural al muncii a fost analizat de Ricardo în funcţie de relaţia cererea-oferta de muncă.”

Profitul întreprinzătorului a fost definit ca *diferenţa dintre valoarea nou creată şi salariu*. „Întreaga valoarea a mărfurilor– menţionează autorul Principiilor – este împărţită numai în două porţiuni: una o constituie profitul capitalului şi cealaltă, salariile muncii”. Deşi capitolul consacrat profitului este «cel mai dificil», cum apreciază Mark Blang, el pune în evidenţă cu prisosinţă teorema fundamentală: «profiturile depind de salariile încete sau joase». În concepţia lui Ricardo, evoluţia preţurilor este diferită. Dacă la mărfurile obişnuite, ele au tendinţa de scădere, ca urmare a perfecţionării maşinilor şi a diviziunii muncii, la produsele agricole şi la muncă, tendinţa preţurilor este de a creşte. Ca urmare, renta şi salariile presează asupra profitului, căruia-i imprimă o tendinţă de scădere.

În procesul de repartiţie, un loc important revine impozitelor. Capitolele referitoare la această temă (X) conţin multe cunoştinţe suplimentare despre sistemul său, reprezentând o fundamentare a bazelor politicii de impozitare.

În capitolul care deschide această analiză (cap. VIII) impozitul este definit ca „acea porţiune din produsul solului şi al muncii unei ţări care este pusă la dispoziţia statului. Această porţiune este plătită în ultimă instanţă sau din capitalul, sau din venitul ţării.” Dar în cap. XXVI, „Despre venitul brut şi venitul net”, Ricardo formulează ideea că puterea de impozitare depinde în exclusivitate de venitul net. Foarte importantă este şi teza după care „nu există impozite care să nu aibă o tendinţă de a micşora puterea de acumulare. Toate impozitele trebuie să cadă fie asupra capitalului, fie asupra venitului.” Ca urmare,

virtuţile şi/sau neajunsurilor sistemelor de impunere trebuie apreciate după efectele lor, luate în totalitate, efecte care fie frânează, fie impulsionează economia.

e. Comerţul exterior şi teoria costurilor comparative

Spre deosebire de teoria valorii, şi teoria formării veniturilor, îndeosebi a rentei şi profiturilor care au fost supuse şi unor critici şi chiar contestări îndeosebi din partea reprezentanţilor gândirii economice „standard" sau neoclasice şi oficiale, concepţiile lui Ricardo cu privire la comerţul exterior şi la schimburile economice internaţionale au dominat gândirea economică până în zilele noastre.

Folosind raţionamentele unor înaintaşi contemporani (Robert Torrens) şi militând pentru liberalizarea importului de cereale în cap. VII „Despre comerţul exterior", Ricardo foloseşte noţiunile de cost comparativ, valoare relativă, preţ relativ şi avantaj relativ pentru a fundamenta o teorie a comerţului internaţional, denumită „teoria costului comparativ" sau „a avantajului relativ". Prin cost comparativ, Ricardo înţelege cantitatea de muncă încorporată în marfa examinată, măsurată însă, nu direct, ci prin intermediul cantităţii de muncă încorporată în marfa care este folosită ca mijloc de măsurare.[17]

Teoria susţine, în esenţă, că pot obţine avantaje din comerţul internaţional chiar şi ţările cu un consum de muncă pe unitate de produs mai mare decât în alte ţări (dezavantaj absolut) cu condiţia să aleagă, pentru a se specializa în producţie, marfa pentru care se cheltuieşte relativ sau comparativ mai puţin timp de muncă (şi, deci, la care dezavantajul absolut este mai mic).

În sprijinul teoriei sale, Ricardo porneşte de la exemplul a două ţări şi două produse, datele şi analiza dezvoltată putând fi sintetizate pe baza tabelului de mai

17 Nicolae Sută, Sultana Sută-Selejan,Istoria comerţului mondial şi a politicii comerciale, Ed. All, pag. 231.

jos:

	Vin (X)	Stofă (Y)
Anglia	120	100
Portugalia	80	90

Cifrele reprezintă costurile – exprimate în ore de muncă pe produs. Dacă s-ar lua în seamă costurile absolute, Portugalia ar trebui să se specializeze în producerea ambelor mărfuri, deoarece costurile sunt mai mici. Această ţară nu poate concentra, însă, producţia ambelor bunuri-marfă, deoarece nu dispune de forţă de muncă, iar importul acesteia nu este posibil.

Pornind de la costul relativ, este posibilă specializarea celor două ţări prin compararea raportului dintre valorile celor două mărfuri Y/X din cele două ţări; acest raport este: 90/80 = 1,125 în cazul Portugaliei şi 100/120 = 0,833 în cel al Angliei.

În acest caz, este avantajos ca Portugalia să se specializeze în producţia de vin, folosind toată munca în această producţie (170 ore) şi obţinând o producţie de 2,124 ori mai mare (170/80); Anglia se va specializa în producţia de stofe, realizând o cantitate de 2,2 ori mai mare (220/100).

Nevoile de produs nerealizate în interesul ţărilor se vor satisface prin schimburile dintre acestea.

prof. univ. dr. Gheorghe Creţoiu

PREFAŢA

ediţiei întâi

Produsele pământului, adică tot ce se scoate din scoarţa lui prin sforţările unite ale muncii, ale maşinilor şi ale capitalului, sunt împărţite între cele trei clase ale societăţii: proprietarii de pământ, posesorii de fonduri sau capitaluri necesare pentru cultură, şi lucrătorii prin a căror muncă pământul este cultivat

După stadiul de civilizaţie, partea din întreaga producţie mondială alocată fiecăreia dintre aceste clase, sub numele de rentă, profit şi salarii, este foarte diferită, şi ea depinde mai cu seamă de fertilitatea solului, de acumularea de capital şi creşterea populaţiei, de priceperea şi dibăcia cultivatorului şi de instrumentele întrebuinţate în agricultură.

A determina legile care reglementează această distribuţie, iată problema principală a economiei politice. Dar, cu tot progresul făcut în această ştiinţă prin scrierile lui Turgot, Stuart, Smith, Say, Sismondi şi ale altora, aceşti autori oferă foarte puţine informaţii satisfăcătoare relativ la mersul natural al rentei, al profitului şi al salariilor.

În 1815, d-l Malthus, în lucrarea sa Cercetări asupra naturii şi evoluţiei rentei, *şi un membru al colegiului „University College" din Oxford, în lucrarea sa* Studiu asupra întrebuinţării capitalului în agricultură, *au prezentat, aproape în acelaşi moment, adevărata teorie a rentei, fără cunoaşterea căreia e imposibil să înţelegem efectul sporirii bogăţiei asupra profitului şi asupra salariilor, sau să urmărim în mod satisfăcător influenţa impozitelor asupra diferitelor clase sociale, mai cu seamă în cazul când mărfurile taxate sunt produse imediate ale solului. Adam Smith şi ceilalţi scriitori competenţi la care m-am referit, neînţelegând corect principiile rentei, au neglijat, mi se pare mie, multe adevăruri care nu pot fi aflate decât după ce chestiunea rentei este perfect*

înţeleasă.

Pentru a împlini această lipsă se cere un talent cu mult superior celui posedat de scriitorul paginilor următoare; totuşi, după o lungă reflecţiune asupra acestui subiect, după folosul tras din cercetarea lucrărilor eminenţilor scriitori mai sus numiţi, şi după preţioasa experienţă căpătată de actuala generaţie în aceşti ani din urmă, atât de bogaţi în fapte, nu se va socoti prezumţios, nădăjduiesc, din partea autorului, de a-şi arăta părerile lui asupra legilor care reglementează profitul şi salariile şi asupra influenţei impozitelor.

Dacă principiile pe care el le crede juste vor fi dovedite ca atare, va fi de datoria altora, mai competenţi ca dânsul, să arate consecinţele care decurg din aceste principii.

Autorul, combătând păreri deja admise, a găsit cu cale să se refere în special la aceste pasaje din scrierile lui Adam Smith de care el diferă; dar el speră că aceasta nu va face să se creadă că el nu împărtăşeşte, împreună cu toţi aceia care recunosc importanţa ştiinţei economiei politice, admiraţia pe care cu drept cuvânt o suscită opera profundă a acestui autor celebru.

Acelaşi lucru se poate spune despre admirabilele scrieri ale d-lui Say, care nu numai că a fost cel dintâi scriitor de pe continent, sau între cei dintâi, care a apreciat şi a aplicat în mod just principiile lui Smith, şi a recomandat naţiunilor Europei, mai mult ca toţi, principiile acelui sistem luminat şi folositor, dar care a reuşit să pună în acea ştiinţă o ordine mai logică şi mai instructivă, şi s-o îmbogăţească cu multe observaţii originale, exacte şi profunde.[18] *Respectul, însă, pe care autorul de faţă îl are pentru scrierile acestui autor nu l-a împiedicat să comenteze, cu acea libertate pe care o cere ştiinţa, unele pasaje din* Economie Politique *care nu corespund propriilor sale vederi.*

---

18 Cap. XV, Partea I, Des Débouchés cuprinde, în special, unele principii importante, care cred că au fost explicate pentru prima dată de acest distins scriitor.

PREFAŢA

ediţiei a treia

În această ediţie am căutat să explic mai pe larg decât în ediţia precedentă care este părerea mea asupra „Valorii”*, un subiect greu; şi în acest scop am făcut câteva adaosuri la primul capitol. Am introdus, de asemenea, un capitol nou despre maşini şi efectele perfecţionării lor asupra situaţiei diferitelor clase sociale. În capitolul relativ la proprietăţile distinctive ale* Valorii *şi ale* Bogăţiei *am examinat teoriile d-lui Say asupra acestei chestiuni, aşa cum se găsesc ele modificate în ediţia a patra şi ultimă a lucrării sale.*

În ultimul capitol am căutat să scot în relief mai mult ca altădată principiul în baza căruia o ţară este capabilă să plătească impozite adiţionale în bani, chiar când valoarea totală în bani a mărfurilor sale scade, fie din cauza cuantumului mai mic de muncă necesar pentru a produce grâu în ţară, datorită perfecţionărilor din agricultură, fie pentru că, exportând produse manufacturate, ea poate să obţină mai ieftin din străinătate o parte din grâul pe care îl consumă Această chestiune e de mare importanţă, pentru că ea e în legătură cu politica de a lăsa liber importul de grâu străin, în special într-o ţară împovărată de impozite fixe şi grele în bani, consecinţa unei imense datorii naţionale. Am căutat să arăt că posibilitatea de a plăti impozite depinde nu de valoarea brută în bani a totalităţii mărfurilor, nici de valoarea netă în bani a veniturilor capitaliştilor şi a proprietarilor de pământ, ci de valoarea în bani a venitului fiecărui om, comparată cu valoarea în bani a mărfurilor pe care acesta le consumă de obicei.

26 martie 1821

CAP. I

DESPRE VALOARE

Secţiunea I

Valoarea unui bun, sau partea dintr-un alt bun cu care el poate fi schimbat, depinde de cantitatea relativă de muncă necesară pentru a-l produce, şi nu de suma mai mare sau mai mică plătită pentru acea muncă

Adam Smith a spus că „Cuvântul *valoare* are două înţelesuri diferite, uneori el exprimă utilitatea unui anumit lucru, iar alteori, puterea de cumpărare a altor bunuri pe care o dă posesiunea acelui lucru. Pe una o putem numi valoare de *utilitate*, pe cealaltă, *valoare de schimb*". „Lucrurile", zice el mai departe, „care au o foarte mare valoare de utilitate au adesea puţină sau nici o valoare de schimb şi, din contra, cele care au o foarte mare valoare de schimb au puţină sau nici o valoare de utilitate."

Apa şi aerul sunt foarte folositoare; ele sunt, într-adevăr, indispensabile existenţei şi, totuşi, în împrejurări obişnuite nu se poate obţine nimic în schimbul lor. Aurul, din contra, deşi de mică utilitate comparat cu aerul şi apa, poate fi schimbat cu o mulţime de alte lucruri.

Măsura valorii de schimb nu este, prin urmare, utilitatea, deşi aceasta îi este absolut esenţială. Dacă un bun nu ne-ar fi folositor în nici un fel, cu alte cuvinte, dacă el nu ar putea să contribuie în nici un fel la satisfacerea nevoilor noastre, el ar fi lipsit de valoare de schimb oricât de rar ar fi el, sau oricare ar fi cuantumul de muncă necesar pentru a-l dobândi.

Având utilitate, bunurile îşi trag valoarea de schimb din două izvoare: din raritatea lor şi din cuantumul de muncă necesar pentru a le obţine.

Sunt unele bunuri a căror valoare este determinată numai de raritatea lor. Nici o muncă nu poate să mărească

suma acestor bunuri; prin urmare, valoarea lor nu poate fi micşorată printr-o sporire a lor. Unele statui, tablouri, cărţi şi monede rare, vinuri de o anumită calitate, care nu pot fi făcute decât din strugurii ce cresc dintr-un anumit pământ şi care se găsesc numai într-o cantitate limitată, sunt toate de acest fel. Valoarea lor este cu totul independentă de cuantumul de muncă cerut pentru a le produce, şi variază după bogăţia şi gusturile acelora ce doresc să le aibă.

Bunurile acestea formează, totuşi, o foarte mică parte din masa mare de bunuri zilnic schimbate între ele pe piaţă. Cea mai mare parte dintre bunurile pe care le doresc oamenii sunt procurate prin muncă; şi ele pot fi înmulţite, nu numai într-o singură ţară, ci în mai multe, aproape fără limită determinabilă, dacă suntem dispuşi să depunem munca necesară pentru a le obţine.

Vorbind deci despre bunuri, despre valoarea lor de schimb şi despre legile care reglementează preţurile lor relative, înţelegem întotdeauna numai acele bunuri care pot fi mărite cantitativ prin muncă, şi la producerea cărora concurenţa lucrează fără piedica.

În primele stadii ale societăţii valoarea de schimb a acestor bunuri, sau legea care determină cât dintr-unul să fie dat în schimbul celuilalt, depinde aproape exclusiv de cuantumul de muncă cheltuit pentru fiecare dintre aceste bunuri.

„Adevăratul preţ al unui lucru", zice Adam Smith, „ceea ce el îl costă realmente pe cel care doreşte să-l achiziţioneze, este munca şi greutatea de a-l achiziţiona Valoarea unui lucru, pentru persoana care l-a achiziţionat şi care vrea să-l vândă sau să-l schimbe cu altceva, constă în munca şi greutatea de care acea persoană posedând acel lucru este cruţată, şi care este impusă altora. Munca a fost primul preţ, moneda primitivă cu care s-a plătit orice lucru" şi, iarăşi: Jn societatea rudimentară de la început, care precede şi acumularea de capital şi luarea în stăpânire a pământului, raportul dintre cuantumurile de muncă necesară pentru dobândirea diferitelor bunuri pare să fie singurul element care determină norma după care

unul poate fi schimbat cu altul. Dacă, de exemplu, celor ce fac parte dintr-un popor de vânători le trebuie de obicei o muncă de două ori mai mare pentru a omorî un castor decât pentru a omorî un cerb, un castor trebuie neapărat să valoreze sau să poată fi schimbat cu doi cerbi. Este natural ca ceea ce reprezintă de obicei produsul unei munci de două zile sau de două ore să aibă valoarea dublă decât ceea ce de obicei este produsul muncii unei singure zile sau al unei singure ore”[19].

Că acesta este, într-adevăr, fundamentul valorii de schimb al tuturor lucrurilor, în afară de al acelora care nu pot fi sporite prin muncă, este o doctrină de cea mai mare importanţă în economia politică, deoarece din nici o sursă nu izvorăsc atâtea erori şi deosebiri atât de mari de păreri în această ştiinţă ca din înţelesurile vagi care sunt legate de cuvântul „valoare”.

Dacă cuantumul de muncă depus pentru obţinerea bunurilor determină valoarea lor de schimb, orice sporire a cuantumului de muncă trebuie să sporească valoarea bunului pentru care s-a depus munca, după cum orice micşorare a acelei munci trebuie să o scadă.

Adam Smith, care defineşte atât de precis sursa primitivă a valorii de schimb şi care este obligat, pentru a fi consecvent cu el însuşi, să susţină că toate lucrurile devin mai mult sau mai puţin valoroase în proporţia în care s-a depus o muncă mai mare sau mai mică pentru producerea lor, a creat altă unitate ca măsură a valorii, şi afirmă că bunurile sunt de o valoare mai mică sau mai mare în măsura în care ele pot fi schimbate cu o parte mai mare sau mai mică din această unitate de măsură.

Câteodată el spune că grâul, altă dată că munca, este unitatea de măsură; nu cuantumul de muncă depus pentru producerea unui lucru, ci cuantumul pe care el îl poate comanda pe piaţă; ca şi cum aceste două expresii ar fi echivalente, şi ca şi cum, deoarece munca unui om a devenit de o capacitate dublă şi acel om poate produce o cantitate dublă de o anumită marfa, el trebuie să

19 Cartea I, cap. V.

primească, neapărat, în schimb de două ori echivalentul a ce primea înainte.

Dacă, într-adevăr, aceasta ar fi adevărat, dacă răsplata muncitorului ar fi întotdeauna în proporţie cu ceea ce el produce, cuantumul de muncă depus pentru producerea unui bun şi cuantumul de muncă pe care acel bun îl poate cumpăra ar fi egale, şi fiecare dintre acestea ar putea servi drept măsură precisă a variaţiilor celorlalte bunuri; dar ele nu sunt egale. Cel dintâi este în multe împrejurări o unitate de măsură invariabilă, care indică în mod corect variaţiile celorlalte lucruri; cel din urmă este supus la tot atâtea fluctuaţii ca şi bunurile cu care el este comparat. Adam Smith, după ce a arătat cât se poate de bine insuficienţa unei măsuri variabile, precum sunt aurul şi argintul, pentru determinarea valorii schimbătoare a altor bunuri, a adoptat el însuşi, alegând grâul sau munca, o măsură tot atât de variabilă.

Aurul şi argintul sunt, fără îndoială, supuse fluctuaţiilor prin descoperirea de mine noi şi de mine mai bogate; dar astfel de descoperiri sunt rare şi efectele lor, deşi puternice, se limitează la perioade de timp comparativ scurte. Ele sunt supuse fluctuaţiilor şi prin perfecţionările de tehnică şi îmbunătăţirile maşinilor cu care minele sunt exploatate, deoarece prin îmbunătăţiri de acest gen se poate obţine o cantitate mai mare cu aceeaşi muncă. Ele sunt, în plus, supuse fluctuaţiilor din cauza micşorării producţiei minelor, după ce aceste mine au oferit secole în şir produsul lor. Însă, de care dintre aceste fluctuaţii este scutit grâul? Nu variază el pe de o parte din cauza îmbunătăţirilor în agricultură, maşinilor şi uneltelor perfecţionate, precum şi din cauza descoperirilor de noi terenuri fertile care, cultivate în alte ţări, influenţează valoarea grâului de pe toate pieţele în care importul este liber? Pe de altă parte, nu i se poate ridica valoarea prin prohibiţii de import, mărirea de populaţie şi de avere şi mai marea greutate de a obţine aprovizionări din cauza surplusului de muncă pe care îl cere cultivarea terenurilor de calitate inferioară? Nu este oare valoarea muncii tot

atât de variabilă, fiind afectată, nu numai după cum simt toate celelalte lucruri, de raportul dintre cerere şi ofertă, care variază în mod uniform cu fiecare schimbare în condiţiile de viaţă ale unei comunităţi, dar şi prin preţul variabil al hranei şi al celorlalte lucruri necesare pentru achiziţia cărora se cheltuiesc salariile obţinute prin muncă?

În aceeaşi ţară se poate cere într-un anumit timp un cuantum dublu de muncă pentru a produce o anumită cantitate de hrană şi de lucruri necesare decât într-alt timp mai îndepărtat Şi, totuşi, răsplata muncitorului ar putea fi foarte puţin micşorată din această cauză. Dacă salariul muncitorului din prima perioadă era o cantitate anumită de hrană şi de lucruri necesare, probabil că el nu ar fi putut trăi dacă i s-ar fi redus acea cantitate. Hrana şi cele necesare în acest caz s-ar fi ridicat sută la sută dacă ele ar fi fost evaluate după cuantumul de muncă necesară pentru producerea lor, în timp ce ele abia şi-ar fi mărit valoarea dacă ar fi fost evaluate după *cuantumul* de muncă contra căruia ele puteau fi *schimbate*.

Se poate face aceeaşi observaţie în privinţa a două sau a mai multor ţări. În America şi Polonia, pe terenurile cultivate cele din urmă, o muncă de un an făcută de un număr anumit de oameni va produce mult mai mult grâu decât, în aceleaşi condiţii, pe terenurile din Anglia. Acum, presupunând că toate celelalte lucruri necesare sunt egal de ieftine în cele trei ţări, nu ar fi o mare greşeală de a conchide că cantitatea de grâu atribuită muncitorului este în fiecare ţară în justă proporţie cu uşurinţa de producţie?

Dacă, prin îmbunătăţiri aduse maşinilor, încălţămintea şi îmbrăcămintea muncitorului ar putea fi produse cu 1/4 din munca cerută acum pentru producerea lor, aceste articole s-ar ieftini, probabil, cu 75%; dar, departe de a zice că muncitorul prin aceasta ar putea să aibă 4 haine sau 4 perechi de ghete în loc de una, este probabil că salariul lui în foarte scurt timp va trebui să se ajusteze, prin efectele concurenţei şi ale creşterii populaţiei, la noua valoare a bunurilor pentru care

muncitorul îşi cheltuia salariul.

Dacă aceste îmbunătăţiri s-ar extinde la toate obiectele de consumaţie ale muncitorului, noi l-am găsi, probabil, după un timp foarte scurt în posesia numai a unui mic surplus de bunuri, sau a nici unui surplus, deşi valoarea de schimb a acestor bunuri, comparată cu aceea a oricărui alt bun la fabricarea căruia nu a contribuit nici o astfel de îmbunătăţire, a suferit o reducere foarte considerabilă, şi deşi aceste bunuri au fost produse printr-un cuantum de muncă mult mai mic.

Nu poate fi corect, deci, a spune ca Adam Smith, că, deoarece munca poate *cumpăra* uneori o cantitate de bunuri mai mare şi alteori una mai mică, valoarea acestor bunuri variază, şi nu valoarea muncii care le cumpără; şi, prin urmare, „că munca, *singură nevariind ca valoare*, este singura măsură reală şi ultimă prin care valoarea tuturor bunurilor în toate timpurile şi în toate locurile poate să fie evaluată şi comparată”, dar este corect a spune, după cum a spus Adam Smith, „că raportul între cuantumurile de muncă necesară pentru dobândirea diferitelor bunuri pare să fie singurul element care determină norma după care unul poate fi schimbat cu altul”, sau, cu alte cuvinte, că „cantitatea comparativă de bunuri pe care munca o produce este ceea ce determină valoarea lor relativă prezentă sau trecută, şi nu cantităţile comparative de bunuri care sunt date muncitorului în schimbul muncii lui”.

Două mărfuri variază în valoarea lor relativă şi noi dorim să ştim care dintre acestea a suferit realmente variaţiunea. Dacă comparăm valoarea actuală a uneia dintre aceste mărfuri cu ghete, ciorapi, pălării, fier, zahăr şi cu toate celelalte mărfuri, găsim că ea poate fi schimbată cu exact aceeaşi cantitate din aceste lucruri ca înainte. Dacă comparăm cealaltă marfă cu aceleaşi lucruri, găsim că ea a variat în raport cu ele toate; putem atunci cu foarte mare probabilitate să deducem că variaţia aparţine acestei mărfi, şi nu celor cu care ea a fost comparată. Dacă, examinând încă mai în detaliu celelalte împrejurări în legătură cu producţia de diverse mărfuri, găsim că exact

aceeaşi cantitate de muncă şi de capital sunt necesare să producă ghetele, ciorapii, fierul şi zahărul etc., dar că nu mai trebuie aceeaşi cantitate de muncă dinainte pentru producerea acestei singure mărfi a cărei valoare în raport cu celelalte lucruri este schimbată, probabilitatea devine certitudine, şi noi ştim că variaţiunea aparţine acestei singure mărfi. În acelaşi timp descoperim şi cauza variaţiunii ei.

Dacă aş afla că o uncie de aur poate fi schimbată contra unei cantităţi mai mici din mărfurile mai sus menţionate şi a multor altora, şi dacă, pe lângă aceasta, aş afla că prin descoperirea unei mine noi şi mai fertile, sau prin întrebuinţarea maşinilor într-un mod mai avantajos, o cantitate anumită de aur poate fi obţinută cu un cuantum mai mic de muncă, aş fi îndreptăţit să spun că cauza schimbării de valoare a aurului în raport cu aceea a altor bunuri a fost mai marea uşurinţă de a-l produce, sau mai puţinul cuantum de muncă necesar pentru a-l obţine. În acelaşi fel, dacă valoarea muncii ar scădea foarte mult în raport cu aceea a tuturor celorlalte lucruri, şi dacă găsesc că scăderea ei a fost consecinţa unei oferte abundente, cauzată de marea uşurinţă cu care grâul şi celelalte lucruri necesare lucrătorului sunt produse, ar fi, cred, just să spun că grâul şi celelalte lucruri s-au depreciat prin faptul că mai puţină muncă e necesară ca să le producă, şi că această uşurinţă de procurare a mijloacelor de existenţă ale lucrătorului a fost urmată de o scădere a valorii muncii „Nu, – zic Adam Smith şi d-l Malthus dumneata spuneai un adevăr numind, în cazul aurului, variaţiunile lui o scădere a valorii lui, pentru că grâul şi munca nu variaseră atunci; şi, deoarece aurul putea comanda o mai mică cantitate din acestea, ca şi din toate celelalte bunuri, ca mai înainte, te exprimai corect zicând că toate lucrurile rămâneau staţionare şi că numai aurul varia. Dar, când grâul şi munca scad, lucrurile pe care le-am ales ca unitate de măsură a valorii, cu toate variaţiunile la care recunoaştem că ele sunt supuse, este impropriu să spui aşa. Corect este să zicem că grâul şi munca au rămas staţionare, şi că toate

celelalte articole s-au ridicat”.

Tocmai împotriva acestui limbaj eu protestez. Eu găsesc că, tocmai ca şi în cazul aurului, cauza variaţiunii dintre grâu a celelalte lucruri este cuantumul mai mic de muncă necesar pentru a produce grâul, şi că, prin urmare, în baza unei argumentări judicioase, eu sunt obligat să numesc variaţia grâului şi a muncii o scădere a valorii lor, şi nu o ridicare a valorii celorlalte bunuri cu care acestea sunt comparate. Dacă eu, angajând un muncitor pentru o săptămână, în loc de zece shillingi îi plătesc numai opt, fară să fi survenit vreo variaţiune în valoarea monedei, muncitorul poate ca-şi va procura mai multă hrană şi mai multe obiecte de primă necesitate cu cei opt shillingi decât îşi procura mai înainte cu zece; dar aceasta se va datora nu unei creşteri în valoarea reală a salariului, precum afirmă Adam Smith, şi acum, mai recent, d-l Malthus, ci unei scăderi a valorii articolelor pe care salariul său este cheltuit, un lucru cu totul diferit Şi, totuşi, prin faptul că eu numesc aceasta o scădere a valorii reale a salariilor, mi se spune că adopt un limbaj nou şi neuzitat, care nu se poate împăca cu adevăratele principii ale ştiinţei Mie mi se pare, însă, că limbajul neuzitat şi nepotrivit este cel întrebuinţat de adversarii mei.

Să presupunem că un lucrător este plătit cu un bushel de grâu pentru munca depusă de el într-o săptămână, când preţul grâului e de 80 s. de quarter, şi că el este plătit cu un bushel şi un sfert când preţul scade la 40 s. Să presupunem, de asemenea, că el consumă cu familia lui jumătate de bushel de grâu pe săptămână, şi că restul îl dă pentru alte lucruri ca: combustibil, săpun, lumânări, ceai, zahăr, sare etc. Dacă cele trei sferturi dintr-un bushel rămase lui în cazul dintâi nu-i pot procura tot atât din sus numitele articole cât îi procura jumătate de bushel în celălalt caz, ceea ce nu vor putea, se va fi ridicat valoarea muncii lui sau va fi scăzut? Se va fi ridicat, trebuie să spună Adam Smith, pentru că unitatea lui de măsură e grâul, şi muncitorul primeşte mai mult grâu pentru munca lui de o săptămână. Va fi scăzut, trebuie să

spună acelaşi Adam Smith, „pentru că valoarea unui lucru depinde de puterea de cumpărare a altor lucruri pe care posesiunea acelui bun o conferă”, iar munca are o mai mică putere de cumpărare.

Secţiunea a II-a

Munca de calităţi diferite, diferit retribuită. Aceasta nu este o cauză de variaţie a valorii relative a mărfurilor

Vorbind, însă, despre muncă – fundamentul oricărei valori –, şi despre cuantumul relativ de munca ca determinând exclusiv valoarea relativă a bunurilor, nu trebuie să se creadă că nu am ţinut seamă de diferitele calităţi de muncă şi de greutatea de a compara munca de o oră sau de o zi depusă într-o anumită ocupaţie, cu aceeaşi durată de muncă depusă în altă ocupaţie. Valoarea diferitelor calităţi de muncă ajunge să fie repede fixată pe piaţă, cu suficientă precizie, în toate ramurile de activitate practică, şi ea depinde în mare măsură de relativa îndemânare a lucrătorului şi de intensitatea muncii îndeplinite. Scara o dată formată nu este supusă decât unei mici variaţii. Dacă munca de o zi a unui lucrător giuvaiergiu are o valoare mai mare decât munca unui muncitor obişnuit, ea a fost de mult evaluată şi pusă la locul cuvenit ei în scara valorilor[20].

---

20 „Deşi munca este adevărata unitate de măsură a valorii de schimb a tuturor bunurilor, nu prin ea se stabileşte de obicei valoarea lor. Este adesea greu de a preciza raportul între două cuantumuri diferite de muncă. Timpul cheltuit pentru săvârşirea a două feluri deosebite de muncă nu este întotdeauna singurul element care determină acest raport Trebuie să ţinem seamă în acelaşi timp în ce măsură munca a fost grea, precum şi de gradul de ingeniozitate exercitată Poate să fie mai multă sforţare într-o oră de muncă grea decât în două ore de muncă uşoară, sau în îndeletnicirea de o oră într-o meserie care cere zece ani de muncă pentru a fi învăţată, decât într-o muncă de o lună

Comparând, prin urmare, valoarea aceluiaşi obiect la date diferite, îndemânarea relativă a lucrătorului şi intensitatea de muncă necesară pentru obţinerea acelui anumit obiect aproape nu trebuie luate în consideraţie, deoarece ele se manifestă în acelaşi fel ambele daţi. Să comparăm un fel de muncă la o anumită dată cu acelaşi fel de muncă la o altă dată; dacă trebuie, în plus sau în minus, a zecea, a cincea sau a patra parte din această muncă, se va produce un efect, proporţional cu cauza, asupra valorii relative a obiectului. Dacă o bucată de stofa valorează cât două bucăţi de pânză, şi dacă în zece ani valoarea curentă a unei bucăţi de stofă ar fi aceea a patru bucăţi de pânză, putem conchide în mod sigur că sau se cere mai multă muncă pentru a fabrica stofa, sau mai puţină muncă pentru a fabrica pânza; sau că ambele cazuri au operat.

Deoarece chestiunea asupra căreia doresc să atrag atenţia cititorului este efectul produs de variaţiile valorii relative a bunurilor, şi nu de acelea ale valorii lor absolute, este de puţină importanţă a cerceta gradul comparativ de evaluare al diferitelor feluri de muncă umană. Putem conchide, fără să greşim, că orice inegalitate ar fi fost la început între ele, oricâtă iscusinţă, dibăcie sau timp s-ar fi cerut mai mult pentru dobândirea unui anumit fel de dexteritate manuală decât pentru un altul, acea evaluare rămâne aceeaşi de la o generaţie la alta, sau, în cel mai rău caz, diferenţa este foarte slabă de la an la an şi, prin urmare, nu poate avea decât un slab efect, pentru perioade scurte de timp, asupra valorii relative a bunurilor. Raportul dintre diferitele niveluri ale salariilor, cât şi ale profitului în diferitele întrebuinţări de muncă şi de capital pare să nu fie influenţat – după cum am observat deja – de avere sau

---

într-o ocupaţie obişnuită şi simplă. Dar nu este uşor de găsit o unitate de măsură precisă pentru gradul, fie de greutate, fie de ingeniozitate. într-adevăr, schimbând între ele diferitele produse ale diferitelor feluri de muncă, de obicei se ţine seamă oarecum de aceasta. Totuşi, măsurătoarea nu se face cu o măsură precisă, ci prin tocmeală şi învoială pe piaţă, conform acelei egalizări aproximative care, cu toate că nu este exactă, este suficientă în tranzacţiile de toate zilele" *(Wealth of Nations,* Book I, Chap. 10).

de sărăcie, de faptul că starea societăţii e înaintată, staţionară sau retrogradă. Astfel de schimbări ale bunei stări a societăţii, deşi influenţează nivelul general al salariilor, cât şi al profitului, trebuie să influenţeze în mod egal toate felurile de îndeletniciri. Raportul dintre ele trebuie să rămână acelaşi şi nu poate fi modificat, cel puţin pentru o perioadă considerabilă de timp, de astfel de schimbări.

Secţiunea a III-a

Nu numai munca depusă direct pentru procurarea bunurilor influenţează valoarea lor, dar şi munca efectuată pentru obţinerea instrumentelor, uneltelor şi clădirilor, care ajută această muncă

Chiar în acel stadiu primitiv la care se referă Adam Smith, era nevoie de un anumit capital, agonisit de vânătorul însuşi, pentru ca acesta să-şi poată omorî vânatul. Fără armă, nici castorul, nici căprioara nu puteau fi ucişi şi, prin urmare, valoarea acestor animale era determinată nu numai de timpul şi munca necesară pentru omorârea lor, dar şi de timpul şi munca necesară pentru procurarea capitalului vânătorului, arma, cu ajutorul căreia se făcea omorârea lor.

Să presupunem că arma necesară pentru a omorî castorul e construită cu mult mai multă muncă decât cea necesară pentru a omorî căprioara, din cauza mai marii greutăţi de a se apropia cineva de animalul întâi numit, şi din cauza necesităţii ce decurge de a avea o armă cu care să se poată lovi mai exact în ţintă. În acest caz un castor ar valora, bineînţeles, mai mult decât două căprioare, şi, exact pentru acelaşi motiv, se cere o muncă mai mare pentru omorârea acestuia Sau să presupunem că acelaşi cuantum de muncă e necesar pentru a face ambele arme,

însă că ele sunt de o durată de întrebuinţare foarte inegală. În acest caz, numai o mică parte din valoarea armei durabile ar trece asupra bunului, pe când o parte cu mult mai mare din valoarea armei mai puţin durabile ar fi transmisă bunului la producerea căruia a contribuit.

Toate instrumentele necesare pentru uciderea castorului şi a căprioarei ar putea aparţine unei singure clase de oameni, iar munca pentru uciderea acestora ar putea fi îndeplinită de o altă clasă de oameni. Şi, totuşi, preţurile lor comparative ar rămâne în proporţie cu munca efectiv depusă atât pentru obţinerea capitalului, cât şi pentru uciderea animalelor. În împrejurări diferite, de abundenţă sau de lipsă de capital în raport cu munca, de abundenţa sau de lipsa de hrană şi de obiecte de primă necesitate pentru susţinerea oamenilor, aceia care au procurat o valoare egală de capitel pentru una sau alta dintre aceste întrebuinţări şi-ar putea însuşi o jumătate, un sfert sau o optime din produsul obţinut, rămânând ca restul să fie plătit ca salarii celor care au procurat munca Această împărţire, totuşi, nu ar putea influenţa valoarea relativă a acestor bunuri, deoarece, fie că profitul capitalului ar fi mai mare sau mai mic, fie că ar fi de 50, 20 sau 10%, fie că salariile ar fi ridicate sau scăzute, efectul ar fi acelaşi în ambele întrebuinţări.

Să presupunem ocupaţiile unei societăţi mai extinse, că unii procură bani şi instrumente de pescuit, alţii – sămânţă şi maşini rudimentare întrebuinţate la început în agricultură, principiul rămâne acelaşi, anume că valoarea de schimb a bunurilor produse este în proporţie cu munca depusă pentru obţinerea lor, şi nu numai pentru producţia lor imediată, dar şi pentru fabricarea tuturor instrumentelor şi maşinilor necesare spre a îndeplini acea muncă specială pentru care ele sunt folosite.

Dacă considerăm un alt stadiu al societăţii, în care s-au făcut îmbunătăţiri mai mari şi în care au înflorit artele şi comerţul, vom găsi şi aici că bunurile variază ca valoare conform acestui principiu. Stabilind valoarea de schimb a ciorapilor, de exemplu, vom găsi că valoarea lor comparată

cu aceea a altor mărfuri depinde de cuantumul total de muncă cerută pentru fabricarea şi punerea lor pe piaţă. Mai întâi, munca necesară pentru lucrarea pământului pe care creşte bumbacul brut; în al doilea rând, munca de transport a bumbacului în ţara în care sunt fabricaţi ciorapii, care cuprinde o parte din munca depusă pentru construirea vaporului în care este adus bumbacul şi constituie nivelul bumbacului; în al treilea rând, munca torcătorului şi a ţesătorului; în al patrulea rând, o parte din munca inginerului, fierarului, tâmplarului, care au ridicat clădirile şi au construit maşinile cu ajutorul cărora s-au făcut ciorapii; în al cincilea rând, munca detailistului şi a multor altora, pe care este inutil să-i mai desemnăm acuma. Suma totală a acestor diferite feluri de muncă determină cantitatea celorlalte lucruri cu care aceşti ciorapi pot fi schimbaţi, în timp ce aceeaşi consideraţie, a diferitelor cuantumuri de muncă care au fost depuse pentru producerea celorlalte articole, va determina în mod similar cantitatea din aceste lucruri care va fi dată în schimbul ciorapilor.

Pentru ca să ne convingem că aceasta este adevărata bază a valorii de schimb, să presupunem că se face o îmbunătăţire, de orice natură, ca să se micşoreze munca din oricare din procedeele diverse prin care trebuie să treacă bumbacul brut până ce ciorapii fabricaţi sunt aduşi pe piaţă pentru a fi schimbaţi cu alte mărfuri, a să observăm ce efecte va avea aceasta Dacă pentru a cultiva bumbacul ar fi nevoie de mai puţini oameni, sau dacă pentru transportul pe mare s-ar întrebuinţa mai puţini marinari, sau mai puţini armurieri pentru construirea vaporului în care bumbacul este transportat până la noi, dacă s-ar întrebuinţa mai puţini lucrători pentru ridicarea clădirilor şi pentru construcţia maşinilor, sau dacă aceste clădiri şi aceste maşini, după ce s-au construit, ar fi în stare să efectueze mai mult travaliu, valoarea ciorapilor ar scădea în mod inevitabil şi, prin urmare, s-ar putea obţine în schimbul lor mai puţine lucruri. Valoarea lor ar scădea, pentru că un mai mic cuantum de munca a fost necesar

spre ai produce şi, prin urmare, nu ar putea fi schimbaţi decât cu o mai mică cantitate din acele mărfuri pentru a căror confecţionare nu s-a făcut nici o reducere de muncă.

O economie de muncă reduce întotdeauna valoarea relativă a unei mărfi, fie că economia se face în munca necesară pentru însăşi fabricarea mărfii, fie în cea necesara pentru dobândirea capitalului cu ajutorul căruia acea marfă este produsă. În ambele cazuri, preţul ciorapilor va scădea, fie că au fost întrebuinţaţi mai puţini înălbitori, torcători şi ţesători, persoane imediat necesare la fabricarea ciorapilor, sau mai puţini marinari, cărăuşi, ingineri şi fierari, persoane mai puţin în legătură cu această producţie. În primul caz, toată economia de muncă se răsfrânge asupra ciorapilor, deoarece această parte de muncă economisită a fost în legătură completă cu ciorapii; în celălalt caz, numai o parte din această economie se răsfrânge asupra ciorapilor, restul revenind tuturor celorlalte mărfuri la a căror producţie servesc clădirile, maşinile, vehiculele.

Să presupunem că în primele stadii ale societăţii arcurile şi săgeţile vânătorului aveau aceeaşi valoare şi erau de o egală durată de întrebuinţare cu luntrea şi uneltele pescarului, ambele categorii de obiecte fiind produsul aceluiaşi cuantum de muncă. În acest caz valoarea căprioarei, produsul muncii de o zi a vânătorului, va fi absolut egală cu valoarea peştelui, produsul muncii de o zi a pescarului. Valoarea comparativă a peştelui şi a vânatului va fi întotdeauna determinată de cuantumul de muncă depus pentru fiecare dintre aceste bunuri în parte, oricare ar fi cantitatea de producţie, sau oricât de ridicate sau de scăzute ar putea fi salariile sau beneficiile. Dacă, de exemplu, luntrile şi uneltele pescarului ar valora £100 şi ele ar trebui să dureze timp de 10 ani, şi dacă pescarul ar întrebuinţa 10 oameni, a căror muncă anuală l-ar costa £100, şi aceştia i-ar procura prin munca lor 20 de somoni pe zi; dacă, pe de altă parte, armele întrebuinţate de vânător ar avea o valoare tot de £100 şi ar trebui să dureze 10 ani, şi dacă şi vânătorul ar întrebuinţa tot zece oameni,

a căror muncă anuală l-ar costa £100, şi aceştia i-ar procura 10 căprioare pe zi, atunci, bineînţeles, preţul natural al căprioarei ar fi cât doi somoni, indiferent dacă partea din întregul produs dată oamenilor care l-au procurat ar fi mare sau mică. Porţiunea dată ca salarii este de cea mai mare importanţă în chestiunea profitului, deoarece este evident că profitul va fi mare sau mic exact în proporţia în care salariile vor fi mari sau mici; dar aceasta nu poate influenţa câtuşi de puţin valoarea relativă a peştelui sau a vânatului, deoarece în ambele ocupaţii salariile vor fi aceleaşi în aceeaşi perioadă de timp. Dacă vânătorul ar invoca faptul că plăteşte ca salarii o porţiune mare, sau valoarea echivalentă unei porţiuni mari din vânatul lui, aceasta pentru a-l face pe pescar să-i dea mai mult peşte în schimbul vânatului lui, şi pescarul ar arăta că şi el se află în acelaşi caz, prin urmare, oricare ar fi variaţiile de salarizare şi de profit, şi oricare ar fi efectele acumulărilor de capital, atâta timp cât ei obţin pentru o zi de lucru respectiv aceeaşi cantitate de peşte şi aceeaşi cantitate de vânat, echivalentul natural de schimb va fi o căprioară pentru doi somoni.

Dacă cu aceeaşi cantitate de muncă s-ar obţine o cantitate mai mică de peşte sau o cantitate mai mare de vânat, valoarea peştelui s-ar ridica în comparaţie cu aceea a vânatului. Dacă, din contra, cu aceeaşi cantitate de muncă s-ar obţine o cantitate mai mică de vânat sau o cantitate mai mare de peşte, vânatul s-ar ridica în comparaţie cu peştele.

Dacă ar exista un alt bun a cărui valoare ar fi invariabilă, noi am putea constata, comparând valoarea peştelui şi aceea a vânatului cu acel bun, cât din variaţie ar trebui atribuită cauzei care schimbă valoarea peştelui şi cât cauzei care schimbă valoarea vânatului.

Să presupunem că acel bun este moneda. Dacă un somon ar valora £1 şi o căprioară £2, o căprioară ar valora cât doi somoni. Dar o căprioară ar putea ajunge să aibă valoarea a trei somoni, pentru că s-ar putea să fie nevoie de mai multă muncă pentru a obţine căprioara, sau de mai

putină muncă pentru a obţine somonul, sau ambele cauze ar putea opera în acelaşi timp. Dacă am avea această unitate de măsură invariabilă, am putea determina în ce grad fiecare dintre aceste cauze s-a exercitat în parte. Dacă somonul ar continua să se vândă cu £1, în timp ce căprioara s-ar ridica la £3, am putea conchide că a fost nevoie de mai multă muncă pentru a obţine căprioara. Dacă căprioara ar continua să se vândă la acelaşi preţ, de £2, iar somonul s-ar vinde cu 13s. 4d, atunci am putea fi siguri că a fost nevoie de mai puţină muncă pentru a obţine somonul; şi, dacă căprioara s-ar ridica la £2 10s., iar somonul ar scădea la 16s. 8d., am ajunge la convingerea că ambele cauze au lucrat pentru a efectua schimbarea valorii relative a acestor bunuri.

Nici o variaţie de salarii nu poate produce o schimbare în valoarea relativă a mărfurilor fiindcă, chiar dacă presupunem că ele se ridică, aceasta nu înseamnă că se cere un cuantum mai mare de muncă în vreuna dintre aceste îndeletniciri, ci că munca este plătită mai scump, şi aceleaşi motive care îi fac pe vânător şi pe pescar să caute să ridice valoarea vânatului şi a peştelui, îl fac pe proprietarul unei mine să ridice valoarea aurului său. Aceste motive acţionând cu aceeaşi forţă în toate aceste trei ocupaţii, şi situaţia relativă a celor ce le exercită fiind aceeaşi şi înainte, şi după ridicarea salariilor, valoarea relativă a vânatului, aceea a peştelui şi aceea a aurului vor rămâne neschimbate. Salariile ar putea să se ridice cu 20% şi profitul, în consecinţă, să scadă într-o proporţie mai mare sau mai mică, fără ca aceasta să producă cea mai mică schimbare în valoarea relativă a acestor bunuri.

Acum să presupunem că, cu aceeaşi muncă şi acelaşi capital investit, s-ar putea produce mai mult peşte, dar nu mai mult aur sau mai mult vânat în acest caz, valoarea relativă a peştelui ar scădea în comparaţie cu a aurului sau a vânatului. Dacă în loc de 20 de somoni s-ar obţine cu o muncă de o zi 25 de somoni, preţul somonului ar fi de 16 shillingi în loc de o liră, şi s-ar da 2 somoni şi jumătate în loc de 2 somoni în schimbul unei căprioare, dar preţul

căprioarei ar rămâne tot ca înainte, 2 lire. În acelaşi fel, dacă s-ar putea obţine cu acelaşi capital şi cu aceeaşi muncă mai puţin peşte, valoarea comparativă a peştelui s-ar ridica. Valoarea de schimb a peştelui, prin urmare, s-ar ridica sau ar scădea numai pentru că spre a obţine o cantitate determinată s-ar cere mai multă sau mai puţină muncă; şi niciodată această valoare n-ar putea să se ridice sau să scadă peste proporţia în care este mărit sau micşorat cuantumul de muncă.

Dacă, prin urmare, am avea o măsură invariabilă cu care să putem măsura variaţiile celorlalte mărfuri, noi am afla că limita lor cea mai ridicată, dacă ele sunt produse în condiţiile presupuse, este în raport cu cantitatea în plus de muncă cerută pentru producerea lor, şi că, dacă nu se cere muncă în plus, ele nu se pot ridica deloc. O ridicare de salarii nu ar ridica valoarea mărfurilor în bani, nici valoarea lor în raport cu orice alte mărfuri a căror producţie nu ar cere o cantitate în plus de muncă şi care ar necesita aceeaşi proporţie de capital fix şi de capital circulant şi un capital de aceeaşi durată de întrebuinţare. Dacă s-ar cere mai multă muncă sau mai puţină muncă la producerea vreuneia dintre aceste mărfuri, noi am arătat deja că aceasta ar provoca imediat o variaţie în valoarea ei relativă, dar o astfel de variaţie ar fi datorită cuantumului diferit de muncă cerută, şi nu ridicării de salarii.

Secţiunea a IV-a

Principiul că cuantumul de muncă depus pentru producerea bunurilor determină valoarea relativă este considerabil modificat de întrebuinţarea maşinilor şi a oricărui capital fix şi durabil

În secţiunea precedentă am presupus că uneltele şi armele necesare pentru uciderea căprioarei şi a somonului

erau egal de durabile, şi că ele erau rezultatul aceluiaşi cuantum de muncă, şi am văzut că variaţiile în valoare relativă a căprioarei şi a somonului depindeau numai de cuantumurile de muncă necesare pentru a le obţine; dar în toate stadiile societăţii uneltele, instrumentele, clădirile şi maşinile întrebuinţate în diferitele industrii pot avea grade diferite de durată de întrebuinţare şi pot necesita diferite cuantumuri de muncă pentru a fi produse. Proporţiile în care se combină capitalul cu care se plăteşte munca şi capitalul investit în unelte, maşini şi clădiri pot fi variate. Această diferenţă în gradul de durată de întrebuinţare al capitalului fix şi această varietate a proporţiilor în care se pot combina cele două feluri de capital produc o nouă cauză, pe lângă cuantumul mai mare sau mai mic de muncă necesar pentru producerea mărfurilor, de variaţie în valoarea relativă a bunurilor, şi această cauză este ridicarea sau scăderea valorii muncii.

Hrana şi îmbrăcămintea consumate de muncitor, clădirile în care el lucrează, uneltele cu care el se ajută sunt toate deteriorabile. Este, totuşi, o mare diferenţă în ceea ce priveşte timpul cât aceste diferite capitaluri durează; o maşină cu aburi durează mai mult decât o corabie, o corabie – mai mult decât îmbrăcămintea unui muncitor, şi îmbrăcămintea unui muncitor – mai mult decât hrana pe care el o consumă.

După cum capitalul se deteriorează repede şi cere o refacere a lui frecventă, sau se deteriorează încet, el este clasat sub denumirile de capital circulant sau de capital fix[21].

Se zice de un fabricant de bere, ale cărui clădiri şi maşini sunt de valoare şi durabile că întrebuinţează o mare cantitate de capital fix; din contra, se zice de un pantofar, al cărui capital este întrebuinţat mai cu seamă pentru plata salariilor, care sunt cheltuite pe hrană şi îmbrăcăminte, bunuri mai uşor deteriorabile decât clădirile şi maşinile, că întrebuinţează o mare parte din

21 O clasificare neesenţială şi în care limita de demarcaţie nu poate fi trasă cu precizie.

capitalul său sub formă de capital circulant

Trebuie observat de asemenea, că un capital circulant poate să rămână în circulaţie sau să se întoarcă în mâinile celui ce îl întrebuinţează, la intervale foarte neegale. Astfel, grâul cumpărat de un moşier pentru a-l semăna este faţă de grâul cumpărat de un brutar pentru a-l transforma în pâine un capital fix. Cel dintâi îl lasă în pământ şi nu-l poate avea înapoi timp de un an, celălalt îl face fainã, îl vinde sub formă de pâine clienţilor lui, şi îşi liberează capitalul, pentru a face acelaşi lucru, sau pentru a-i da orice altă nouă întrebuinţare în termen de o săptămână.

Două industrii, prin urmare, pot întrebuinţa aceeaşi sumă de capital; dar aceasta poate fi împărţită în mod diferit în raport cu mărimea fracţiunii de capital fix şi a aceleia de capital circulant

Se poate ca într-un fel de industrie să se întrebuinţeze un capital foarte mic sub formă de capital circulant, adică pentru retribuţia muncii, restul capitalului fiind mai cu seamă investit în maşini, instrumente, clădiri etc., capital de o natură fixă şi durabilă. Într-alt fel de industrie se poate să se întrebuinţeze aceeaşi sumă de capital, dar această sumă să fie întrebuinţată mai cu seamă pentru retribuţia muncii şi numai o foarte mică porţiune să fie investită în instrumente, maşini şi clădiri. Este, deci, evident că o ridicare de salarii va influenţa în mod neegal bunuri produse în condiţii atât de diferite.

Tot astfel, doi fabricanţi pot întrebuinţa aceeaşi cantitate de capital fix şi aceeaşi cantitate de capital circulant, dar durata de întrebuinţare a capitalurilor lor fixe ar putea fi foarte inegală. Unul ar putea să aibă locomotive în valoare de £10.000, celălalt – corăbii de aceeaşi valoare.

Dacă oamenii nu ar întrebuinţa maşini pentru producerea de mărfuri, ci numai muncă, şi dacă le-ar trebui la toţi acelaşi timp pentru a pune pe piaţă mărfurile lor, valoarea de schimb a mărfurilor lor ar fi exact în raport cu cuantumul de muncă depusă.

Şi dacă ei ar întrebuinţa un capital fix de aceeaşi valoare şi de aceeaşi durată de întrebuinţare, şi atunci valoarea mărfurilor lor n-ar varia decât după cuantumul de muncă mai mare sau mai mic întrebuinţat pentru fabricarea lor.

Dar, deşi mărfurile produse în circumstanţe identice nu ar varia una faţă de alta decât din cauza unui surplus sau a unei micşorări a cuantumului de muncă necesară pentru producerea uneia sau alteia dintre ele, totuşi, comparate cu alte mărfuri, care nu au fost produse cu aceeaşi sumă de capital fix, ele ar putea varia, şi aceasta datorită celeilalte cauze pe care am menţionat-o mai sus, adică, fără a se întrebuinţa o muncă nici mai mare, nici mai mică pentru producerea nici uneia dintre ele, din cauza unei ridicări a preţului muncii Orzul şi ovăzul ar continua să rămână în acelaşi raport unul faţă de celălalt, oricare ar fi variaţia de salarii; mărfurile de bumbac şi stofele de lână, tot astfel, dacă ar fi produse în circumstanţe similare; şi, totuşi, o dată cu o ridicare sau o scădere de salarii orzul ar puteai avea o valoare mai mică sau mai mare comparat cu stofele de bumbac, şi ovăzul – comparat cu cele de lână.

Să presupunem că doi oameni întrebuinţează fiecare câte o sută de lucrători timp de un an pentru construirea a două maşini, şi că alt om întrebuinţează acelaşi număr de lucrători pentru cultura de grâu. Fiecare dintre cele două maşini va valora, la sfârşitul anului, cât grâul produs, pentru că fiecare dintre ele va fi fost produsă cu acelaşi cuantum de muncă. Să presupunem acum că proprietarul uneia dintre maşini întrebuinţează maşina lui cu ajutorul a o sută de oameni anul următor pentru fabricarea de stofe de lână, şi că proprietarul celeilalte maşini întrebuinţează şi el maşina lui, tot cu ajutorul a o suta de oameni, pentru fabricarea de mărfuri de bumbac, în timp ce fermierul continuă să întrebuinţeze o sută de oameni, ca şi înainte, pentru cultura de grâu. În timpul celui de al doilea an, ei toţi vor fi întrebuinţat acelaşi cuantum de muncă, dar mărfurile produse de ambele maşini, aceea a postăvarului

şi aceea a fabricantului de articole de bumbac, vor fi rezultatul muncii a două sute de oameni întrebuinţaţi timp de un an sau, mai bine, a muncii a o sută de oameni timp de doi ani. Grâul, însă, va fi produs de munca a o sută de oameni timp de un an. Prin urmare, dacă grâul ar valora £500, maşina şi stofa postăvarului ar trebui să valoreze £1000, şi maşina şi mărfurile de bumbac ale fabricantului de stofe de bumbac ar trebui să aibă şi ele tot o valoare de două ori mai mare decât valoarea grâului Dar ele vor avea mai mult decât o valoare dublă; pentru că profitul capitalului postăvarului pe timp de un an şi acela al fabricantului de mărfuri de bumbac s-au adăugat la capitalurile acestora, în timp ce profitul capitalului fermierului a fost consumat Prin urmare, din cauza gradelor diferite de durată de întrebuinţare ale capitalurilor lor sau, ceea ce este acelaşi lucru, din cauza timpului ce trebuie să se scurgă până ce diferitele feluri de marfa pot fi puse pe piaţă, valoarea lor nu va fi exact proporţională cu cantitatea de muncă depusă pentru producerea lor. Ele nu vor fi în raport de doi la unul, ci vor avea o valoare ceva mai mare, ca o compensaţie pentru timpul mai lung ce se cere pentru punerea pe piaţă a articolului mai valoros.

Să presupunem că munca fiecărui lucrător s-ar plăti cu £50 pe an, sau că capitalul întrebuinţat ar fi de £5.000 şi că profitul ar fi de 10%. Valoarea fiecărei maşini, ca şi aceea a grâului, va fi la sfârşitul primului an de £5.500. În al doilea an fabricanţii şi fermierul vor întrebuinţa din nou, fiecare dintre ei, câte £5.000 pentru plata muncii şi, prin urmare, vor vinde din nou mărfurile lor cu £5.500; dar, pentru ca fabricanţii să fie în raport de egalitate cu fermierul, ei nu ar trebui să obţină numai £5.500 cheltuiţi ca plată a muncii, ci ar trebui să obţină în plus o sumă de £550, ca profit la suma de £5.500 pe care ei au investit-o în maşini şi, prin urmare, mărfurile lor trebuie să se vândă cu £6.050. Iată, deci, cum capitaliştii pot întrebuinţa exact acelaşi cuantum de muncă pe an pentru producerea mărfurilor lor şi, totuşi, cum mărfurile pe care ei le produc

pot avea o valoare diferită din cauza diferitelor cantităţi de capital fix, sau de muncă acumulată, întrebuinţat respectiv de fiecare dintre ei. Stofa de lână şi mărfurile de bumbac au aceeaşi valoare pentru că ele sunt produsul unor cuantumuri egale de muncă şi al unor cantităţi egale de capital fix; dar grâul nu are aceeaşi valoare ca aceste mărfuri, pentru că el este produs, în ceea ce priveşte capitalul fix, în condiţii diferite.

Dar cum va fi influenţată valoarea lor relativă de o creştere a valorii muncii? Este evident că valoarea relativă a stofelor de lână şi aceea a mărfurilor de bumbac nu vor suferi nici o schimbare, pentru că ceea ce o influenţează pe una trebuie să o influenţeze în mod egal şi pe cealaltă, în condiţiile alese; nici valoarea relativă a grâului şi aceea a orzului nu ar suferi vreo schimbare, pentru că ele sunt produse în condiţii identice în ceea ce priveşte şi capitalul fix, şi cel circulant; dar valoarea grâului faţă de aceea a postavului sau faţă de mărfurile de bumbac trebuie să fie influenţată de scumpirea muncii.

Nu poate fi nici o ridicare a valorii muncii fără o scădere a profitului. Dacă grâul trebuie să fie împărţit între fermier şi muncitorul de pământ, cu cât partea dată celui din urmă este mai mare, cu atât partea rămasă celui dintâi este mai mică. Tot astfel, dacă stofa de lână sau mărfurile de bumbac sunt împărţite între lucrător şi patronul acestuia, cu cât partea dată celui dintâi este mai mare, cu atât partea rămasă celui din urmă este mai mică. Să presupunem deci că, datorită unei ridicări de salarii, profitul scade de la 10% la 9%; atunci, în loc să adauge £550 la preţul obişnuit al mărfurilor lor (la £5.500) ca profit al capitalului lor fix, fabricanţii vor adăuga numai 9% la acea sumă, adică £495, ceea ce ar face preţul de vânzare să fie de £5.995 în loc de £6.050. Dar, cum grâul ar continua să se vândă cu £5.500, mărfurile manufacturate pentru producerea cărora s-a întrebuinţat un mai mare capital fix ar scădea în raport cu grâul, sau cu oricare alt fel de mărfuri pentru producerea cărora s-a utilizat o cantitate mai mică de capital fix. Măsura în care

este modificată valoarea relativă a bunurilor din cauza unei ieftiniri sau a unei scumpiri a muncii va depinde de raportul în care se găseşte capitalul fix faţă de întregul capital întrebuinţat. Toate mărfurile produse de maşini de mare valoare sau în clădiri costisitoare, sau care necesită timp lung pentru a fi puse pe piaţă, vor avea o valoare relativă scăzută, în timp ce toate cele produse mai cu seamă de muncă, sau cele care pot fi puse repede pe piaţă, vor avea o valoare relativă ridicată.

Cititorul, totuşi, trebuie să observe că această cauză nu influenţează decât în mod slab valoarea mărfurilor. O ridicare de salarii ca aceea care ar produce o scădere în profit de 1% nu ar determina în valoarea relativă a mărfurilor produse în circumstanţele presupuse decât o variaţie de 1%; mărfurile ar scădea, deci, în urma unei astfel de scăderi a profitului, de la £6.050 la £5.995. Efectul cel mai mare pe care l-ar putea avea o ridicare de salarii asupra preţurilor relative ale acestor mărfuri nu ar putea depăşi 6% sau 7% pentru că, în nici un caz, nu s-ar putea admite, probabil, ca profitul să sufere o depresiune generală şi permanentă mai mare decât aceasta.

Nu se poate spune acelaşi lucru despre cealaltă mare cauză de variaţie în valoarea bunurilor, adică despre mărirea sau micşorarea cuantumului de muncă necesară pentru producerea lor. Dacă, pentru a produce grâu ar fi nevoie de optzeci în loc de o sută de oameni, valoarea grâului ar scădea cu 20%, adică de la £5.500 la £4.400. Dacă, pentru a produce stofă de lână ar fi suficientă munca a optzeci în loc de aceea a o sută de oameni, stofa ar scădea de la £6.050 la £4.950. Modificarea în nivelul permanent al profitului este, într-o largă măsură, efectul unor cauze ce nu lucrează decât în cursul mai multor ani, în timp ce schimbările în cuantumul de muncă necesară pentru producerea bunurilor sunt fapte zilnice. Orice îmbunătăţire a maşinilor, uneltelor, clădirilor, a metodelor de producţie a materiilor prime, economiseşte munca, şi ne permite să producem cu mai multă uşurinţă articolul în vederea căruia s-a făcut îmbunătăţirea. Ca o consecinţă a

acestui lucru, valoarea articolului scade. Judecând, deci, cauzele variaţiilor valorii bunurilor, deşi ar fi greşit să lăsăm cu totul la o parte consideraţia efectului produs de o scumpire sau de o ieftinire a muncii, ar fi tot atât de greşit a-i da o prea mare importanţă. De aceea, deşi mă voi referi din când în când în restul lucrării mele la această cauză de variaţie, eu voi socoti că toate marile variaţii efectuate în valoarea relativă a bunurilor sunt produse de cuantumul mai mare sau mai mic de muncă cerut la date diferite pentru producerea lor.

Este aproape inutil să spunem că bunurile pentru a căror producere s-a depus acelaşi cuantum de muncă vor diferi în ceea ce priveşte valoarea lor de schimb dacă ele nu vor putea fi aduse pe piaţă în acelaşi timp.

Să presupunem că pentru fabricarea unui obiect eu întrebuinţez douăzeci de oameni timp de un an, plătindu-i cu £1.000, şi că după acest termen eu întrebuinţez din nou, un alt an, douăzeci de oameni, plătind cu alţi £1.000, pentru a termina şi a desăvârşi acelaşi articol, şi că pun pe piaţă acest articol la sfârşitul acestor doi ani. Dacă profitul este de 10%, marfa mea trebuie să se vândă cu £2.310, pentru că eu am întrebuinţat un capital de £1.000 timp de un an şi un capital de £2.100 timp de încă un an. Să presupunem acum că un alt om întrebuinţează exact acelaşi cuantum de muncă, dar că el întrebuinţează întreagă această muncă în timp de un singur an. El întrebuinţează patruzeci de oameni plătindu-i cu £2.000, şi după un an vinde marfa cu profit de 10%, adică cu £2.200. Avem atunci două mărfuri pentru care s-a depus exact acelaşi cuantum de muncă, şi una se vinde cu £2.310, şi cealaltă, cu £2.200.

Acest caz pare să difere de cel precedent, deşi în realitate el este identic, în ambele cazuri preţul superior al uneia dintre mărfuri se datoreşte timpului mai lung necesitat pentru aducerea acelei mărfi pe piaţă. În primul caz, maşina şi stofa valorau mai mult decât de două ori valoarea grâului, deşi cuantumul de muncă depusă pentru producerea lor fusese numai de două ori mai mare. În al

doilea caz, una dintre mărfuri avea o valoare mai mare decât cealaltă, deşi nu se depusese o muncă mai mare pentru producerea el Diferenţa de valoare se naşte din faptul că profitul a fost în ambele cazuri acumulat sub formă de capital, şi această diferenţă este o justă compensaţie pentru timpul cât profitul nu a fost cheltuit

Rezultă de aici că împărţirea în proporţii diferite de capital fix şi de capital circulant a capitalurilor întrebuinţate în diferite industrii aduce o modificare considerabilă legii care se aplică în mod universal ori de câte ori producţia nu necesită aproape nimic altceva decât muncă. Conform acelei legi, valoarea bunurilor variază în raport cu cuantumul de muncă – mai mare sau mai mic – depus pentru producerea lor, fiindcă, după cum am arătat în această secţiune, dacă nu sunt variaţii în cuantumul de muncă, ridicarea preţului muncii determină numai o scădere în valoarea de schimb a acelor mărfuri la a căror producţie se întrebuinţează capital fix; cu cât capitalul fix va fi mai mare, cu atât scăderea va fi mai mare.

Secţiunea a V-a

Principiul că valoarea nu variază cu urcarea sau scăderea salariilor modificat şi de durata de întrebuinţare inegală a capitalului şi de iuţeala mai mare sau mai mică cu care el se întoarce la cel ce l-a întrebuinţat

În secţia precedentă am presupus două capitaluri egale, cu două întrebuinţări diferite, dar împărţite în fracţiuni inegale de capital fix şi de capital circulant. Acum să presupunem că aceste fracţiuni sunt egale, dar de o durată de întrebuinţare inegală. În măsura în care capitalul fix este mai puţin durabil, el se apropie de natura capitalului circulant. El este consumat, şi valoarea lui se reface într-un timp mai scurt, pentru ca şi capitalul

fabricantului să poată fi conservat Am văzut că, atunci când salariile se ridică, valoarea mărfurilor produse într-o întreprindere în care predomină capitalul fix este relativ mai mică decât aceea a mărfurilor produse în întreprinderi în care predomină capitalul circulant. Acelaşi efect va fi produs de aceeaşi cauză cu cât capitalul va fi mai puţin durabil şi se va apropia mai mult de natura capitalului circulant.

Dacă capitalul fix nu este de natură durabilă, el va necesita un mare cuantum de muncă anuală pentru a-şi menţine integritatea lui iniţială, dar munca astfel cheltuită poate fi considerată ca muncă efectiv întrebuinţata pentru producerea articolului fabricat, a cărui valoare trebuie să fie proporţională cu acea muncă. Dacă aş avea o maşină în valoare de £20.000, care ar produce marfa cu foarte puţină muncă, şi dacă uzura unei astfel de maşini ar reprezenta o sumă neînsemnată şi nivelul obişnuit de profit ar fi de 10%, eu aş cere numai £2.000 peste preţul mărfii mele, pentru folosinţa maşinii; dacă, însă, uzura maşinii ar fi mai mare, dacă cuantumul de muncă necesar pentru a o ţine în stare de eficacitate ar fi de 50 de oameni pe timp de un an, eu aş cere un preţ mai mare pentru marfa mea, un preţ egal cu preţul obţinut de orice alt fabricant care ar întrebuinţa 50 de oameni şi nici o maşină pentru producerea altor mărfuri.

Dar o ridicare de salarii nu ar influenţa în mod egal valoarea mărfurilor produse de maşini ce se deteriorează uşor şi pe aceea a mărfurilor produse de maşini ce se deteriorează greu. Într-un caz se va depune foarte multă muncă pentru producerea mărfii, în celălalt caz– foarte puţină. Orice ridicare de salarii, prin urmare, sau, ceea ce e acelaşi lucru, orice scădere de profit, ar micşora valoarea relativă a mărfurilor produse cu un capital de natură durabilă, şi ar ridica în mod proporţional valoarea celor produse cu un capital mai consumabil. O scădere de salarii ar avea exact efectul contrar.

Am arătat deja că capitalul fix poate fi de o durată de întrebuinţare mai mare sau mai mică. Să presupunem

acum că o maşină folosită într-o anumită industrie ar face munca a o sută de oameni, şi că ea n-ar putea fi folosită decât un singur an. Să presupunem, de asemenea, că maşina ar costa £5.000, şi că salariile plătite anual la o sută de oameni ar fi de £5.000. Este evident că în acest caz fabricantului i-ar fi indiferent dacă cumpără maşina sau întrebuinţează oameni. Dar să presupunem că munca se scumpeşte şi că, în consecinţă, salariile celor o sută de oameni pe un an se ridică la £5.500; este foarte clar că în acest caz fabricantul nu ar mai sta la îndoială, şi că ar fi în interesul lui să cumpere maşina şi să-şi fabrice marfa lui plătind £5.000. Nu s-ar scumpi oare atunci şi maşina? Nu s-ar ridica oare valoarea ei la £5.500, ca o urmare a scumpirii muncii? Preţul ei s-ar ridica, dacă pentru construcţia maşinii nu s-ar cheltui nimic şi dacă nu s-ar da nici un profit fabricantului, dacă, de exemplu, maşina ar fi produsul muncii a o sută de oameni, care ar munci la ea fiecare timp de un an cu un salariu de £50, şi preţul ei ar fi, prin urmare, £5.000. În cazul în care salariile s-ar ridica la £55, preţul ei ar fi de £5.500, dar aceasta nu se poate. Trebuie să se întrebuinţeze mai puţin de o sută de oameni ca maşina să poată fi vândută pe preţul de £5.000, căci în cele £5.000 trebuie să se socotească şi profitul capitalului cu care lucrătorii au fost plătiţi. Să presupunem, deci, că se întrebuinţează numai optzeci şi cinci de oameni, cu un salariu, fiecare, de £50, adică un total de £4.250 pe an, şi că cele £750 obţinute prin vânzarea maşinii, peste suma plătită oamenilor ca salarii, constituie profitul capitalului întrebuinţat de inginerul constructor. Când salariile s-ar ridica cu 10%, el ar fi forţat să întrebuinţeze un capital adiţional de £425 şi, prin urmare, ar investi £4.675, în loc de £4.250, la care capital, dacă maşina s-ar vinde tot cu £5.000, el n-ar mai avea decât un profit de £325. Acest lucru, însă, li se întâmplă tuturor fabricanţilor şi capitaliştilor: o ridicare de salarii îi atinge pe toţi. Dacă, prin urmare, fabricantul maşinii ar ridica preţul maşinii, răspunzând unei ridicări a salariilor, capiteluri neobişnuit de multe s-ar întrebuinţa la construcţia unor astfel de

maşini, până ce preţul de vânzare al acestora nu ar mai aduce decât un profit mic[22]. Vedem deci că maşinile nu se pot scumpi ca o urmare a ridicării de salarii.

Fabricantul, însă, care în momentul unei ridicări generale a salariilor ar putea continua să vândă la acelaşi preţ mărfurile lui– folosindu-se de o maşină ce nu ar mări costul de producţie al mărfurilor –, s-ar bucura de avantaje speciale; dar el, după cum am văzut, ar fi forţat să micşoreze preţul mărfii, căci altfel alte capitaluri ar năvăli în industria lui, până ce profitul lui ar scădea la nivelul general. Iată, deci, cum societatea profită de pe urma maşinilor, aceşti agenţi tăcuţi sunt întotdeauna produsul unui cuantum de muncă mult inferior celui pe care ei îl înlocuiesc, chiar atunci când ei au o valoare egală în bani. Cu ajutorul lor scumpirea alimentelor, care aduce ridicarea salariilor, atinge mai puţine persoane. În exemplul de mai sus, ea atinge 85 în loc de 100 persoane, iar economia care rezultă din aceasta se manifestă în preţul redus al articolului fabricat Nici maşinile, nici fabricatele lor nu se ridică ca valoare reală, ci, din contra, toate mărfurile produse de maşini scad, această scădere fiind în raport cu gradul duratei de întrebuinţare al maşinilor.

În primele stadii ale societăţii, înainte de a se întrebuinţa maşini multe sau capital durabil, mărfurile produse de capitaluri egale au aproape aceeaşi valoare; ele se ridică sau scad numai în raport una cu alta, după cum se cere, pentru producerea lor, un cuantum mai mare sau mai mic de muncă. După introducerea, însă, a maşinilor scumpe şi durabile, mărfurile produse de

---

22 Aceasta ne arată de ce ţările vechi sunt silite să întrebuinţeze maşini şi cele tinere - să întrebuinţeze munca. Cu fiecare greutate de a procura mijloacele pentru susţinerea oamenilor, munca se ridică necesarmente, şi cu fiecare ridicare a preţului muncii apar noi tentaţii pentru întrebuinţarea maşinilor. Această greutate de a procura mijloacele pentru susţinerea oamenilor se întâlneşte în mod constant în ţările vechi; în ţările tinere populaţia poate să sporească foarte mult fără cea mai mică ridicare de salarii. Se pot procura cu uşurinţă mijloace de existenţă pentru şapte, opt, nouă milioane de oameni, ca şi pentru două, trei sau patru milioane.

capitaluri egale au o valoare foarte diferită, şi, deşi ele pot încă să scadă sau să crească una faţă de cealaltă, după cuantumul mai mare sau mai mic de muncă întrebuinţată pentru producerea lor, ele sunt supuse şi unei alte variaţii, o variaţie mai mică, desigur, aceea a ridicării sau scăderii salariilor şi a profitului. Deoarece mărfuri care se vând cu £5.000 pot fi produse de un capital echivalent aceluia cu care se pot produce şi alte mărfuri, care se vând cu £10.000, profitul obţinut din fabricarea lor este acelaşi; dar acest profit va fi diferit dacă preţurile mărfurilor nu vor varia cu ridicarea sau scăderea nivelului profitului.

Se pare, de asemenea, că preţurile relative ale mărfurilor pentru producerea cărora s-a întrebuinţat un capital durabil variază în raport cu durata de întrebuinţare a capitalului şi invers cu salariile. Ele scad în măsura în care se ridică salariile, şi se ridică în măsura în care salariile scad; şi, din contra, mărfurile produse mai cu seamă cu muncă, cu mai puţin capital fix, sau cu capital fix de o natură mai puţin durabilă decât instrumentul de măsură în care se exprimă preţurile, se ridică în măsura în care salariile se ridică şi scad în măsura în care salariile scad.

Secţiunea a VI-a

Despre o măsură invariabilă a valorilor

Când valoarea relativă a mărfurilor variază, ar fi de dorit să putem găsi mijlocul de a determina care sunt mărfurile a căror valoare reală s-a ridicat şi care a căror valoare reală a scăzut Aceasta nu s-ar putea face decât comparându-le, una după alta, cu o unitate de măsură invariabilă, care nu ar fi ea însăşi supusă nici uneia dintre fluctuaţiile la care sunt supuse celelalte mărfuri.

Nu putem, însă, avea o astfel de măsură, pentru că nu există nici un bun care să nu fie el însuşi expus

aceloraşi variaţii ca mărfurile a căror valoare trebuie determinată; adică, nu există nici unul care să nu necesite când mai multă, când mai puţină muncă pentru producerea lui Dar, chiar dacă această cauză de variaţie a valorii unităţii de măsură ar putea fi înlăturată – dacă ar fi posibil să se ceară, de exemplu, acelaşi cuantum de muncă, întotdeauna, pentru fabricarea monedei noastre –, aceasta, totuşi, nu ar fi o unitate de măsură perfectă, o măsură invariabilă a valorilor, pentru că, după cum am căutat deja să explic, ea ar fi supusă la relative variaţii din cauza ridicărilor şi scăderilor de salarii, din cauza diferitelor proporţii de capital fix necesar pentru a produce această măsură, ca şi celelalte mărfuri a căror variaţie de valoare am dori să o determinăm. Ea ar putea fi, de asemenea, supusă variaţiilor, ca şi ele, din cauza duratei de întrebuinţare când mai mare, când mai mică a capitalului fix folosit pentru producerea ei şi a mărfurilor de comparat cu ea, sau din cauza timpului când mai lung, când mai scurt cerut pentru a o aduce pe piaţă, faţă de alte mărfuri ale căror variaţii trebuie determinate: circumstanţe care toate fac ca nici un bun să nu fie propriu pentru a fi ales ca măsură perfectă a valorilor.

Dacă, bunăoară, am alege aurul ca unitate de măsură, este clar că aurul nu este decât o marfa obţinută ca orişicare altă marfă, şi că el cere muncă şi capital fix pentru a fi produs. Ca pentru orice altă marfa, s-ar putea găsi mijloace de a economisi munca necesară pentru a-l obţine şi, prin urmare, valoarea lui faţă de aceea a celorlalte mărfuri ar putea scădea numai din cauza mai marii uşurinţe cu care ar fi produs.

Dacă am presupune chiar că această cauză de variaţie ar putea fi îndepărtată, şi că s-ar cere întotdeauna acelaşi cuantum de muncă pentru a obţine aceeaşi cantitate de aur, aurul încă nu ar putea fi o perfectă măsură a valorilor, prin ajutorul căruia să putem determina cu precizie variaţiile de valoare ale altor mărfuri, pentru că el nu este produs de aceleaşi proporţii de capital fix şi de capital circulant ca ele, nici de un capital fix de aceeaşi

durată de întrebuinţare, nici nu necesită exact acelaşi timp ca ele pentru a fi pus pe piaţă El poate fi o perfectă măsură a valorilor pentru toate mărfurile produse în exact aceleaşi condiţii ca el, dar nu pentru altele. Dacă de exemplu, el ar fi produs în aceleaşi condiţii în care presupunem că sunt produse stofele de lână şi cele de bumbac, el ar fi o perfectă măsură pentru aceste mărfuri, dar nu pentru grâu, cărbuni sau alte mărfuri produse cu o fracţiune sau mai mare sau mai mică de capital fix. După cum am arătat, orice variaţie în nivelul permanent al profitului influenţează în oarecare măsură valoarea relativă a mărfurilor, independent de cantitatea de muncă variabilă întrebuinţată pentru a le produce. Dacă aurul ar fi produs în aceleaşi condiţii ca grâul, condiţii care nu s-ar schimba niciodată el tot nu ar putea fi, pentru aceleaşi motive, o perfectă măsură pentru postav şi mărfurile de bumbac. Nici aurul, prin urmare, şi nici altă mărfi nu poate fi vreodată o perfectă măsură a valorii tuturor lucrurilor; dar repet ce am mai spus, că efectul variaţiilor profitului influenţează preţul relativ al mărfurilor numai în mod slab, că cele mai importante efecte sunt cele produse de variaţiile cuantumului de muncă cerută pentru producţie şi că prin urmare, dacă presupunem că această inevitabilă cauză de variaţie ar fi înlăturată când este vorba de obţinerea aurului, ne vom fi apropiat de o unitate de măsură a valorilor pe cât e posibil să facem aceasta în teorie. Nu putem oare considera aurul ca rezultatul unei proporţii de cele două feluri de capital cât mai asemănătoare proporţiei întrebuinţate la producerea celor mai multe mărfuri? Şi nu poate oare fi această combinaţie egal depărtată de cele două extreme, adică şi de aceea în care se întrebuinţează puţin capital fix şi de cealaltă, unde se întrebuinţează puţină muncă, aşa încât să avem o mijlocie a lor?

Dacă atunci, pot să mă consider posesorul unei unităţi de măsură care se apropie foarte mult de o măsură invariabilă eu voi avea avantajul de a indica variaţiile celorlalte lucruri, fără să fiu stingherit de fiecare dată de

faptul că trebuie să ţin socoteală de schimbările posibile ale valorii monedei, în care se exprimă preţurile şi valorile. Pentru a uşura, aşadar, cercetările noastre, voi considera aurul invariabil, deşi admit că moneda de aur este supusă celor mai multe dintre variaţiile celorlalte lucruri. Toate schimbările de preţ le voi considera, deci, ca produse de variaţiile survenite în valoarea mărfii de care mă voi ocupa.

Înainte de a încheia acest subiect, cred că trebuie să relev faptul că Adam Smith şi toţi scriitorii care au urmat după el, fără nici o singură excepţie, au susţinut că o ridicare a preţului muncii este în mod constant urmată de o ridicare a preţului tuturor mărfurilor. Sper că am reuşit să arăt că această teorie nu are nici o bază şi că numai acele mărfuri se vor ridica pentru producerea cărora a fost nevoie de mai puţin capital fix decât pentru unitatea de măsură în care se exprimă preţul, şi că toate acele mărfuri care au necesitat mai mult capital fix vor scădea inevitabil ca preţ când salariile se ridică. Din contra, dacă salariile scad, numai acele mărfuri vor scădea pentru a căror producere a fost nevoie de mai puţin capital fix decât pentru unitatea de măsură în care se exprimă preţul; preţul tuturor celor pentru a căror producere a fost nevoie de mai mult capital fix se va ridica inevitabil.

Trebuie să atrag atenţia, de asemenea, că eu nu am spus că, prin faptul că munca depusă pentru producerea unei mărfi se ridică la £1.000 şi aceea depusă pentru producerea altei mărfi – la £2.000, o marfă valorează £1.000 şi cealaltă – £2.000; eu am spus că valoarea acestor mărfuri va fi aceea de unu faţă de doi şi că ele vor putea fi schimbate între ele conform acestui raport. Nu are nici o importanţă pentru stabilirea adevărului acestei teorii dacă una dintre aceste mărfuri se vinde cu £1.100 şi cealaltă – cu £2.200, sau dacă una se vinde cu £2.500 şi cealaltă – cu £3.000. Nu voi examina această chestiune în prezent Susţin numai că valoarea lor relativă este determinată de cuantumurile relative de muncă necesară pentru

producerea lor[23].

Secţiunea a VII-a

Diferitele efecte produse de variaţiile de valoare ale monedei, care este mijlocul prin care se exprimă întotdeauna preţul, sau de variaţiile de valoare ale mărfurilor cumpărate cu ajutorul monedei

Deşi, după cum am explicat deja, voi considera moneda ca posedând o valoare invariabilă, pentru a determina în mod mai clar cauzele variaţiilor relative ale valorii celorlalte mărfuri, e, poate util, să arăt diversele efecte produse de faptul că preţurile mărfurilor sunt influenţate de anumite lucruri asupra cărora am atras deja atenţia, adică de diferitele cuantumuri de muncă necesare pentru producerea acestor mărfuri, precum şi de variaţiile ce survin în valoarea monedei înseşi.

Moneda fiind un bun variabil, creşterea salariilor în bani va fi produsă adesea de o scădere a valorii monedei. O ridicare de salarii din această cauză va fi constant întovărăşită de o ridicare a preţului mărfurilor, dar se va vedea atunci că munca şi mărfurile nu au suferit nici o schimbare în raport una cu alta, ci că variaţia se referă

23 D-l Malthus face următoarea observaţie în privinţa acestei teorii: „Putem, într-adevăr, în mod arbitrar, să numim munca ce a fost depusă pentru producerea unui bun valoarea lui reală, dar, făcând astfel, întrebuinţăm cuvintele într-un sens diferit de acela în care ele sunt întrebuinţate de obicei. Noi confundăm deosebirea esenţială între cost şi valoare, şi prin aceasta facem aproape imposibil de explicat cu claritate principalul stimulent al bogăţiei, care depinde, de fapt, de această distincţie”.
D-l Malthus pare să creadă că în teoria mea expresiile „costul” şi „valoarea unui bun” înseamnă acelaşi lucru; aşa este, dacă el înţelege prin cost „costul de producţie”, care cuprinde şi profitul. În pasajul de mai sus el nu vrea să spună aceasta şi, prin urmare, el nu m-a înţeles complet.

numai la monedă.

Prin faptul că moneda ne vine dintr-o ţară străină, că ea este mijlocul obişnuit de schimb între toate ţările civilizate, şi că este repartizată între aceste ţări în nişte proporţii care variază mereu, cu fiecare îmbunătăţire adusă comerţului şi industriei, în raport cu greutatea mereu crescândă de a procura hrana şi cele necesare unei populaţii tot mai mari, ea este supusă unor variaţii continue. Stabilind principiile care determină preţul şi valoarea de schimb, trebuie să facem o distincţie clară între acele variaţii care aparţin mărfii înseşi şi acelea care sunt produse de variaţiile unităţii de măsură prin care se determină valoarea şi se exprimă preţul.

O ridicare de salarii provocată de o variaţie a valorii monedei are o influenţă generală asupra preţurilor, şi din această cauză ea nu are nici un efect real asupra profitului. Din contra, o ridicare de salarii făcută pentru ca muncitorul să fie mai bine retribuit, sau datorită greutăţii de procurare a lucrurilor de primă necesitate, pe care se cheltuiesc salariile, nu produce, în afară de anumite cazuri, efectul de a ridica preţurile, dar provoacă o mare scădere a profitului. Într-unul dintre cazuri ţara nu va consacra anual un mai mare cuantum de muncă pentru suportul lucrătorilor, în celălalt caz ea va face aceasta.

Când vrem să înţelegem ridicarea şi scăderea rentei, a profitului şi a salariilor, trebuie să ţinem seamă de felul în care întreg produsul unei anumite ferme este împărţit între cele trei clase: a proprietarilor, a capitaliştilor şi a muncitorilor, şi nu de valoarea acelui produs exprimată într-o monedă, despre care se ştie că e variabilă. Nu putem evalua în mod corect nivelul profitului, al rentei şi al salariilor după cantitatea absolută a produsului atribuit fiecăreia dintre aceste clase, ci după cuantumul de muncă necesar pentru obţinerea acelui produs. Prin îmbunătăţiri aduse maşinilor şi agriculturii întregul produs poate fi dublat; dar, dacă se dublează şi salariile şi renta şi profitul, aceste trei elemente vor rămâne în acelaşi raport unul faţă de altul, şi nu se va putea spune că vreunul dintre ele a

suferit vreo variaţie. Dar, dacă salariile nu cresc în aceeaşi proporţie, dacă ele, în loc să fie dublate, se măresc numai cu 50%, dacă renta, în loc să fie dublată, se măreşte numai cu 75% şi excedentul rămas trece tot asupra profitului, eu cred că mă exprim corect zicând că renta şi salariile au scăzut, în timp ce profitul s-a ridicat. Într-adevăr, dacă am avea o unitate de măsură invariabilă cu care să măsurăm valoarea produsului obţinut, am vedea că partea alocată muncitorilor şi proprietarilor e mai mică decât mai înainte, iar partea atribuită capitaliştilor – mai mare. Am putea găsi, de exemplu, că, deşi cantitatea absolută de bunuri a fost dublată, ea a fost produsă de exact acelaşi cuantum de muncă de mai înainte. Dacă din fiecare sută de pălării, sută de haine şi sută de quarteri de grâu

lucrătorii au avut mai înainte 25
proprietarii 25
şi capitaliştii 50

100

şi dacă, după ce aceste mărfuri s-au dublat, din fiecare sută:

lucrătorii au numai 22
proprietarii 22
si capitaliştii 56

100

eu conchid că salariul şi renta au scăzut şi profitul s-a ridicat, deşi, datorită abundenţei de mărfuri, cantitatea acordată lucrătorilor a proprietarilor se va fi mărit în proporţie de 25 la 44. Salariile trebuie să fie evaluate după valoarea lor reală, adică după cuantumul de muncă şi de capital întrebuinţat pentru producerea lor, şi nu după valoarea lor nominală în haine, pălării, bani sau grâu. În circumstanţele pe care le-am presupus acum, mărfurile ar

fi pierdut jumătate din valoarea lor anterioară şi, dacă moneda n-ar fi variat, jumătate din preţul lor anterior. Dacă, prin urmare, s-ar constata că salariul lucrătorului, exprimat în această monedă care nu a suferit nici o variaţie, a scăzut, această scădere nu ar fi mai puţin reală chiar dacă muncitorul şi-ar putea procura cu acest salariu o cantitate mai mare de mărfuri ieftine decât putea face cu salariul lui anterior.

Oricât de mare ar fi însă variaţia în valoarea monedei, ea nu influenţează în nimic nivelul profitului, căci să presupunem că marfa fabricantului se ridică de la £1.000 la £2.000, adică cu 100%; dacă capitalul său, care este influenţat de variaţiile monedei, ca şi valoarea produsului, dacă maşinile, clădirile şi inventarul său se ridică şi ele cu 100%, nivelul profitului va fi acelaşi, şi el va putea cumpăra aceeaşi cantitate de produse, şi nu mai mult Dacă cu un capital de o valoare oarecare el poate, economisind mâna de lucru, să-şi dubleze cantitatea de produse şi să scadă preţurile la jumătate, produsul va rămâne în acelaşi raport ca mai înainte faţă de capitalul cu ajutorul căruia a fost obţinut şi, prin urmare, nivelul profitului nu va varia.

Dacă în momentul în care el îşi dublează cantitatea mărfii, mărind eficacitatea aceluiaşi capital al său, valoarea monedei scade din întâmplare la jumătate, preţul mărfii lui se va dubla; dar şi capitalul întrebuinţat la producerea mărfii îşi va dubla valoarea lui monetară anterioară. Iată cum, şi în acest caz, valoarea mărfii va rămâne în acelaşi raport ca mai înainte faţă de valoarea capitalului şi, deşi cantitatea produsului va fi dublată, renta, salariile şi profitul vor varia numai în raport cu proporţiile în care acest produs dublu va fi repartizat între cele trei clase care şi-l împart

CAP.II

DESPRE RENTĂ

Rămâne de văzut dacă însuşirea de pământ şi crearea în consecinţă a rentei provoacă o variaţie în valoarea relativă a bunurilor, independent de cuantumul de muncă necesară pentru a le produce. Pentru a înţelege această parte a subiectului meu, trebuie să cercetăm care este natura rentei şi să vedem legile după care ea creşte sau se micşorează.

Renta este acea porţiune din produsul solului ce se plăteşte proprietarului pentru dreptul de exploatare a forţelor naturale şi indistructibile ale solului. Ea este, însă, adesea confundată cu dobânda şi profitul adus de capital, şi în limba populară termenul se aplică oricărei plăţi anuale făcute de arendaş proprietarului de pământ Presupunând că două ferme vecine au aceeaşi întindere şi pământ tot atât de fertil, dacă una ar poseda toate clădirile necesare şi, pe lângă aceasta, ar fi bine irigată, pământul ei – bine îngrăşat şi despărţit prin garduri şi ziduri, pe când cealaltă nu ar avea nici unul dintre aceste avantaje, este natural ca pentru folosirea unei ferme să se plătească o sumă mai mare decât pentru a celeilalte; totuşi, în ambele cazuri, această remuneraţie se va numi rentă. Este evident, însă, că numai o parte din suma plătită pentru deţinerea fermei posedând îmbunătăţiri va fi dată pentru exploatarea forţelor naturale şi indistructibile ale solului; cealaltă porţiune va fi plătită pentru folosinţa capitalului care a fost întrebuinţat la ameliorarea terenului şi ridicarea clădirilor necesare pentru obţinerea şi păstrarea produsului. Adam Smith vorbeşte câteodată de rentă în sensul strict pe care i-l dau eu, dar mai adesea în sensul popular în care se întrebuinţează acest termen, de obicei. El spune că cererea de lemn de construcţie şi, în consecinţă, preţul lui scump, în ţările de sud ale Europei, a făcut să se plătească rentă pentru pădurile din Norvegia,

care mai înainte nu produceau nici una Nu este, însă, evident că persoana care plătea ceea ce Adam Smith numeşte rentă plătea această sumă pentru bunul preţios care creşte şi acoperă pământul, şi că ea astfel îşi întorcea capitalul, plus un profit prin vânzarea lemnului? Într-adevăr, dacă după ridicarea lemnului s-ar fi plătit o sumă de bani proprietarului pentru a se folosi pământul, pentru a creşte arbori sau orice alt produs – în vederea unei cereri viitoare –, acea sumă ar putea fi cu drept numită rentă, pentru că prin ea s-ar fi plătit forţele productive ale solului. Dar, în cazul citat de Adam Smith, această sumă se plătea pentru dreptul de a ridica şi vinde lemnul, iar nu pentru dreptul de a-l creşte. El vorbeşte, de asemenea, despre renta minelor de cărbuni şi despre aceea a carierelor de piatră. Or, aceeaşi observaţie se poate face şi în privinţa aceasta, adică aceea, că suma dată pentru mină sau carieră se plăteşte pentru valoarea cărbunelui sau a pietrei care pot fi ridicate, şi că ea nu are nici o legătură cu sursele naturale şi indistructibile ale solului. Aceasta este o deosebire de foarte mare importanţă într-o cercetare relativă la rentă şi la profit, pentru că legile care determină creşterea rentei sunt cu totul diferite de acelea care determină creşterea profitului, şi rareori ele lucrează în acelaşi sens. În toate ţările înaintate, retribuţia plătită anual proprietarului funciar, care deţine ambele calităţi de rentă şi de profit, este câteodată staţionară sub influenţa cauzelor diametral opuse, iar altă dată progresează sau regresează după cum predomină una sau alta dintre aceste cauze. În viitoarele pagini ale acestei lucrări, deci, ori de câte ori voi vorbi de renta solului, doresc să se înţeleagă acea retribuţie ce se plăteşte proprietarului de pământ pentru exploatarea forţelor primitive şi indistructibile ale solului.

Când oamenii se aşază pentru prima oară într-un ţinut bogat şi fertil, din care este suficient să se cultive doar o mică parte pentru obţinerea hranei locuitorilor, sau a cărui cultivare nu necesită mai mult capital decât posedă aceşti locuitori, nu există rentă; căci nimeni nu plăteşte

pentru folosinţa solului atunci când se găseşte o cantitate mare de pământ liber şi, prin urmare, la dispoziţia oricui ar dori să o cultive.

Conform principiilor obişnuite ale cererei şi ofertei, nu s-ar putea plăti nici o rentă pentru astfel de pământ, pentru aceleaşi motive pentru care nu se plăteşte nimic pentru folosinţa aerului şi a apei, sau a oricărui dar al naturii care există nelimitat Cu ajutorul câtorva materiale şi cu ajutorul presiunii aerului şi al elasticităţii vaporilor se pot pune în mişcare maşini care micşorează munca omului într-o foarte mare măsură; dar pentru folosirea acestor agenţi naturali nu se plăteşte nimic, deoarece ei sunt inepuizabili şi la dispoziţia oricărui om. În acelaşi fel fierarul, distilatorul, vopsitorul se folosesc încontinuu de aer şi de apă pentru producerea mărfurilor lor. Dar, deoarece cantitatea acestor elemente este nesfârşită, ele nu au nici un preţ.[24]

Dacă toate pământurile ar avea aceleaşi proprietăţi, dacă cantitatea lor ar fi nelimitată şi calitatea lor – uniformă, nu s-ar putea cere nici o plată pentru dreptul de a le folosi, în afară de cazul când prin o anumită situaţie ele ar avea avantaje speciale. Renta se plăteşte pentru folosinţa pământului numai pentru că pământul nu este nelimitat şi pretutindeni de aceeaşi calitate, şi pentru că o dată cu creşterea populaţiei se cultivă pământ de o calitate inferioară, sau pământ situat într-un mod mai puţin avantajos. Când, în decursul timpului, se ajunge a se cultiva pământuri de o fertilitate inferioară, imediat începe să se plătească rentă pentru terenurile de calitate

---

24 Solul, după cum am văzut deja, nu este singurul agent din natură care are o putere productivă; dar el e singurul sau aproape singurul pe care un grup de oameni au pus stăpânire în dauna altora, şi din care, prin urmare, ei pot trage profit Apa râurilor şi a morilor, prin puterea ce o are de a pune în mişcare maşinile, de a purta vapoarele, de a hrăni peştii, are şi ea o putere productivă. Vântul, care învârteşte morile noastre, şi chiar căldura soarelui, lucrează pentru noi; dar, din fericire, nimeni n-a putut spune până acum: „Vântul şi soarele sunt ale mele, şi serviciul pe care îl fac trebuie să-mi fie plătit” (*Economie Politique* par J.B. Say, vol. II, pag. 124).

superioară, iar cuantumul de rentă va depinde de diferenţa de calitate a celor două porţiuni de pământ.

Îndată ce se cultivă pământ de calitatea a treia se instituie o rentă pentru pământurile de calitatea a doua, acest lucru fiind determinat, ca şi în cazul precedent, de diferenţa de productivitate a celor două feluri de terenuri. Se ridică, însă, în acelaşi timp şi renta terenurilor de calitatea întâi, pentru că această rentă trebuie să se menţină întotdeauna deasupra rentei terenurilor de calitatea a doua, proporţional cu diferenţa produselor acestor terenuri, obţinute cu o cantitate determinată de capital şi de muncă. Cu fiecare înmulţire de populaţie, care obligă un popor să recurgă pentru aprovizionarea lui la terenuri mai slabe, renta terenurilor mai fertile se ridică.

Să presupunem că terenurile Nr. 1, 2, 3 produc, cu acelaşi capital şi aceeaşi muncă, un produs net de 100, 90 şi 80 quarteri de grâu. În orice ţară nouă, în care se găsesc pământuri fertile şi abundente în raport cu populaţia ei şi unde, prin urmare, se pot cultiva numai terenurile Nr. 1, tot produsul net va aparţine cultivatorului şi va reprezenta profitul capitalului avansat de el. Îndată ce populaţia se măreşte într-atât încât să fie nevoie de a se cultiva terenuri Nr. 2, din care nu se pot obţine decât 90 de quarteri, după ce s-a scos partea datorată lucrătorilor, va începe renta pentru terenurile Nr. 1, deoarece trebuie sau să existe două niveluri de profit pentru capitalul agricol, sau să se scoată 10 quarteri, sau echivalentul a 10 quarteri, din produsul terenurilor Nr. 1, pentru a le da o altă întrebuinţare. Fie că proprietarul cultivă terenuri Nr. 1, fie că altă persoană, aceşti 10 quarteri vor constitui renta, pentru că cultivatorul terenurilor Nr. 2 ar obţine acelaşi rezultat cu capitalul său, fie că ar cultiva Nr. 1, plătind o rentă de 10 quarteri, fie că ar continua să cultive Nr. 2, fără să plătească nici o rentă. Se poate arăta în acelaşi fel cum, atunci când se cultivă Nr. 3, renta pentru Nr. 2 trebuie să fie de 10 quarteri, sau echivalentul acestora, în timp ce renta pentru Nr. 1 va trebui să atingă 20 de quarteri; fiindcă cultivatorul de teren Nr. 3 ar avea acelaşi

profit fie că ar plăti 20 quarteri pentru Nr. 1, fie că ar plăti 10 quarteri pentru Nr. 2, fie, în fine, că va cultiva Nr. 3 neplătind nici o rentă.

Se întâmplă, într-adevăr, adesea, ca înainte de a defrişa Nr. 2, 3, 4, 5, sau alte terenuri de calitate inferioară, capitalul să poată fi întrebuinţat într-un mod mai productiv pe terenuri deja cultivate. Se poate ca dublând capitalul iniţial întrebuinţat pe Nr. 1, deşi produsul nu s-ar dubla, adică nu ar fi mărit cu 100 quarteri, el să fie, totuşi, mărit cu 85 de quarteri, şi ca această cantitate s-o depăşească pe aceea ce s-ar putea obţine dacă s-ar întrebuinţa acelaşi capital pe un teren Nr. 3. În acest caz, capitalul va fi întrebuinţat de preferinţă pe terenul cel vechi, şi va crea şi el o rentă; pentru că renta este întotdeauna diferenţa dintre produsele obţinute prin întrebuinţarea a două cantităţi egale de capital şi de muncă. Dacă cu un capital de £1.000 un arendaş ar obţine de pe pământul său 100 quarteri de grâu, şi prin întrebuinţarea unui al doilea capital de £1.000 ar obţine un surplus de produs de 85 quarteri, proprietarul său ar avea dreptul să-l oblige, la expirarea contractului, să-i plătească 15 quarteri, sau o valoare echivalentă, ca rentă în plus; pentru că nu pot exista două niveluri de profit Dacă arendaşul consimte să plătească 15 quarteri din produsul mărit, obţinut prin al doilea capital de £1.000, el va face aceasta pentru că nu va găsi o întrebuinţare mai profitabilă pentru acest capital Aceasta fracţiune corespunde nivelului obişnuit de profit, şi, dacă primul arendaş n-ar consimţi să o plătească, s-ar găsi cu siguranţă o altă persoană care să dea acel surplus de rentă proprietarului din al cărui pământ el ar scoate profitul său.

Şi în acest caz, ca şi în celălalt, ultimul capital întrebuinţat nu plăteşte rentă. Arendaşul plăteşte 15 quarteri pentru forţa de producţie mai mare a primului capital de £1.000; dar pentru întrebuinţarea celui de al doilea capital de £1.000 el nu mai plăteşte nici o rentă. Dacă ar întrebuinţa pe acelaşi pământ un al treilea capital de £1.000, care ar produce 75 quarteri, atunci el ar plăti

rentă pentru al doilea capital de £1.000. Acea rentă ar fi egală cu diferenţa dintre produsul celor două capitaluri, adică 10 quarteri. În acelaşi timp, renta pentru primul capital de £1.000 s-ar ridica de la cincisprezece la douăzeci şi cinci de quarteri; iar ultimul capital de £1.000 nu ar plăti nici o rentă.

Dacă, deci, ar exista pământ fertil într-o cantitate mult mai mare decât cantitatea necesară pentru procurarea hranei unei populaţii mereu crescânde, sau dacă capitalul s-ar putea întrebuinţa continuu pe terenuri deja cultivate fără ca randamentul să se micşoreze, creşterea rentei nu ar fi posibilă, pentru că renta se naşte întotdeauna din întrebuinţarea unui cuantum mai mare de muncă, care produce relativ mai puţin.

Pământul cel mai fertil şi cel mai bine situat va fi cultivat cel dintâi, iar valoarea de schimb a produselor lui va fi reglementată în acelaşi mod ca şi valoarea de schimb a celorlalte mărfuri, adică de cuantumul total de muncă necesară, în diferitele ei forme, de la cea dintâi la cea din urmă, pentru a le produce şi a le pune pe piaţă. Când se cultivă pământ de o calitate inferioară, valoarea de schimb a produselor agricole creşte, pentru că se cere mai multă muncă pentru a le produce.

Valoarea de schimb a tuturor mărfurilor, fie fabricate, fie produsul unei mine sau al solului, este întotdeauna reglementată, nu de cuantumul mai mic de muncă necesară pentru a le produce în condiţii favorabile şi de care beneficiază numai cei ce au facilităţi speciale de producţie, ci de cuantumul mai mare de muncă depusă pentru a le produce de cei care nu au astfel de facilităţi, de cei care lucrează în condiţii cu totul nefavorabile – înţelegând prin împrejurări cu totul nefavorabile acelea în care cantitatea de produse cerută este obţinută în modul cel mai greu.

Astfel, într-o instituţie de binefacere, în care se dă de lucru săracilor întrebuinţând fonduri provenite din donaţii, preţul obiectelor fabricate nu va fi în general reglementat de înlesnirile special făcute acestor lucrători, ci de

greutăţile naturale pe care le are de obicei de întâmpinat orice alt lucrător. Fabricantul care nu s-ar bucura de aceste înlesniri ar putea fi chiar complet îndepărtat de pe piaţă dacă cantitatea de mărfuri produsă de aceşti lucrători favorizaţi ar putea îndestula toate nevoile societăţii, dar, dacă el ar continua comerţul lui, aceasta ar face-o numai pentru că el ar obţine profitul obişnuit şi general, iar aceasta nu s-ar putea întâmpla decât dacă marfa lui s-ar vinde cu un preţ în proporţie cu cantitatea de muncă depusă pentru producerea ei[25].

E adevărat că pe terenurile cele mai bune s-ar putea obţine aceeaşi producţie cu aceeaşi muncă ca şi mai înainte, dar valoarea ei ar fi mai mare, datorită producţiei mai slabe obţinute de cei care pun un surplus de muncă şi de capital pe terenurile mai puţin fertile. Cu toate că avantajele terenurilor fertile faţă de cele de calitate inferioară nu se pierd niciodată, ci trec numai de la cultivator, sau de la consumator, la proprietar, totuşi, deoarece se cere mai multă muncă pe terenurile de calitate inferioară, şi deoarece nu ne putem procura

---

25 N-a uitat d-l Say în pasajul următor că costul de producţie este acela care reglementează în ultimă instanţă preţul? „Produsele muncii depuse pentru cultura pământului au această proprietate particulară că nu se scumpesc atunci când devin mai puţin abundente, pentru că populaţia se micşorează ori de câte ori se micşorează hrana şi, prin urmare, *cererea* de produse scade în acelaşi timp cu scăderea cantităţii oferite. Şi, iarăşi, nu se constată că grâul este mai scump acolo unde se găseşte mult pământ necultivat decât în ţările în care tot pământul este cultivat. Cultura pământului era mult mai puţin întinsă în Franţa şi Anglia în Evul Mediu decât acuma; aceste ţări produceau mult mai puţine produse agricole şi, totuşi, după cât putem şti din comparaţie cu valoarea altor mărfuri, grâul nu se vindea mai scump. Dacă producţia era mai mică, aşa era şi populaţia. Cererea slabă compensa oferta slabă" (vol. II, pag. 338). Dl Say, convins că preţul mărfurilor este reglementat de preţul muncii, şi presupunând, cu dreptate, că instituţiile de binefacere de toate felurile tind să mărească populaţia peste ceea ce ar putea fi, şi să micşoreze, prin urmare, salariile, zice: „Bănuiesc că ieftinătatea mărfurilor ce vin din Anglia se datoreşte în parte numeroaselor instituţii de binefacere care există în acea ţară" (vol. II, pag. 227). Aceasta este o concluzie logică pentru acela care susţine că salariile reglementează preţurile.

aprovizionările în plus de care avem nevoie decât din astfel de terenuri, valoarea comparativă a acestor produse agricole se va menţine mereu deasupra nivelului ei cel vechi, şi ele vor fi date în schimbul mai multor pălării, postavuri, ghete etc., articole pentru producerea cărora nu se cere nici un spor de muncă.

Motivul, prin urmare, care face ca valoarea comparativă a produselor agricole să se ridice, este faptul că se cere mai multă muncă pentru culturile din urmă, şi nu pentru că se plăteşte rentă proprietarului. Valoarea grâului este determinată de cuantumul de muncă necesară pentru a-l produce pe acea calitate de pământ sau cu acea fracţiune de capital care nu plăteşte rentă. Grâul nu este scump pentru că se plăteşte rentă, ci se plăteşte rentă pentru că grâul este scump; şi s-a spus cu dreptate că preţul grâului nu ar scădea chiar dacă proprietarii ar renunţa complet la renta lor. O astfel de măsură ar avea un singur efect, acela de a face pe unii arendaşi să trăiască ca nişte bogătaşi, dar nu ar micşora cuantumul de muncă necesară pentru a cultiva cereale pe cele mai puţin productive dintre terenurile cultivate.

Nu este nimic mai obişnuit decât de a auzi enumerându-se avantajele pe care le are solul faţă de oricare altă sursă de produse utile, din cauza surplusului pe care îl oferă sub formă de rentă. Totuşi, atunci când pământ se găseşte în abundenţă, când el este foarte productiv şi foarte fertil, el nu dă rentă; numai când forţele lui slăbesc, şi când el dă o producţie mai mică pentru aceeaşi muncă, atunci se reţine o porţiune din produsul prim al terenurilor mai fertile pentru plata rentei. Este curios cum acea calitate a solului care ar trebui socotită un dezavantaj atunci când este comparată cu agenţii naturali de care este ajutat fabricantul, e considerată, din contra, drept constituind superioritatea ei specială. Dacă aerul, apa, elasticitatea vaporilor şi presiunea atmosferei ar putea fi de calităţi diferite, şi am putea să ni le însuşim, şi dacă fiecare calitate ar exista numai într-o cantitate limitată, toţi aceşti agenţi ar da o rentă – aşa cum face

solul– pe măsură ce s-ar face uz de diferitele lor calităţi. Cu fiecare calitate mai slabă valoarea produselor la fabricarea cărora se întrebuinţează aceşti agenţi s-ar ridica, pentru că cuantumuri egale de muncă ar fi mai puţin productive. Omul ar lucra mai mult cu sudoarea feţei lui, şi natura ar lucra mai puţin, iar solul nu s-ar mai bucura de o superioritate bazată pe puterile lui limitate.

Dacă excedentul de produse pe care fi oferă solul în formă de rentă este un avantaj, atunci ar trebui să dorim ca maşinile nou construite să fie an de an mai puţin productive. Aceasta ar da, fără îndoială, o mai mare valoare de schimb articolelor fabricate, nu numai de acele maşini, ci şi de toate celelalte maşini din ţară; şi s-ar plăti atunci renta tuturor celor care ar poseda maşinile cele mai productive[26].

---

26 „În agricultură, de asemenea”, zice Adam Smith, „natura lucrează mână în mână cu omul, şi, cu toate că munca ei nu costă nimic, produsul ei are valoarea lui, întocmai ca şi acela al lucrătorului cel mai scump.” Se plăteşte munca naturii nu fiindcă natura lucrează mult, ci fiindcă lucrează puţin. În măsura în care ea devine zgârcită cu darurile ei, ea cere un preţ mai mare pentru munca ei. Când e excesiv de darnică, ea munceşte întotdeauna pe gratis. „Vitele folosite în agricultură nu numai că contribuie cu munca lor, întocmai ca lucrătorii din fabrici, la redobândirea unei valori egale cu hrana lor, sau a capitalului cu ajutorul căruia ele sunt întrebuinţate, la care se adaugă şi profitul acestuia, dar ele produc o valoare încă şi mai mare. În afară de capitalul arendaşului şi profitul lui, ele produc în mod regulat renta proprietarului Această rentă poate fi considerată ca produsul acelor forţe ale naturii a căror exploatare proprietarul de pământ o împrumută arendaşului. Ea este mai mare sau mai mică, după gradul presupus de intensitate al acelor forţe sau, cu alte cuvinte, după fertilitatea naturală sau artificială de care se crede că un pământ este capabil. Ceea ce rămâne după ce am dedus sau după ce am compensat tot ceea ce este considerat ca fiind muncă umană, este munca naturii. Ea reprezintă rareori mai puţin de o pătrime, şi adesea mai mult de o treime din întreaga producţie. Nici o muncă productivă întrebuinţată în industrie în aceeaşi cantitate nu poate da atât de mult în industrii natura nu face nimic, omul face totul; şi producţia trebuie să fie totdeauna în proporţie cu forţa acelor agenţi care o cauzează. Capitalul întrebuinţat în agricultură, prin urmare, nu numai că pune în mişcare un cuantum mai mare de muncă productivă decât orice alt capital egal întrebuinţat în industrii, dar, în plus, în proporţie cu cuantumul de muncă productivă

Creşterea rentei este întotdeauna efectul bogăţiei mai mari a unei ţări şi a greutăţii mai mari de a procura hrana pentru populaţia ei mărită. Aceasta este semnul bogăţiei, dar nu e niciodată cauza ei, pentru că adesea bogăţia creşte foarte repede în timp ce renta e staţionară, sau chiar în descreştere. Renta creşte cu atât mai repede cu cât pământul disponibil pierde din puterea lui de producţie. Bogăţia creşte în modul cel mai repede acolo unde pământul disponibil este cel mai fertil, acolo unde sunt cele mai puţine restricţii la import şi unde, prin îmbunătăţiri în agricultură, producţia poate fi mărită fără a se mări proporţional şi cuantumul de muncă, acolo, prin urmare, unde creşterea rentei este înceată.

Dacă preţul ridicat al grâului ar fi efectul, şi nu cauza rentei, el ar varia proporţional cu ridicarea sau scăderea rentei, care ar intra ca o parte componentă în preţ. Însă

întrebuinţat de el, el dă o valoare mult mai mare produsului anual al solului şi al muncii unei ţări, bogăţiei reale şi venitului real al locuitorilor ei. Dintre toate modurile în care se poate întrebuinţa un capital, acesta este, desigur, cel mai avantajos pentru o societate" (Cartea II, cap. V, pag. 15). Nu face natura nimic pentru om în industrii? Forţa vântului şi a apei care mişcă maşinile şi ajută navigaţiei nu înseamnă nimic? Presiunea atmosferică şi elasticitatea vaporilor, care ne permite să punem în funcţiune cele mai uimitoare maşini — nu sunt acestea daruri ale naturii? Ca să nu zicem nimic despre efectele căldurii la muierea şi topirea metalelor sau despre descompunerea atmosferei în procedeurile de vopsire şi de fermentaţie. Nu există industrie în care natura să nu dea ajutor omului şi să nu i-l dea, de asemenea, în mod generos şi gratuit D-l Buchanan, comentând pasajul pe care l-am copiat din Adam Smith, spune: „Am căutat să arăt în observaţiile mele asupra muncii productive şi neproductive, aflate în vol al IV-lea, că agricultura nu măreşte capitalul naţional mai mult decât celelalte industrii. Considerând renta ca un avantaj atât de mare pentru societate, Adam Smith nu a reflectat asupra faptului că ea este efectul unei ridicări de preţuri, şi că ceea ce proprietarul câştigă în modul acesta este câştigat în dauna tuturor celorlalţi. Societatea nu câştigă nimic prin crearea rentei; o clasă câştigă în dauna altei clase. A crede că agricultura dă un produs şi, prin urmare, o rentă, pentru că natura conlucrează cu omul în procesul de cultură al pământului, este o pură fantezie. Renta derivă nu din produs, ci din preţul cu care produsul este vândut, şi acest preţ se obţine nu pentru că natura ajută la producţie, ci pentru că numai el face ca cererea să se ajusteze ofertei".

regulatorul preţului grâului este acel grâu care a cerut cel mai mare cuantum de muncă pentru a fi produs, şi renta nu intră, nici nu poate să intre, ca parte componentă în preţul lui[27]. Adam Smith, prin urmare, greşeşte presupunând că principiul care la origine a reglementat valoarea de schimb a mărfurilor, adică cantitatea comparativă de muncă necesară pentru a le produce, poate fi modificat prin însuşirea de pământ a plata unei rente. Produsele agricole intră în compoziţia celor mai multe mărfuri, dar valoarea acestora, întocmai ca a grâului, este reglementată de puterea de producţie a ultimei fracţiuni de capital întrebuinţate pentru cultura solului şi care nu plăteşte nici o rentă. Renta nu este, prin urmare, o parte componentă a preţului mărfii.

Am studiat până aici efectele progresului natural al bogăţiei şi al populaţiei asupra rentei, într-o ţară al cărui sol ar avea diferite grade de productivitate, şi am văzut că renta se măreşte cu fiecare fracţiune nouă de capital ce trebuie întrebuinţată pentru cultura solului care are un randament mai mic. Reiese din aceleaşi principii că orice schimbări în starea socială, care ar face inutilă întrebuinţarea acestui capital în plus pentru cultura pământului, şi care, prin urmare, ar face mai productivă ultima fracţiune întrebuinţată, ar micşora renta. Orice reducere importantă a capitalului unei ţări, care ar micşora simţitor fondurile destinate pentru plata muncii, ar avea, bineînţeles, acelaşi efect Populaţia se reglementează întotdeauna după fondurile disponibile pentru plata muncii şi, prin urmare, scade sau creşte întotdeauna cu creşterea sau scăderea capitalului. Orice reducere de capital este, aşadar, necesarmente urmată de o cerere mai mică de grâu, de o scădere de preţ şi de o micşorare a terenurilor cultivate. Contrar ordinii în care acumularea capitalului ridică renta, micşorarea lui o scade. Terenuri mai puţin productive vor fi succesiv părăsite, valoarea de schimb a produselor va scădea, şi

27 Înţelegerea perfectă a acestui principiu este, sunt sigur, de cea mai mare importanţă pentru economia politică.

ultimele terenuri cultivate vor fi cele de categoria întâi, care atunci nu vor mai plăti rentă.

Aceleaşi efecte pot fi, totuşi, obţinute când există spor de bogăţie şi de populaţie într-o ţară, dacă sporul de bogăţie şi de populaţie este întovărăşit de atât de importante îmbunătăţiri în agricultură încât să nu mai fie nevoie de a se cultiva terenuri de calitate mai slabă, sau de a se cheltui acelaşi capital pentru cultivarea terenurilor mai fertile.

Presupunând că e nevoie de un milion de quarteri de grâu pentru a hrăni o anumită populaţie, şi că acest grâu este produs pe terenuri de categoria întâi, a doua şi a treia, dacă se descoperă un mijloc prin care această cantitate de grâu să poată fi produsă numai pe terenurile Nr. 1 şi Nr. 2, fără a se folosi terenurile Nr. 3, este evident că rezultatul imediat va fi o scădere a rentei, pentru că în acest caz terenurile Nr. 2, în loc de terenuri Nr. 3, vor fi cultivate fără a se plăti vreo rentă, iar renta terenurilor Nr. 1, în loc să fie diferenţa dintre produsul terenurilor Nr. 3 şi Nr. 1, va fi diferenţa dintre produsul terenurilor Nr. 2 şi Nr. 1. Atâta timp cât populaţia rămâne aceeaşi, cererea de grâu nu se poate mări; capitalul şi munca întrebuinţate pe terenurile Nr. 3 vor fi consacrate producţiei altor feluri de mărfuri utile societăţii şi nu vor produce nici o urcare de rentă, în afară de cazul când materiile prime din care sunt făcute aceste mărfuri nu pot fi obţinute decât întrebuinţând în mod mai dezavantajos capitalul consacrat agriculturii. În acest caz, numai, s-ar relua cultivarea terenurilor Nr. 3.

Este foarte adevărat că scăderea preţului relativ al produselor agricole, ca urmare a îmbunătăţirii metodelor aplicate în agricultură sau, mai hine, ca urmare a unei economii de muncă la producerea acestor materii, trebuie să ducă neapărat la o mai mare acumulare de capital, deoarece profitul capitalului s-ar mări considerabil. Această acumulare ar duce la o mai mare cerere de braţe, la o ridicare de salarii, la un spor de populaţie, la o cerere mai mare de produse agricole şi la o cultură mai intensivă.

Totuşi, numai după creşterea populaţiei renta se va ridica acolo unde fusese înainte, adică numai după ce terenurile Nr. 3 vor fi început să fie cultivate. Până atunci, însă, va trece un timp îndelungat, timp în care renta va fi realmente scăzuta îmbunătăţirile în agricultură sunt de două feluri: acelea care sporesc forţele productive ale solului, şi acelea care ne dau posibilitatea – prin perfecţionarea maşinilor – să obţinem produsul solului cu mai puţină muncă. Ambele duc la o scădere a preţurilor produselor agricole, ambele influenţează renta dar nu o influenţează în mod egal. Dacă aceste îmbunătăţiri nu ar produce o scădere în preţul produselor agricole, ele nu ar mai fi îmbunătăţiri; deoarece calitatea esenţială a unei îmbunătăţiri este de a micşora cuantumul de muncă care se cerea înainte pentru producerea unui bun, şi această micşorare nu se poate face fără ca ea să nu fie urmată de o scădere a preţului acelui bun, sau a valorii lui relative.

Îmbunătăţirile care măresc forţele productive ale solului sunt rotaţia mai meşteşugită a culturilor şi alegerea mai bună a îngrăşămintelor. Aceste îmbunătăţiri ne dau posibilitatea de a obţine aceeaşi cantitate de produse pe un teren de o întindere mai mică. Dacă cultivând gulii pot să-mi hrănesc oile şi pot să produc şi grâu, pământul pe care se hrăneau oile devine inutil, şi aceeaşi cantitate de produse agricole poate fi produsă pe o suprafaţă mai mică de pământ Dacă descopăr un îngrăşământ care să facă ca un pământ să producă cu 20% mai mult grâu, pot să retrag o parte, cel puţin, din capitalul meu de pe porţiunea cea mai puţin productivă a fermei mele. Dar, după cum am spus, nu e nevoie să rămână pământul necultivat pentru a reduce renta Pentru aceasta e de-ajuns ca diferite fracţiuni succesive de capital să fie întrebuinţate pe acelaşi pământ cu rezultate diferite, urmând ca fracţiunea care dă profitul cel mai mic să fie retrasă. Dacă prin introducerea culturii de gulii, sau prin întrebuinţarea unui îngrăşământ mai bogat, pot obţine acelaşi rezultat cu mai puţin capital, şi aceasta fără a schimba diferenţa între randamentele fracţiunilor succesive de capital, voi micşora renta; fiindcă

această fracţiune, mai productivă, va constitui unitatea de măsură cu care se vor măsura toate celelalte. Să presupunem, de exemplu, că fracţiunile succesive de capital ar produce 100, 90, 80, 70. Atâta timp cât întrebuinţez aceste fracţiuni, renta mea va fi 60, sau diferenţa între:

100
70 şi 100 = 30
90
70 şi 90 = 20 în timp ce produsul ar fi 340
80
70 şi 80 = 10
70
60
340

şi atâta timp cât întrebuinţez aceste fracţiuni, renta va rămâne aceeaşi, deşi produsul fiecăreia dintre ele ar avea o creştere egală. Dacă, în loc de 100, 90, 80, 70, produsul ar creşte la 125, 115, 105, 95, renta ar rămâne tot 60, sau diferenţa între:

125
95 şi 125 = 30
115
95 şi 115 = 20 în timp ce produsul s-ar ridica la 440
105
95 şi 105 = 10
95
60
440

Dar cu o atare creştere a produselor, fără o creştere a cererii[28], nu ar exista nici un motiv pentru care să se întrebuinţeze atâta capital la cultura pământului; o fracţiune de capital ar fi retrasă şi, prin urmare, ultima fracţiune de capital ar produce 105 în loc de 95, şi renta ar scădea la 30, sau diferenţa între:

105 şi 125 = 20 în timp ce producţia ar rămîne tot 125

105 şi 115 = 10 în raport de nevoile populaţiei, fi 115

30 pentru că ea ar fi 345 quarteri, sau 105

345

cererea fiind numai de 340 quarteri. Dar sunt îmbunătăţiri care pot face să scadă valoarea relativă a produselor fără să scadă renta grâului, deşi ele fac să scadă renta în bani a pământului. Astfel de îmbunătăţiri nu măresc forţele productive ale solului, dar ele ne permit să obţinem produsul cu mai puţină muncă. Ele contribuie mai mult la formarea capitalului necesar pentru cultura pământului decât la însăşi cultura lui. Perfecţionări de instrumente agricole, precum sunt plugul şi maşina de

28 Sper că nimeni nu crede că subevaluez importanţa diverselor îmbunătăţiri în agricultură în ceea ce îl priveşte pe proprietar. Efectul imediat al acestor îmbunătăţiri este, desigur, scăderea rentei; dar, cum ele contribuie la înmulţirea populaţiei şi în acelaşi timp ne înlesnesc cultivarea terenurilor mai slabe cu mai puţină muncă, ele sunt foarte folositoare proprietarilor. O perioadă de timp trebuie, însă, să se scurgă, în care aceste îmbunătăţiri sunt, desigur, dăunătoare proprietarilor.

treierat, economia în numărul cailor întrebuinţaţi în agricultură, şi o mai adâncă cunoaştere a ştiinţei veterinare, fac parte dintre acestea. Prin ajutorul lor se va întrebuinţa în agricultură mai puţin capital, ceea ce este acelaşi lucru ca mai puţină muncă; dar pentru a obţine aceeaşi cantitate de produse nu se poate cultiva pământ mai puţin. Dacă îmbunătăţiri de acest fel afectează sau nu renta grâului, aceasta depinde de faptul dacă diferenţa dintre produsul obţinut prin îmbunătăţirea diferitelor fracţiuni de capital creşte, e staţionară sau descreşte. Dacă atunci când se întrebuinţează în agricultură patru fracţiuni de capital: 50, 60, 70, 80, fiecare dând acelaşi rezultat, prin vreo îmbunătăţire care contribuie la formarea acestui capital aş putea retrage cinci din fiecare dintre acestea, aşa încât ele să rămână 45, 55, 65 şi 75, renta grâului nu ar suferi nici o schimbare; dar, dacă îmbunătăţirile ar fi de aşa natură încât eu să pot economisi întreaga fracţiune de capital care are cea mai mică productivitate, renta grâului ar scădea imediat, pentru că diferenţa dintre capitalul cel mai productiv şi capitalul cel mai puţin productiv ar fi micşorată, şi această diferenţă este ceea ce constituie renta.

Fără a înmulţi exemplele, sper că am spus îndeajuns pentru a fi arătat că tot ceea ce micşorează diferenţa dintre produsele obţinute de fracţiuni succesive de capital întrebuinţate pe acelaşi teren, sau pe terenuri noi, tinde să scadă renta, şi că orice măreşte această diferenţă produce necesarmente un rezultat opus, şi tinde să o ridice.

Vorbind despre renta proprietarului de pământ, am considerat-o ca o parte din produsul total, obţinut cu un anumit capital pe orice fermă, fără a mă ocupa de valoarea ei de schimb; dar, pentru că aceeaşi cauză – greutatea de a produce – face să crească valoarea de schimb a produselor agricole, mărind astfel şi valoarea părţii plătite proprietarului drept rentă, este evident că proprietarul trage un dublu beneficiu din greutatea cu care se poate produce: întâi, fiindcă partea pe care o obţine din produse este mai mare şi, în al doilea rând, pentru că marfa cu care

este plătit are o valoare mai mare.[29]

29 Pentru a lămuri mai bine acest lucru, şi pentru a arăta cât de mult poate să varieze renta grâului şi renta în bani, să presupunem că munca a zece oameni, făcută pe un pământ de o oarecare calitate, dă 180 quarteri de grâu, un quarter valorând £4, sau, în total, £720; şi că munca a încă 10 oameni, pe acelaşi pământ sau pe oricare altul, ar produce numai 170 quarteri în plus. În acest caz, grâul s-ar ridica de la £4 la £4 4s. 8d., fiindcă 170:180 = £4: £4 4s. 8d.; sau, cum producţia de 170 quarteri cere într-un caz munca a 10 oameni, iar în celălalt caz, munca numai a 9,44, creşterea va fi în raport de 9,44 faţă de 10, sau de £4 faţă de £4 4s. 8d. Dacă s-ar mai întrebuinţa încă 10 oameni şi producţia ar fi de:

160 preţul s-ar ridica la £ 4 10 0
150 preţul s-ar ridica la £ 4 16 0
140 preţul s-ar ridica la £ 5 2 10

Iar dacă nu s-ar plăti rentă pentru pământul care produce 180 quarteri, când grâul s-ar vinde cu £4 de quarter, valoarea a zece quarteri s-ar plăti ca rentă când nu s-ar mai recolta decât 170, care, la £ 4 4s. 8d., ar fi de £ 42 7s. 6d.

20 de quarteri când s-ar recolta 160, care la £ 4 10 0 ar fi £ 90 0 0
30 de quarteri când s-ar recolta 150, care la £ 4 16 0 ar fi £ 144 0 0
40 de quarteri când s-ar recolta 140, care la £ 5 2 10 ar fi £ 205 13 4

Renta în grâu s-ar mări în proporţie de:100, 200, 300, 400
şi renta în bani în proporţie de: 100 212 340 485

CAP.III

DESPRE RENTA MINELOR

Metalele, ca toate celelalte bunuri, sunt dobândite prin muncă. Le produce natura, e drept, dar munca omului este aceea care le scoate din sânul pământului şi le prepară pentru folosinţa noastră.

Minele, ca şi solul, dau o rentă proprietarului lor, şi această rentă, ca şi aceea a solului, este efectul, şi niciodată cauza valorii ridicate a produselor.

Dacă ar exista un număr mare de mine, toate egal de bogate, pe care orişicine şi le-ar putea însuşi, ele nu ar produce nici o rentă; valoarea produsului lor ar depinde de cuantumul de muncă necesar pentru extragerea metalului din mină şi pentru aducerea lui pe piaţă.

Sunt, însă, mine de calităţi diferite, care dau rezultate foarte diferite cu acelaşi cuantum de muncă Metalul scos din cea mai săracă mină trebuie să aibă cel puţin o valoare de schimb nu numai în stare să plătească îmbrăcămintea, hrana şi celelalte articole necesare consumate de lucrătorii întrebuinţaţi la exploatarea minei, precum şi aducerea produsului pe piaţă dar să aducă şi profitul obişnuit şi general celui care a avansat capitalul necesar pentru acea întreprindere. Profitul capitalului investit în cea mai săracă mină care nu plăteşte rentă va reglementa renta tuturor celorlalte mine mai productive. Se presupune că această mină produce dobânda obişnuită la capital. Tot ceea ce produc în plus celelalte mine va fi necesarmente plătit ca rentă proprietarilor lor. Deoarece acest principiu este exact acelaşi ca cel stabilit în privinţa solului, ar fi inutil să mai insistăm asupra lui.

Este suficient să se observe că aceeaşi regulă generală care reglementează valoarea produselor agricole şi aceea a mărfurilor fabricate se aplică şi metalelor, valoarea acestora nedepinzând nici de nivelul profitului, nici de nivelul salariilor, nici de renta minelor, ci de

cuantumul total de muncă necesar pentru extragerea metalului şi aducerea lui pe piaţă Valoarea metalelor, întocmai ca aceea a oricărei alte mărfi, este supusă variaţiilor. Se pot aduce îmbunătăţiri instrumentelor şi maşinilor întrebuinţate la exploatarea minelor, prin care să se poată economisi munca în mod considerabil, se pot descoperi mine noi, mai productive, din care, cu aceeaşi muncă, să se extragă mai mult metal, sau se pot mări înlesnirile de aducere a mărfii pe piaţă În fiecare dintre aceste cazuri valoarea metalelor ar scădea şi, prin urmare, ele n-ar putea fi schimbate decât contra unei mai mici cantităţi de bunuri ca mai înainte. De cealaltă parte, dacă greutatea de a extrage metalul ar deveni mai mare, din cauza adâncimii mari la care ar trebui exploatată mina, sau a adunării de apă, sau din orice altă împrejurare, valoarea minei în raport cu aceea a celorlalte mărfuri ar putea fi considerabil ridicată.

S-a spus cu multă dreptate că, cu oricâtă scrupulozitate s-ar fabrica moneda unei ţări pentru ca ea să poată corespunde standardului ei, moneda de aur şi cea de argint sunt, totuşi, supuse fluctuaţiilor, şi nu numai fluctuaţiilor accidentale şi temporare, ci şi celor permanente şi naturale, întocmai ca şi celelalte mărfuri.

Descoperirea Americii, cu bogatele ei mine, a avut un efect considerabil asupra preţului natural al metalelor preţioase. Mulţi cred că acest efect nici nu este încă terminat E probabil, totuşi, că toate efectele descoperirii Americii asupra valorii metalelor au încetat de mult, şi că, dacă în anii din urmă s-a întâmplat vreo scădere a acestei valori, acest lucru trebuie atribuit îmbunătăţirilor aduse în modul de exploatare a minelor. Oricare, însă, ar fi cauza care l-a produs, efectul acesta a fost atât de lent şi de gradat, încât inconvenientul practic de a fi întrebuinţat aurul şi argintul ca instrument cu care să se măsoare toate celelalte bunuri a fost neînsemnat Deşi, fără îndoială, aceste metale reprezintă o măsură variabilă a valorilor, nu există, poate, nici un alt bun care să fie supus la mai puţine variaţii. Aceasta, ca şi alte avantaje pe care le posedă

metalele, precum tăria, maleabilitatea, divizibilitatea lor şi multe altele, le-a asigurat, pe drept, preferinţa ce li s-a dat pretutindeni de a fi întrebuinţate ca monedă în toate ţările civilizate.

Dacă s-ar putea extrage dintr-o mină care nu plăteşte rentă, cu acelaşi cuantum de muncă şi cu acelaşi capital fix, aceeaşi cantitate de aur, aurul ar fi atunci, pe cât e posibil, o măsură invariabilă a valorii. Cantitatea lui, bineînţeles, s-ar mări cu cererea, dar valoarea lui ar fi invariabilă, şi el ar fi o măsură perfect adecvată pentru evaluarea valorii variabile a tuturor celorlalte lucruri. Am presupus aurul înzestrat cu această uniformitate de valoare într-o parte anterioară a acestei lucrări, voi continua să-l consider la fel a în capitolul următor. Vorbind, deci, despre preţuri variabile, variaţia trebuie atribuită bunurilor, şi niciodată instrumentului prin care bunurile sunt evaluate.

CAP. IV

DESPRE PREŢUL NATURAL ŞI DESPRE PREŢUL CURENT

Considerând munca drept fundamentul valorii mărfurilor şi cuantumul de muncă necesar pentru producerea lor drept regula care determină cantităţile respective în care bunurile pot fi schimbate unele contra altora, nu trebuie să se creadă că negăm deviaţiile accidentale şi temporare ale preţului curent al mărfurilor faţă de preţul lor primitiv şi natural.

În împrejurări obişnuite, nu există nici un bun care să poată fi procurat timp îndelungat exact în cantitatea de care au nevoie sau pe care o doresc oamenii şi, prin urmare, nu există nici unul care să nu fie supus la variaţii accidentale şi temporare de preţ.

Numai datorită unor astfel de variaţii capitalul este repartizat exact în proporţia necesară, şi nu în alta, pentru producerea diferitelor mărfuri de care se simte nevoie. Cu ridicarea şi scăderea preţului, profitul este ridicat peste sau coborât sub nivelul lui general, iar capitalul este împins spre acea anumită întreprindere în care a survenit variaţiunea, sau este îndepărtat din ea.

Dacă orice om este liber să-şi întrebuinţeze capitalul cum îi place, este natural ca el să caute să şi-l plaseze în modul cel mai avantajos. El nu se va mulţumi, bineînţeles, cu un profit de 10% dacă punând capitalul lui într-altă întreprindere ar putea obţine un profit de 15%. Această dorinţă continuă a capitaliştilor de a părăsi un plasament mai puţin profitabil pentru unul mai avantajos tinde să efectueze o nivelare a tuturor câştigurilor, sau să fixeze proporţiile acestora în aşa fel încât, după judecata părţilor interesate, avantajul pe care unul l-ar avea sau ar părea că îl are, asupra celorlalte, să poată fi contrabalansat de avantajele celorlalte. Este, poate, foarte greu de a arăta stadiile prin care trece această deplasare. Ea se face,

probabil, datorită faptului că un fabricant nu schimbă complet ramura lui de activitate, ci micşorează numai cantitatea de capital pe care el o investeşte în acea anumită întreprindere. În toate ţările bogate există un număr de oameni care formează ceea ce noi numim clasa capitaliştilor. Aceştia nu exercită nici o meserie, ci trăiesc din dobânda capitalului lor, întrebuinţat în scontarea poliţelor sau în împrumuturi acordate clasei celei mai harnice a societăţii. Bancherii întrebuinţează şi ei un capital important pentru aceleaşi operaţiuni. Capitalul acesta formează astfel un mare capital circulant, care este întrebuinţat în proporţii mai mari sau mai mici în toate felurile de industrii ale unei ţări. Nu există, poate, nici un fabricant, oricât de bogat, care să restrângă activitatea sa numai în limitele permise de fondurile sale. El face întotdeauna uz de o fracţiune din acest capital flotant, de care el se foloseşte într-o proporţie mai mare sau mai mică, după vioiciunea cererii pentru mărfurile lui. Când cererea de mătăsuri se măreşte şi aceea de stofe de lână se micşorează, postăvarul nu îşi transportă capitalul lui în comerţul de mătăsuri, ci concediază câţiva dintre lucrătorii lui, şi încetează de a se împrumuta de la bancheri sau de la capitalişti. Cazul fabricantului de mătase este invers. Acesta are nevoie de mai mulţi lucrători, şi astfel motivele care îl determină să se împrumute sunt mai mari. Împrumutând mai mult, capitalul este astfel deplasat dintr-o întreprindere într-alta, fără ca nici un fabricant să-şi înceteze ocupaţia lui obişnuită. Când privim pieţele unui oraş mare şi vedem în ce mod regulat sunt ele aprovizionate cu mărfuri din ţară şi din străinătate, în exact cantităţile de care este nevoie, cu toate variaţiile de cerere care depind de capriciul unui gust sau de o schimbare a totalului de populaţie, şi aceasta fără să se producă nici efectele unei aglomerări de marfă, nici ridicarea enormă a preţurilor cauzată de o ofertă inferioară cererii, trebuie să mărturisim că principiul după care capitalul este repartizat în toate ramurile de industrie în exacta proporţie în care acesta este necesar este mai

eficace decât se crede în general.

Un capitalist în căutarea unui plasament favorabil al fondurilor sale va ţine, bineînţeles, seama de toate avantajele pe care un fel de industrie le are asupra alteia. El va renunţa, poate, la o parte din profitul lui pentru motive de securitate, moralitate, comoditate, sau pentru oricare alt avantaj real sau imaginar.

Dacă din aceste considerente diferitele câştiguri ar fi astfel reglementate încât într-o industrie profitul să fie de 20%, într-alta de 25% şi într-alta de 30%, ele vor rămâne, probabil, în mod permanent în acest raport de deosebire şi numai în acest raport Căci, dacă din vreo cauză profitul s-ar ridica în una dintre aceste industrii cu 10%, atunci, sau acest profit ar fi numai temporar şi ar scădea curând la nivelul lui obişnuit, sau profitul în celelalte industrii s-ar ridica în aceleaşi proporţii.

Epoca de faţă pare a constitui o excepţie în ceea ce priveşte justeţea acestei observaţii. Sfârşitul războiului a schimbat în aşa măsură distribuţia anterioară a diverselor ocupaţii în Europa, încât nici un capitalist nu şi-a găsit încă locul în noua distribuţie devenită necesară acum.

Să presupunem că toate mărfurile se găsesc la preţul lor natural şi că, prin urmare, profitul este acelaşi în toate industriile, sau că acest profit diferă numai în măsura în care mărfurile au sau nu au pentru părţile interesate un oarecare avantaj, real sau închipuit, de care cineva poate beneficia sau la care poate renunţa. Să presupunem acum că o schimbare de modă măreşte cererea de mătăsuri şi micşorează cererea de articole de lână. Preţul natural al acestor mărfuri, adică cuantumul de muncă necesar pentru producerea lor, va rămâne acelaşi, dar preţul curent al mătăsurilor se va ridica, iar acela al lânurilor va scădea. Prin urmare, profitul fabricantului de mătăsuri va fi deasupra, iar cel al fabricantului de stofe de lână sub nivelul obişnuit Nu numai profitul, dar şi salariile lucrătorilor din aceste industrii vor fi influenţate. Cererea mai mare de mătăsuri va fi, însă, în scurt timp satisfăcută, prin transferarea capitalurilor şi a muncii din industria

stofelor de lână în aceea a mătăsurilor. Pe urmă preţurile curente ale mătăsurilor şi ale lânurilor se vor apropia din nou de preţurile lor naturale, şi fabricanţii acestor mărfuri vor obţine numai profitul obişnuit

Ceea ce, prin urmare, împiedică preţul curent al mărfurilor să fie timp îndelungat mult deasupra sau mult sub preţul lor natural, e această dorinţă a oricărui capitalist de a-şi trece capitalul său dintr-o industrie mai puţin productivă într-o alta mai productivă Această concurenţă fixează valoarea de schimb a mărfurilor în aşa fel încât, după achitarea salariilor datorate pentru munca cerută de producerea acelor mărfuri şi după efectuarea tuturor celorlalte cheltuieli necesare pentru a reda capitalului întrebuinţat toată eficacitatea lui anterioară excedentul de valoare va fi în toate industriile în raport cu valoarea capitalului întrebuinţat

Capitolul al Vll-lea din *Bogăţia naţiunilor* tratează această chestiune în modul cel mai judicios. Noi, după ce am recunoscut efectele temporare produse de cauze accidentale, în anumite întrebuinţări de capital, asupra preţurilor mărfurilor, asupra salariilor şi asupra profitului, fără a influenţa însă preţul general al mărfurilor, al salariilor sau al profitului, vom lăsa aceste efecte cu totul în afara preocupărilor noastre, pentru că ele sunt resimţite în acelaşi mod în toate epocile societăţii, şi vom trata acum despre legile care reglementează preţurile naturale, salariile naturale şi profitul natural, lucruri cu totul independente de cauze accidentale. Vorbind, deci, despre valoarea de schimb a mărfurilor, sau despre puterea de cumpărare a unei mărfi, voi înţelege întotdeauna puterea pe care o are o marfa când nu este împiedicată de vreo cauză momentană sau accidentală şi care constituie preţul ei natural.

CAP. V

DESPRE SALARII

Munca, ca toate celelalte lucruri care sunt cumpărate a vândute şi a căror cantitate poate să crească sau să scadă, are un preţ natural şi un preţ curent Preţul natural al muncii este acel preţ care dă posibilitatea lucrătorului să trăiască şi să-şi perpetueze rasa, fără nici o creştere sau scădere.

Resursele lucrătorului pentru a se susţine pe sine şi familia necesare menţinerii numărului lucrătorilor nu depind de suma pe care el o primeşte drept salariu, ci de cantitatea de hrană, de obiecte de primă necesitate şi de confort, pe care le poate cumpăra cu acea sumă şi care i-au devenit indispensabile prin obişnuinţă. Preţul natural al muncii, prin urmare, depinde de preţul hranei şi al obiectelor de primă necesitate a de confort, necesare pentru susţinerea lucrătorului şi a familiei sale. O ridicare a preţului alimentelor şi al obiectelor de primă necesitate va ridica preţul natural al muncii; o scădere a preţului acestor lucruri va face să scadă preţul natural al muncii.

Cu cât o societate înaintează, cu atât preţul natural al muncii are tendinţa de a se ridica, pentru că una dintre principalele mărfuri care reglementează preţul natural al muncii are tendinţa de a se scumpi, aceasta din cauza greutăţii crescânde cu care ea poate fi produsă. După cum, însă, îmbunătăţirile în agricultură, descoperirea de pieţe noi de unde se pot importa alimente, pot opri, un timp oarecare, tendinţa de ridicare a preţurilor obiectelor de primă necesitate şi chiar produce o scădere a preţului lor natural, tot asemenea aceleaşi cauze au efecte corespunzătoare asupra preţului natural al muncii.

Preţul natural al tuturor mărfurilor, cu excepţia preţului materiilor prime şi al muncii, are tendinţa de a scădea pe măsură ce bogăţia şi populaţia cresc; căci, deşi pe de o parte valoarea reală a mărfurilor se măreşte din

cauza ridicării preţului natural al materiilor prime din care ele derivă, acest lucru este mai mult decât contrabalansat de îmbunătăţirea maşinilor, mai buna diviziune şi distribuţie a muncii, şi de îndemânarea crescândă a producătorilor atât în domeniul ştiinţific, cât şi în cel artistic.

Preţul curent al muncii este preţul care se plăteşte efectiv pentru că, conform raportului dintre ofertă şi cerere, munca este scumpă când oferta este mică, şi ieftină când oferta este mare. Oricât ar devia preţul curent al muncii de la preţul ei natural, el are – ca şi preţul tuturor mărfurilor – tendinţa de a se conforma acestuia.

Când preţul curent al muncii depăşeşte preţul ei natural, starea lucrătorului este înfloritoare şi fericită; el are atunci posibilitatea să-şi procure o mai mare cantitate de lucruri necesare şi mai multe plăceri în viaţă şi, deci, să crească o familie sănătoasă şi numeroasă. Când, însă, din cauza unei sporiri a salariilor populaţia creşte, numărul lucrătorilor crescând, salariile scad din nou la preţul lor natural şi, ca o reacţie, câteodată ele scad chiar sub acesta Când preţul curent al muncii este sub preţul ei natural, starea lucrătorilor este cât se poate de nenorocită; atunci sărăcia îi face să se lipsească de acele bunuri care prin obişnuinţă le deveniseră absolut necesare. Numai după ce lipsa micşorează numărul lucrătorilor, sau cererea de muncă se măreşte, preţul curent al muncii se ridică din nou până la preţul ei natural, şi lucrătorul se poate bucura iarăşi de bunurile modeste pe care salariile naturale le pot oferi.

Cu toată tendinţa salariilor de a se conforma preţului lor natural, într-o societate în progres preţul lor curent poate fi mult timp încontinuu deasupra acestuia; căci, de îndată ce o creştere de capital face să se nască o nouă cerere de muncă, o altă sporire de capital poate să producă acelaşi efect, şi astfel, dacă creşterea de capital se face în mod gradat şi constant, cererea de muncă poate fi un stimulent continuu pentru sporirea populaţiei.

Capitalul este acea parte din bogăţia unei ţări care

este întrebuinţată în producţie şi constă din hrană, îmbrăcăminte, unelte, materii prime, maşini etc., necesare pentru îndeplinirea muncii.

Capitalul poate să crească în acelaşi timp şi cantitativ, şi ca valoare. Se poate spori cantitatea de hrană şi de îmbrăcăminte a unei ţări în acelaşi timp în care se cere un cuantum mai mare de muncă ca înainte pentru producerea acestui spor. În acest caz, nu numai cantitatea ci şi valoarea capitalului se va ridica.

Sau, capitalul poate să crească cantitativ fără ca valoarea lui să crească, şi el poate să crească chiar în timpul în care valoarea lui, de fapt, se micşorează. Nu numai că hrana şi îmbrăcămintea unei ţări pot fi sporite, dar aceasta se poate face cu ajutorul maşinilor fără nici o creştere şi chiar cu o reducere proporţională a cuantumului de muncă necesară pentru producerea lor. Capitalul poate să crească fără ca el să aibă, nici în total, nici în parte, o valoare mai mare ca înainte, ci, din contra, chiar una mai mică.

În primul caz preţul natural al muncii, care depinde întotdeauna de preţul hranei, îmbrăcămintei şi al celorlalte lucruri necesare, se va ridica; în cel de al doilea caz el va rămâne staţionar, sau va scădea dar în ambele cazuri preţul curent al salariilor trebuie să se ridice, pentru că în proporţia în care se va mări capitalul se va mări şi cererea de muncă; în proporţie cu munca care trebuie efectuată va fi şi cererea de braţe care urmează să o facă.

În ambele cazuri, de asemenea, preţul curent al muncii se va ridica deasupra preţului ei natural, sau va tinde să ajungă egal cu el, dar în primul caz această egalizare se va face foarte repede. Condiţia lucrătorului se va îmbunătăţi, dar nu prea mult, deoarece preţul ridicat al hranei a al lucrurilor de primă necesitate va absorbi o mare parte din salariul lui mai ridicat Prin urmare, o ofertă slabă de muncă sau o neînsemnată creştere a populaţiei va reduce în curând preţul curent al muncii la preţul ei natural, ridicat în momentul acela.

În al doilea caz, condiţia lucrătorului va fi foarte mult

îmbunătăţită. El va primi un salariu ridicat fără să trebuiască să plătească un preţ mai ridicat, ci plătind, poate, chiar un preţ mai mic pentru mărfurile pe care el şi familia lui le consumă; iar preţul curent al muncii nu va scădea din nou la preţul ei natural scăzut decât numai după ce populaţia va fi crescut foarte mult. Iată, deci, cum fiecare progres al societăţii şi fiecare sporire de capital va ridica preţul curent al salariilor. Dar constanţa menţinerii acestei ridicări va depinde de ridicarea simultană a preţului natural al muncii, care şi ea va depinde, la rândul ei, de aceea a preţului natural al mărfurilor pe care lucrătorul îşi cheltuieşte salariul său.

Nu trebuie să se înţeleagă că preţul natural al muncii, chiar când e exprimat în alimente şi obiecte de primă necesitate, este absolut fix şi constant. El variază în aceeaşi ţară în diferite epoci, şi foarte mult de la ţară la ţară[30]. El depinde esenţialmente de obiceiurile şi tradiţiile unui popor. Un lucrător englez ar considera salariul lui sub preţul natural şi prea mic pentru a susţine o familie, dacă acest salariu nu i-ar permite să cumpere alte alimente decât cartofi şi nu i-ar permite să trăiască decât întro colibă de pământ; totuşi, aceste cerinţe modeste ale naturii sunt adesea socotite suficiente în ţări unde „viaţa omului este ieftină” şi nevoile lui – uşor de satisfăcut Multe dintre facilităţile de care se bucură acum cineva într-un cottage englezesc ar fi fost socotite lux într-o epocă anterioară a istoriei noastre.

Din cauză că fabricatele scad ca preţ întotdeauna cu progresul omenirii şi materiile prime se ridică, se creează

---

30 „Locuinţele şi îmbrăcămintea care sunt indispensabile într-o anumită ţară pot să nu fie deloc necesare într-alta. Un lucrător din Hindustan poate lucra din toată puterea lui, deşi primeşte drept salariu natural un adăpost care nu-l poate feri de moarte pe un lucrător din Rusia. Chiar în ţările care au aceeaşi climă, diferite moduri de existenţă dau naştere la variaţii în preţul natural al muncii, tot atât de mari ca acelea care sunt produse de cauze naturale" (pag. 68, *An Essay on the External Corn Trade,* by R Torrens, Esq).
Acest subiect a fost tratat în întregime cât se poate de bine de colonelul Torrens.

cu timpul o astfel de disproporţie în valoarea lor relativa, încât în ţările bogate un muncitor, sacrificând numai o foarte mică cantitate din alimentele lui, poate să-şi îndestuleze în mod larg toate celelalte nevoi.

Independent de variaţiile valorii monedei, care necesarmente afectează salariile în bani, dar ale căror efecte le-am considerat nule, considerând valoarea monedei invariabilă, salariile sunt supuse unei ridicări sau unei scăderi din două cauze:

Întâi, oferta şi cererea de muncă.

Al doilea, preţul mărfurilor pe care se cheltuiesc salariile.

În diferitele stadii ale societăţii, acumularea de capital, sau a mijloacelor de a plăti munca, se face mai mult sau mai puţin repede şi trebuie, în orice caz, să depindă de puterea de producţie a muncii. Munca, este, în general, cea mai productivă, când se găseşte pământ fertil în mare cantitate, în astfel de epoci acumularea se face adesea atât de repede încât nu se pot procura lucrători cu aceeaşi iuţeală cu care se poate procura capital.

S-a calculat că în circumstanţe favorabile populaţia se poate dubla în 25 de ani, dar, în aceleaşi circumstanţe favorabile, capitalul unei ţări s-ar putea dubla într-un timp şi mai scurt în acest caz salariile ar avea tot timpul tendinţa de ridicare, pentru că cererea de braţe s-ar mări mai repede încă decât oferta de muncă.

În coloniile noi în care se introduc artele şi cunoştinţele ţărilor civilizate, e probabil ca şi capitalurile să aibă o tendinţă de a creşte mai repede decât populaţia; şi, dacă lipsa de lucrători n-ar fi împlinită de ţări mai populate, această tendinţă ar ridica preţul muncii foarte mult. Pe măsură ce aceste ţări devin mai populate şi se cultivă terenuri de o calitate mai slabă tendinţa sporirii capitalurilor descreşte, pentru că surplusul de produs rămas după ce nevoile populaţiei existente au fost satisfăcute trebuie necesarmente să fie în raport cu uşurinţa procesului de producţie, adică cu mai micul număr de persoane întrebuinţate pentru aceasta. Deşi,

prin urmare, este probabil că în circumstanţe foarte favorabile puterea de producţie este mai mare decât puterea de înmulţire a populaţiei, acest lucru nu poate continua mult timp, fiindcă pământul de cultură fiind limitat şi de calităţi diferite, cu fiecare fracţiune nouă de capital întrebuinţată la cultura lui nivelul producţiei va fi micşorat; în timp ce puterea de înmulţire a populaţiei va fi rămas aceeaşi.

În ţările în care e mult pământ fertil, dar unde, din cauza ignoranţei, indolenţei şi a barbariei locuitorilor, aceştia sunt supuşi tuturor grozăviilor lipsei şi ale foametei, şi unde se poate spune că populaţia îşi dispută mijloacele de existenţă, trebuie să se remedieze răul cu totul în alt mod decât în ţările civilizate de mult timp, în care, din cauza tot mai micii cantităţi de produse agricole, se îndură toate nenorocirile ce decurg din o populaţie prea deasă. În primul caz nenorocirile provin din cauza relei administraţii, a nestabilităţii proprietăţii şi a lipsei de educaţie a tuturor claselor acelei societăţi. Ca să fie fericite, aceste popoare nu au nevoie decât de a fi bine guvernate şi instruite, pentru că, atunci, s-ar ajunge în mod inevitabil la o sporire de capital mai mare decât sporirea de populaţie. Atunci creşterea populaţiei nu ar fi prea mare, pentru că puterea de producţie ar fi şi mai mare. În celălalt caz, populaţia creşte mai repede decât fondurile necesare pentru întreţinerea ei. Orice sforţare de muncă, dacă nu este întovărăşită de o proporţională descreştere a populaţiei, măreşte nenorocirea, fiindcă producţia nu poate merge în pas cu înmulţirea populaţiei.

Pentru o populaţie care îşi dispută mijloacele de subzistenţă, singurele remedii sunt sau o micşorare a populaţiei, sau o rapidă acumulare de capital. În ţările bogate, în care tot terenul fertil este deja cultivat, ultimul dintre cele două remedii nu e nici practic, nici de dorit, pentru că rezultatul ar fi, în cazul în care s-ar împinge aceasta foarte departe, o egală sărăcie a tuturor claselor sociale. Dar în ţările sărace, unde sunt mari resurse de aprovizionare în rezervă din cauza pământului fertil încă

necultivat, sporirea capitalului este singurul mijloc sigur şi eficace pentru îndepărtarea răului, cu atât mai mult cu cât acesta ar avea efectul de a îmbunătăţi situaţia tuturor claselor sociale.

Prietenii omenirii nu pot dori altceva decât ca clasele muncitoreşti din toate ţările să iubească confortul şi bunătăţile vieţii, şi ca ele să fie împinse pe toate căile legale să şi le procure. Nu poate fi mijloc de apărare mai eficace în contra unei suprapopulaţii. În ţările în care clasele muncitoreşti au foarte puţine nevoi şi se mulţumesc cu hrana foarte ieftină, oamenii sunt expuşi la cele mai mari nenorociri. Nu pot găsi sprijin contra calamităţilor, nu pot găsi siguranţă într-o situaţie mai modestă. Ei sunt deja atât de jos încât nu pot cădea mai jos. În caz de lipsă, cu greu pot înlocui principalele articole de hrană cu altele, şi acea lipsă este pentru ei întovărăşită de aproape toate dezastrele foametei.

În dezvoltarea naturală a societăţii, salariile vor tinde să scadă atâta timp cât ele vor fi reglementate de cerere şi de ofertă, pentru că numărul lucrătorilor va continua să crească în aceeaşi proporţie, pe când cererea de braţe de muncă, într-una mai mică. Dacă, de exemplu, salariile ar fi reglementate de o creştere anuală a capitalului de 2%, ele ar scădea când capitalul ar creşte numai cu 1 sau 1½%, şi ar continua să scadă mereu până ce capitalul ar ajunge staţionar, când şi salariile ar ajunge staţionare, şi când ele abia ar mai fi capabile să suporte populaţia existentă. Susţin că în aceste circumstanţe salariile scad dacă ele sunt reglementate numai de cererea şi oferta de braţe de muncă, dar nu trebuie să uităm că salariile sunt reglementate şi de preţul mărfurilor pe care ele sunt cheltuite.

Pe măsură ce populaţia va creşte, aceste mărfuri vor deveni tot mai scumpe, pentru că se va cere tot mai multă muncă pentru a le produce. Dacă salariile plătite în bani ar scădea, în timp ce toate mărfurile pe care se cheltuiesc aceste salarii s-ar ridica, muncitorul ar fi lovit de două ori, şi în curând ar fi complet lipsit de mijloace de subzistenţă.

De aceea, în loc ca salariile în bani să scadă, ele se vor ridica; dar ele nu se vor ridica suficient pentru a permite muncitorului să cumpere aceeaşi cantitate de lucruri necesare ca înainte de scumpirea acestor mărfuri. Dacă salariul său anual era înainte de £24, sau de 6 quarteri de grâu când preţul unui quarter era de £4, el nu ar mai primi, probabil, decât valoarea a 5 quarteri când grâul s-ar ridica la £5 quarterul. Dar 5 quarteri ar costa £25; el ar primi, prin urmare, un salariu în bani mai mare, deşi cu acel surplus el nu ar mai putea să se aprovizioneze cu aceeaşi cantitate de grâu şi de mărfuri pe care le consuma înainte cu familia lui.

Şi, totuşi, deşi muncitorul ar fi realmente mai prost plătit, această urcare de salariu a sa ar micşora necesarmente câştigul fabricantului, pentru că mărfurile fabricantului nu s-ar vinde la un preţ mai mare şi, totuşi, cheltuiala pentru a le produce ar fi mai mare. Aceasta, însă, o vom discuta când vom cerceta principiile care reglementează profitul.

Se pare, deci, că aceeaşi cauză care măreşte renta, adică greutatea crescândă de a procura o mai mare cantitate de hrană cu aceeaşi cantitate proporţională de muncă, măreşte a salariile. Prin urmare, dacă moneda ar avea o valoare invariabilă, şi renta şi salariile ar avea tendinţa de a se ridica o dată cu creşterea bogăţiei şi a populaţiei.

Dar există o diferenţă esenţială între creşterea rentei a creşterea salariilor. Creşterea rentei evaluată în bani este întovărăşită de alocarea unei mai mari părţi de produse. Proprietarul va primi nu numai o rentă mai mare în bani, ci şi una mai mare în grâu; el va avea mai mult grâu, şi fiecare măsură din acel grâu va obţine în schimb o mai mare cantitate din toate mărfurile a căror valoare nu s-a ridicat Soarta muncitorului va fi mai puţin fericită. El va primi un salariu în bani mai mare, este adevărat, dar salariul său în grâu va fi micşorat; şi nu numai cantitatea de grâu de care el va dispune va fi mai mică, dar toată starea lui generală va fi mai proastă din cauza greutăţii

mai mari pe care el o va întâmpina pentru a menţine nivelul curent al salariilor deasupra nivelului lor natural Când preţul grâului se va ridica cu 10%, salariile se vor ridica întotdeauna cu mai puţin de 10%, iar renta, din contra, întotdeauna mai mult Condiţiile de viaţă ale muncitorului se vor înrăutăţi în general, iar acelea ale proprietarului se vor îmbunătăţi.

Să presupunem că valoarea grâului este de £4 quarterul şi că salariul unui muncitor este de £24 pe an, sau valoarea a 6 quarteri de grâu, şi că el ar cheltui jumătate din salariul lui pe grâu şi cealaltă jumătate, adică £12, pe alte lucruri. În acest caz el va primi:

	când grâul ar fi	sau valoarea a
£24 14s	£4 4s. 8d.	5,83 quarteri
£25 10s.	£4 10s.	5,66 quarteri
£26 8s.	£4 16s.	5,50 quarteri
£27 8s. 6d.	£5 2s. 10d.	5,33 quarteri

El, primind aceste salarii, ar trăi ca înainte, şi nu mai bine, pentru că atunci când grâul ar fi £4 quarterul, el ar da pentru 3 quarteri de grâu, socotit

£4quarterul.....£12
şi pentru alte lucruri.....£12

£24

Când grâul ar fi £4 4s. 8d., 3 quarteri pe care el i-ar consuma cu familia lui ar costa.....£12 14s.
alte lucruri al căror preţ nu s-a schimbat.....£12

£24 14s.

Când grâul ar fi £4 10s., 3 quarteri de grâu ar costa.....£13

10s.
alte lucruri.....£12

£25 10s.
Când grâul ar fi £4 16s., 3 quarteri de grâu ar costa.....£14 8s.
alte lucruri.....£12

£26 8s.
Când grâul ar fi £5 2s. 10d., 3 quarteri de grâu ar costa.....£15 8s. 6d.
alte lucruri.....£12

£27 8s. 6d.

Pe măsură ce grâul ar deveni mai scump, el ar primi un salariu în grâu mai mic, dar salariul său în bani s-ar mări şi condiţiile lui de viaţă, admiţând datele de mai sus, ar fi exact aceleaşi. Dar cum unele mărfuri se vor scumpi, în proporţia în care intră materii prime în compoziţia lor, el va trebui să plătească pentru unele dintre aceste mărfuri mai mult. Deşi ceaiul, zahărul, săpunul, lumânările şi chiria caselor, probabil, nu se vor scumpi, el va trebui să plătească mai mult pentru slănină brânză, unt, rufăria, încălţămintea şi îmbrăcămintea lui. Aceasta ne dovedeşte că cu toată sporirea de salariu, situaţia muncitorului ar deveni comparativ mai proastă. Dar mi s-ar putea spune că eu am considerat încontinuu influenţa salariilor asupra preţurilor plecând de la ideea că aurul, sau metalul din care moneda este făcută este un produs al ţării în care salariile variază şi că consecinţele pe care le-am tras nu corespund stării actuale de lucruri, pentru că aurul este un metal de provenienţă străină. Prin faptul, însă, că aurul este de provenienţă străină, nu urmează că argumentul este mai puţin just, deoarece se poate dovedi că, fie că aurul se găseşte în ţară, fie că este adus din străinătate,

efectele sunt în definitiv aceleaşi.

Salariile se ridică în general pentru că creşterea bogăţiei şi a capitalului a produs o nouă cerere de muncă, care este întovărăşită de o producţie de mărfuri mai mare. Pentru a pune în circulaţie acest surplus de mărfuri, chiar cu aceleaşi preţuri ca înainte, se cer mai mulţi bani, adică mai multă din această materie străină din care se fac banii, şi care nu poate fi dobândită decât prin import. Ori de câte ori se cere o marfa mai mult, valoarea ei relativă se ridică în comparaţie cu mărfurile cu care ea este plătită. Dacă se cer mai multe pălării, preţul acestora se va ridica, şi se va da mai mult aur în schimbul lor. Dacă s-ar cere mai mult aur, preţul aurului s-ar ridica a preţul pălăriilor ar scădea, deoarece ar trebui mai multe pălării şi mai multe alte lucruri pentru a cumpăra aceeaşi cantitate de aur. Dar în cazul pe care l-am presupus ar fi o contradicţie vădită dacă am zice că mărfurile se ridică pentru că salariile se ridică; pentru că noi am zice, atunci, mai întâi că valoarea relativă a aurului se ridică din cauza cererii de aur, şi pe urmă că valoarea lui relativă scade pentru că preţurile se ridică, două rezultate care sunt completamente incompatibile unul cu altul. A zice că mărfurile se scumpesc înseamnă acelaşi lucru ca a zice că moneda are o valoare relativă mai scăzută, deoarece valoarea relativă a aurului este măsurată prin mărfuri. Dacă toate mărfurile s-ar scumpi, aurul nu ar veni din străinătate să cumpere aceste mărfuri scumpe, ci el ar ieşi din ţară să cumpere în mod avantajos mărfuri străine comparativ mai ieftine. Reiese, prin urmare, că ridicarea salariilor nu ridică preţul mărfurilor, fie că metalul din care este făcută moneda este produs în ţară, fie că vine dintr-o ţară străină.

Nu se pot scumpi toate mărfurile deodată fără să nu fie în acelaşi timp şi o sporire de numerar. Acest surplus nu poate fi obţinut din ţară, după cum am arătat deja, şi nici nu poate fi importat din străinătate. Pentru a cumpăra o cantitate în plus de aur din străinătate, mărfurile din ţară trebuie să fie ieftine, nu scumpe. Importul de aur şi ridicarea preţurilor tuturor mărfurilor făcute în ţară, cu

care se poate cumpăra aur, sunt lucruri absolut incompatibile. Întrebuinţarea extensivă a hârtiei monedă nu schimbă această chestiune, deoarece hârtia monedă se reglementează, sau ar trebui să se reglementeze, după valoarea aurului, şi valoarea ei este, prin urmare, influenţată numai de acele cauze care influenţează valoarea acestui metal.

Acestea sunt, prin urmare, legile care reglementează salariile şi care determină fericirea marii majorităţii a întregii societăţi. Ca orişice alt contract, salariile trebuie lăsate la concurenţa liberă şi cinstită a pieţei, şi nu trebuie să fie niciodată puse sub controlul şi amestecul statului.

Este foarte clar şi uşor de văzut că tendinţa legilor referitoare la clasele sărace este în directă contradicţie cu aceste principii foarte evidente. Aceste legi, departe de a răspunde intenţiilor binevoitoare ale legislatorului de a îmbunătăţi starea celor săraci, nu fac decât s-o înrăutăţească şi pe aceea a săracului, şi pe aceea a bogatului în acelaşi timp – în loc să-i facă pe cei săraci bogaţi, ele tind săi facă pe cei bogaţi săraci. Atâta timp cât legile actuale sunt în vigoare, este natural ca fondurile pentru susţinerea celor săraci să se mărească mereu, până ce vor absorbi tot venitul net al ţării, sau cel puţin tot ceea ce statul ne va lăsa după ce îşi va fi satisfăcut nevoile lui perpetue de fonduri pentru cheltuielile publice[31].

Tendinţa funestă a acestor legi nu mai este un mister de când a fost expusă de mâna competentă a d-lui Malthus, şi toţi prietenii celor săraci ar trebui să dorească din toată inima ca aceste legi să fie abrogate. Din nenorocire, însă, ele au fost stabilite de aşa mult timp, şi cei săraci au contractat astfel de obiceiuri sub regimul lor, încât se cer

31 Dacă d-l Buchanan, în pasajul următor, se referă numai la stări trecătoare de nenorocire, sunt completamente de părerea sa, că „marea nenorocire a condiţiei lucratorului este sărăcia, care provine din lipsa de hrană sau de lucru; şi în toate ţările s-au făcut legi nenumărate pentru a-i veni în ajutor. Dar sunt nenorociri în lume pe care nici o lege nu le poate uşura; este necesar, prin urmare, să ştim limitele legilor, aşa încât să evităm ca urmărind ceea ce este impracticabil să nu pierdem binele pe care îl putem realmente atinge" (Buchanan, pag. 61).

cele mai dibace şi cele mai mari precauţiuni pentru a le îndepărta din sistemul nostru politic fără pericol Cei care doresc cel mai mult o abrogare a acestor legi convin că abrogarea lor trebuie să fie făcută în mod gradat şi încet, dacă voiesc să împiedice ca aceia în favoarea cărora aceste legi au fost făcute în mod eronat să nu fie doborâţi de mizerie.

Este un adevăr care nu suferă nici o negare, că nu se poate asigura confortul şi buna stare a celor săraci fără ca ei singuri sau legea ţării să nu caute să reglementeze numărul lor şi să împuţineze căsătoriile prea devreme făcute şi fără nici o prevedere. Regimul legilor pentru săraci a lucrat completamente contrar acestui lucru. Ele au făcut abţinerea inutilă şi i-au stimulat pe cei imprudenţi, oferindu-le o parte din ceea ce a fost câştigat prin prudenţa şi munca altora[32].

Natura răului ne indică remediul. Restrângând încetul cu încetul sfera legilor pentru săraci, făcându-i pe cei săraci să înţeleagă valoarea independenţei, învăţându-i că ei nu trebuie să se bizuie pentru a se susţine pe caritate sistematic organizată sau accidentală, ci pe propriile lor sforţări, că prudenţa şi prevederea sunt nişte virtuţi necesare şi profitabile, vom merge treptat, treptat spre o stare de lucruri mai bună şi mai sănătoasă.

Nici un proiect pentru modificarea legilor referitoare la săraci nu merită nici o atenţie dacă nu are ca scop abrogarea lor, şi acela va fi cel mai mare prieten al

---

32 Progresul realizat în privinţa cunoaşterii acestui subiect de Camera Comunelor de la 1796 înainte nu este, din fericire, foarte mic, după cum se poate vedea comparând ultimul raport al Comisiei pentru legea săracilor şi următoarele păreri exprimate de d-l Pitt, în acel an: „Să facem din ajutorul de dat familiilor cu copii mulţi o chestie de onoare şi de caritate, şi nu un motiv de descalificare şi de dispreţ Aceasta va face ca o familie numeroasă să fie o binecuvântare, şi nu un blestem, şi prin aceasta vom trage o linie de demarcaţie justă între cei care sunt în stare să-şi câştige singuri existenţa prin munca lor şi cei care, după ce au îmbogăţit ţara lor cu un mare număr de copii, au câştigat dreptul să ceară un ajutor pentru a-i putea creşte” (*Istoria parlamentară,* de Hansard, vol. XXXII, pag. 710).

săracilor şi al întregii umanităţi care va şti să ne arate cum poate fi atins acest scop în modul cel mai sigur şi, în acelaşi timp, cel mai puţin brutal Răul nu poate fi micşorat schimbând numai metoda de adunare a fondului din care sunt ajutaţi cei săraci. Dacă s-ar mări fondul, sau dacă el ar fi adunat conform ultimei propuneri, aceea a formării unui fond general la care să contribuie întreaga ţară, aceasta nu numai că nu ar fi o îmbunătăţire, dar ar fi chiar o agravare a nenorocirii pe care noi voim so înlăturăm. Modul în care acest impozit este adunat şi felul cum se face uz de el actualmente au contribuit ca efectele lui funeste să fie mai mici. Fiecare parohie strânge un fond separat pentru sprijinul săracilor ei. În felul acesta, toţi caută şi socotesc că e mai practic ca această contribuţie să fie mai mică, decât dacă s-ar strânge un fond general pentru ajutorarea săracilor din întregul regat Este în interesul unor parohii ca impozitul acesta să fie mai mic şi repartizarea ajutorului să fie mai redusă, când întreaga economie realizată este păstrată în folosul ei, decât atunci când acest fond ar fi împărţit între sute de alte parohii.

Acestui lucru trebuie să-i atribuim faptul că fondul pentru săraci nu a înghiţit întregul venit net al ţării; şi numai rigurozităţii cu care au fost aplicate legile referitoare la săraci îi datorăm noi faptul că ele nu au devenit apăsătoare peste măsură. Dacă o lege ar asigura pe orice om nevoiaş că poate obţine ajutor, şi dacă acest ajutor ar fi atât de mare încât condiţiile de viaţă să devină destul de uşoare, teoretic ar trebui să ne aşteptăm ca toate impozitele la un loc să devină neînsemnate în comparaţie cu acest singur impozit pentru ajutorul săracilor. Principiul gravităţii nu este mai sigur decât tendinţa acestor legi de a transforma bogăţia şi puterea în sărăcie şi slăbiciune, de a face ca omul să nu muncească decât numai pentru a-şi procura mijloacele de existenţă, de a distruge orice distincţie intelectuală, de a forţa mintea omului să fie preocupată numai de nevoile momentului, până ce, în sfârşit, toate clasele ar suferi de nenorocirea unei sărăcii universale. Din fericire, aceste legi au fost în vigoare într-o

perioadă de prosperitate continuă, când fondurile pentru susţinerea muncii au fost continuu mărite şi au stimulat o creştere a populaţiei. Dar, dacă progresul nostru ar deveni mai lent, dacă am ajunge la o stare de stagnare, de care eu cred că suntem încă foarte departe, atunci natura funestă a acestor legi ar deveni mai manifestă şi mai alarmantă şi atunci înlăturarea lor ar fi împiedicată de încă mai multe greutăţi.

CAP. VI

DESPRE PROFIT

După ce am arătat că câştigurile în diferitele întrebuinţări ale capitalului păstrează întotdeauna între ele un anumit raport, şi că ele au o tendinţă de a varia în acelaşi grad şi în acelaşi sens, ne rămâne de cercetat cauza variaţiilor permanente ale nivelului profitului şi modificările permanente ce rezultă în ceea ce priveşte dobânda.

Am văzut că preţul[33] grâului este reglementat de cuantumul necesar de muncă pentru a-l produce cu ajutorul acelei fracţiuni de capital care nu plăteşte rentă. Am văzut, de asemenea, că toate mărfurile fabricate se ridică sau scad ca preţ, după cum au necesitat mai multă sau mai puţină muncă pentru producerea lor. Nici fermierul care cultivă acea porţiune de pământ ale cărei calităţi determină preţul, nici fabricantul care fabrică marfa, nu sacrifică nici o parte din produs pentru rentă. Întreaga valoare a mărfurilor lor este împărţită în două: o parte o constituie profitul capitalului, cealaltă – salariile.

Dacă presupunem că grâul şi mărfurile fabricate se vând cu acelaşi preţ, profitul va fi ridicat sau scăzut în proporţia în care salariile vor fi scăzute sau ridicate. Dar dacă grâul s-ar scumpi, pentru că se cere mai multă muncă pentru a-l produce, acest lucru nu ar ridica preţul mărfurilor fabricate pentru producerea cărora nu s-a cerut nici o muncă în plus. Prin urmare, dacă salariile rămân aceleaşi, profitul fabricanţilor rămâne acelaşi. Dacă, însă, după cum este absolut sigur, salariile s-ar ridica cu scumpirea grâului, atunci profitul lor necesarmente ar scădea.

Dacă un fabricant ar vinde întotdeauna mărfurile lui

33 Cititorul este rugat să-şi amintească, pentru a fi mai clar, că eu consider moneda ca având o valoare invariabilă şi, prin urmare, orice variaţie de preţ, ca efectul unei schimbări numai în valoarea mărfii.

cu aceeaşi sumă, de exemplu cu £1.000, profitul lui ar depinde de preţul plătit pentru munca necesară la fabricarea acestor mărfuri. Profitul lui ar fi mai mic când salariile s-ar ridica la £800 decât atunci când ele ar fi de £600. Aşadar, profitul ar scădea în proporţia în care s-ar ridica salariile. Dar, dacă preţul produselor agricole ar creşte, oare cel puţin fermierul nu ar avea acelaşi profit ca mai înainte, deşi el ar trebui să plătească o sumă în plus pentru salariile ridicate? Desigur că nu, pentru că nu numai că el va trebui să plătească, ca şi fabricantul, un salariu mai ridicat fiecărui lucrător pe care-l întrebuinţează, dar el va fi obligat sau să plătească o rentă, sau să întrebuinţeze un număr mai mare de lucrători pentru a obţine aceeaşi cantitate de produse. Ridicarea preţurilor produselor agricole nu va fi proporţională decât cu acea rentă, sau cu acel număr în plus de lucrători, şi nu-l va despăgubi de ridicarea salariilor.

Dacă şi fabricantul, şi fermierul ar întrebuinţa zece oameni, când salariile s-ar ridica de la £24 la £25 pe an de om, suma integrală plătită de ficare dintre aceştia ar fi de £250 în loc de £240. Pentru această sumă fabricantul nu ar mai avea nimic de plătit pentru obţinerea aceleiaşi cantităţi de marfă, dar fermierul care lucrează un teren virgin va trebui, probabil, să întrebuinţeze un om în plus şi, prin urmare, să plătească o sumă de £25 în plus ca salarii, iar fermierul care lucrează pământul care a mai fost cultivat va trebui să plătească aceeaşi sumă în plus, de £25, ca rentă; căci fără această muncă în plus grâul nu s-ar fi scumpit ca preţ, nici renta nu s-ar fi mărit Un fermier va trebui să plătească, prin urmare, £275 numai pentru salarii, celălalt – £275 pentru salarii şi rentă; şi fiecare dintre ei va plăti £25 mai mult decât fabricantul. De aceste £25 plătite în plus ei vor fi despăgubiţi prin ridicarea preţului produselor lor şi, prin urmare, profitul lor va rămâne tot în acelaşi raport faţă de profitul fabricantului. Deoarece această chestiune este importantă, voi căuta s-o lămuresc şi mai bine.

Am arătat că în primele stadii ale societăţii partea

cuvenită atât proprietarului, cât şi muncitorului din *valoarea* produsului pământului nu este decât mică, şi că această parte se măreşte în măsura în care creşte bogăţia şi greutatea procurării de hrană. Am mai arătat de asemenea, că, deşi valoarea părţii muncitorului va trebui să fie mărită din cauza scumpirii alimentelor, reala lui parte va fi, totuşi, de fapt micşorată, pe când aceea a proprietarului va fi mărită şi din punct de vedere al valorii, şi cantitativ.

Ceea ce rămâne din produsul pământului după ce şi proprietarul şi muncitorii sunt plătiţi, aparţine, bineînţeles, arendaşului, constituind profitul capitalului său. Dar unii ar putea susţine că, deşi pe măsură ce societatea înaintează partea care revine arendaşului din întregul produs se va micşora, totuşi, deoarece valoarea acestui produs se va ridica, el, ca şi proprietarul de pământ şi muncitorul, ar putea să primească o valoare mai mare.

Unii pot zice, de exemplu, că atunci când grâul se ridică de la £4 la £10, cei 180 quarteri produşi de pământul de calitatea cea mai bună se vor vinde cu £1.800 în loc de £720 şi că, prin urmare, deşi proprietarul de pământ şi muncitorul vor primi o valoare mai mare drept rentă şi salarii, totuşi, şi profitul arendaşului se va mări. Aceasta însă este imposibil, precum voi căuta să arăt imediat.

În primul rând preţul grâului nu ar creşte decât în proporţie cu mai marea greutate de a-l cultiva pe un teren de o calitate mai slabi Am arătat deja că, dacă munca a zece oameni pe un teren de o anumită calitate ar produce 180 quarteri de grâu, valorând £4 quarterul, adică £720, şi dacă munca altor zece oameni în plus pe acelaşi pământ, sau pe oricare altul, ar produce numai 170 quarteri în plus, grâul s-ar ridica de la £4 la £4 8s. 8d., fiindcă 170:180 = £4: £4 4s. 8d. Cu alte cuvinte, deoarece pentru a produce 170 quarteri se cere într-un caz munca a zece oameni şi în celălalt caz numai munca a 9,44, ridicarea va fi în proporţie de 9,44 faţă de 10, adică în raport de £4 faţă de £4 4s. 8d. Se poate arăta în acelaşi fel că, dacă munca a

zece oameni în plus ar produce numai 160 quarteri, preţul s-ar ridica la £4 10s.; dacă ar produce 150, la £4 16s. etc. etc.

Dar, când se produceau 180 quarteri pe un pământ care nu plătea rentă şi preţul era de £4 de quarter, grâul se vindea cu.....£720

Şi când se produceau 170 quarteri pe un pământ care nu plătea rentă şi preţul lui se ridica la £4 4s. 8d. el se vindea tot cu.....£720

Tot astfel, 160 quarteri la £4 10s. produc..... £720

Şi 150 quarteri la £4 16s. produc aceeaşi sumă de..... £720

Este evident că, dacă din aceste sume egale arendaşul este obligat uneori să plătească salarii determinate de preţul grâului de £4, şi alteori de preţuri mai ridicate, profitul lui va scădea în măsura în care se va ridica preţul grâului.

În acest caz, prin urmare, cred că am demonstrat în mod clar că o ridicare de preţ a grâului, care măreşte salariul în bani al lucrătorului, micşorează profitul în bani al arendaşului.

Dar situaţia arendaşului care lucrează un pământ mai vechi, de calitate mai bună, nu va diferi cu nimic; şi el va trebui să plătească salarii mai mari, şi nu-i va putea rămâne din valoarea produselor, oricât de ridicat ar fi preţul acestora, mai mult de 720 lire, care vor trebui să fie împărţite între el şi lucrătorii lui, întotdeauna aceiaşi ca număr. În proporţia în care, prin urmare, ei vor obţine mai mult, lui îi va rămâne mai puţin.

Când preţul grâului era £4 quarterul, cantitatea întreagă de 180 quarteri aparţinea cultivatorului, şi el o vindea cu £720. Când grâul s-a ridicat la £4 4s. 8d., el a fost obligat să plătească ca rentă o sumă reprezentând valoarea a 10 quarteri din cei 180, aşa încât cei 170 rămaşi nu i-au mai putut produce mai mult de £720; când grâul s-a ridicat în urmă la £4 10s., el a plătit ca rentă 20 quarteri,

sau valoarea acestora, şi nu i-au mai rămas decât 160 quarteri, care au raportat aceeaşi sumă de £720.

Se vede, prin urmare, că oricât s-ar ridica preţul grâului, necesitatea de a întrebuinţa mai multă muncă şi mai mult capital pentru a obţine o anumită cantitate de produse în plus face ca această ridicare să fie întotdeauna egală în valoare cu surplusul de rentă sau cu surplusul de muncă întrebuinţată; aşa încât, fie că preţul grâului este de £4, de £4 10s., sau de £5 2s. 10d., arendaşul va obţine pe cantitatea rămasă lui, după plata rentei, aceeaşi sumă. Astfel vedem că, oricare ar fi produsul care aparţine arendaşului, de 180, de 170, de 160 sau de 150 quarteri, el obţine vânzându-l aceeaşi sumă de £720; preţul ridicându-se în raport invers cu cantitatea.

Renta prin urmare, după cum se vede, cade întotdeauna asupra consumatorului, şi niciodată asupra arendaşului; fiindcă, dacă produsul fermei lui este în mod constant de 180 quarteri, el va reţine o parte mai mică pentru el atunci când preţul va creşte, şi va da o cantitate mai mare proprietarului; dar această reducere va fi întotdeauna aşa încât sa-i lase lui aceeaşi sumă de £720.

Se va vedea de asemenea că în toate cazurile aceasta sumă de £720 trebuie să fie împărţită între salarii şi profit Dacă valoarea produselor agricole depăşeşte această valoare, surplusul aparţine rentei, oricare ar fi suma la care s-ar ridica acest surplus. Dacă nu este nici un surplus, nu este nici o rentă. Fie că salariile sau profitul se ridică, fie că scad, ele trebuie să fie scoase din această sumă de £720. Pe de o parte, profitul nu poate să se ridice niciodată aşa de sus încât să absoarbă din aceste £720 atât cât să nu le mai rămână lucrătorilor cu ce să-şi poată procura strictul necesar, de cealaltă parte, nici salariile nu se pot ridica vreodată aşa de sus încât să nu mai rămână nimic din această sumă pentru profit

Iată cum, în toate cazurile, profitul obţinut din agricultură, ca şi cel din industrii, este micşorat printr-o ridicare a preţului produselor agricole, dacă aceasta este

întovărăşită de o ridicare a salariilor[34]. Dacă arendaşul nu obţine un preţ mai mare pentru grâul care îi rămâne după plata rentei, dacă fabricantul nu obţine un preţ mai mare pentru mărfurile pe care le fabrică, şi dacă amândoi sunt forţaţi să plătească o sumă mai mare pentru salarii, poate fi ceva mai perfect dovedit decât că profitul lor trebuie să scadă o dată cu ridicarea salariilor?

Arendaşul, prin urmare, deşi nu plăteşte proprietarului nici o parte din rentă, deoarece renta este întotdeauna reglementată de preţul produselor şi cade invariabil asupra consumatorului, are, însă, tot interesul să menţină renta sau, mai bine, preţul natural al produselor, scăzut Fiind şi el consumator de materii prime şi de acele lucruri în care materiile prime intră ca parte componentă, urmăreşte şi el, ca şi ceilalţi consumatori, menţinerea unui preţ scăzut Dar pe el îl atinge în special preţul ridicat al grâului, deoarece acesta influenţează salariile. Cu fiecare ridicare de preţ a grâului el va trebui să plătească, din aceeaşi sumă invariabilă de £720, o sumă în plus pentru salariile celor zece oameni, pe care am presupus că îi întrebuinţează în mod constant Am văzut, când am tratat despre salarii, că acestea se ridică în mod invariabil cu ridicarea preţului materiilor prime. Luând ca bază de calcul baza admisă la pag. 47, vom vedea că, dacă atunci când grâul este de £4 quarterul salariile trebuie să fie de £24 pe an,

Când grâul este			**Salariile trebuie să fie**		
£	**s.**	**d.**	**£**	**s.**	**d.**
4	4	8	24	14	0
4	10	0	25	10	0
4	16	0	26	8	0

34 Cititorul trebuie să observe că nu ţinem seamă de variaţiile accidentale care se produc din cauza anotimpurilor bune sau rele şi din cauza creşterii sau micşorării cererii, ca urmare a unei schimbări subite în starea populaţiei. Noi vorbim aici de preţul natural şi constant al grâului, nu de cel accidental şi fluctuant.

5	2	10	27	8	6

şi din fondul invariabil de £720, care trebuie să fie împărţit între muncitori şi arendaşi,